ఉపనిషత్తులు

మాండూక్య రసాయనము

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్

www.freegurukul.org

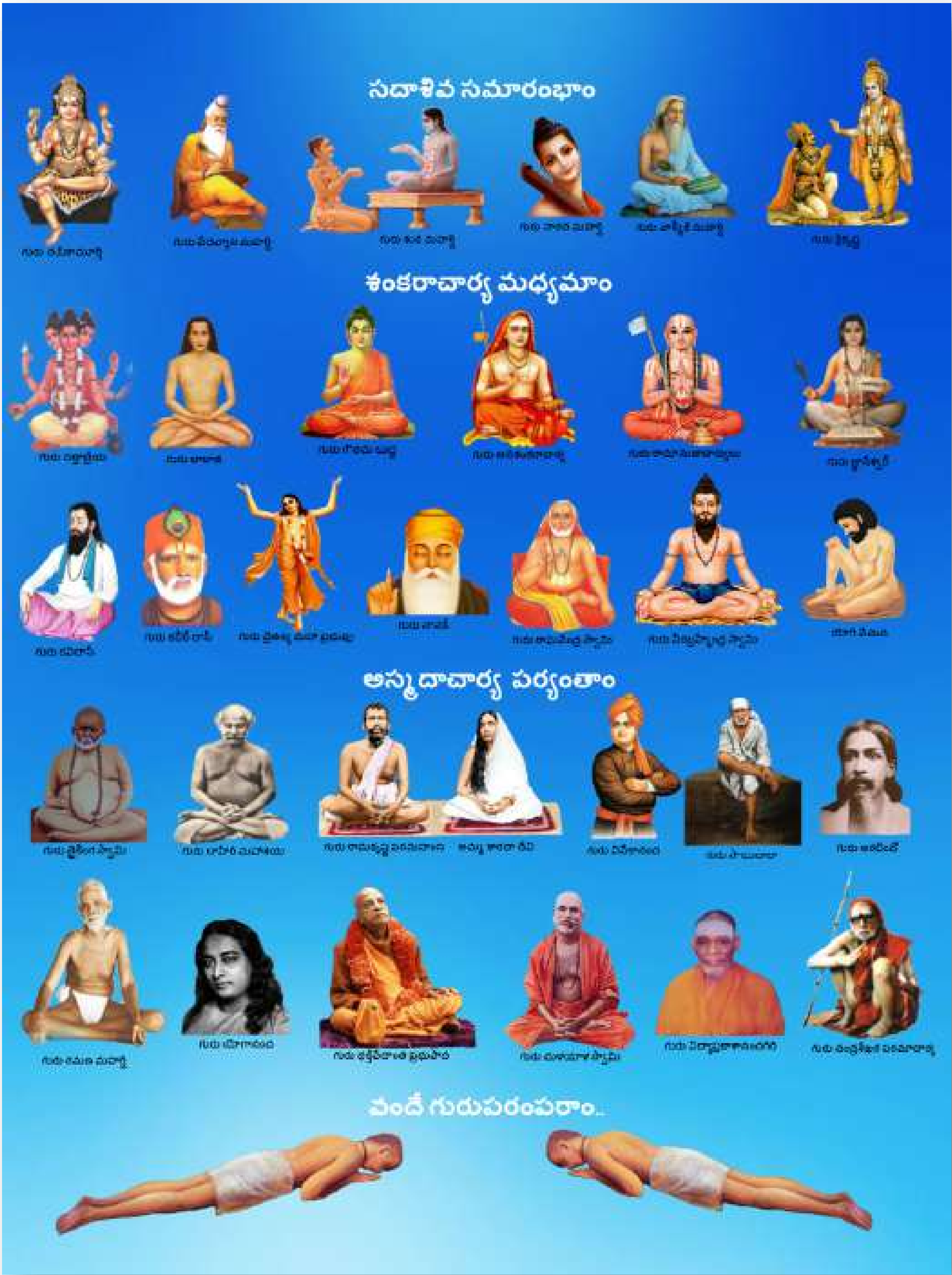

సదాశివ సమారంభాం
శంకరాచార్య మధ్యమాం
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
వందే గురుపరంపరాం..

Free Gurukul

“ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్” ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో బాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో బాగంగా ఈ ఫౌండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్థ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు వ్రాసినట్లయితే (లేక) సేకరిస్తే మాకు తెలియచేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిచేయుటకు, భాగస్వామ్యం అగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రదించగలరు.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in
2) ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన,ధర్మ ప్రచారార్ధం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైటు అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకొన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org
Mobile App: Free Gurukul
email: support@freegurukul.org
Facebook: www.facebook.com/freegurukul
Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

“ మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేది ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికి అందించబడాలి “

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పాద సమర్పణమస్తు

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

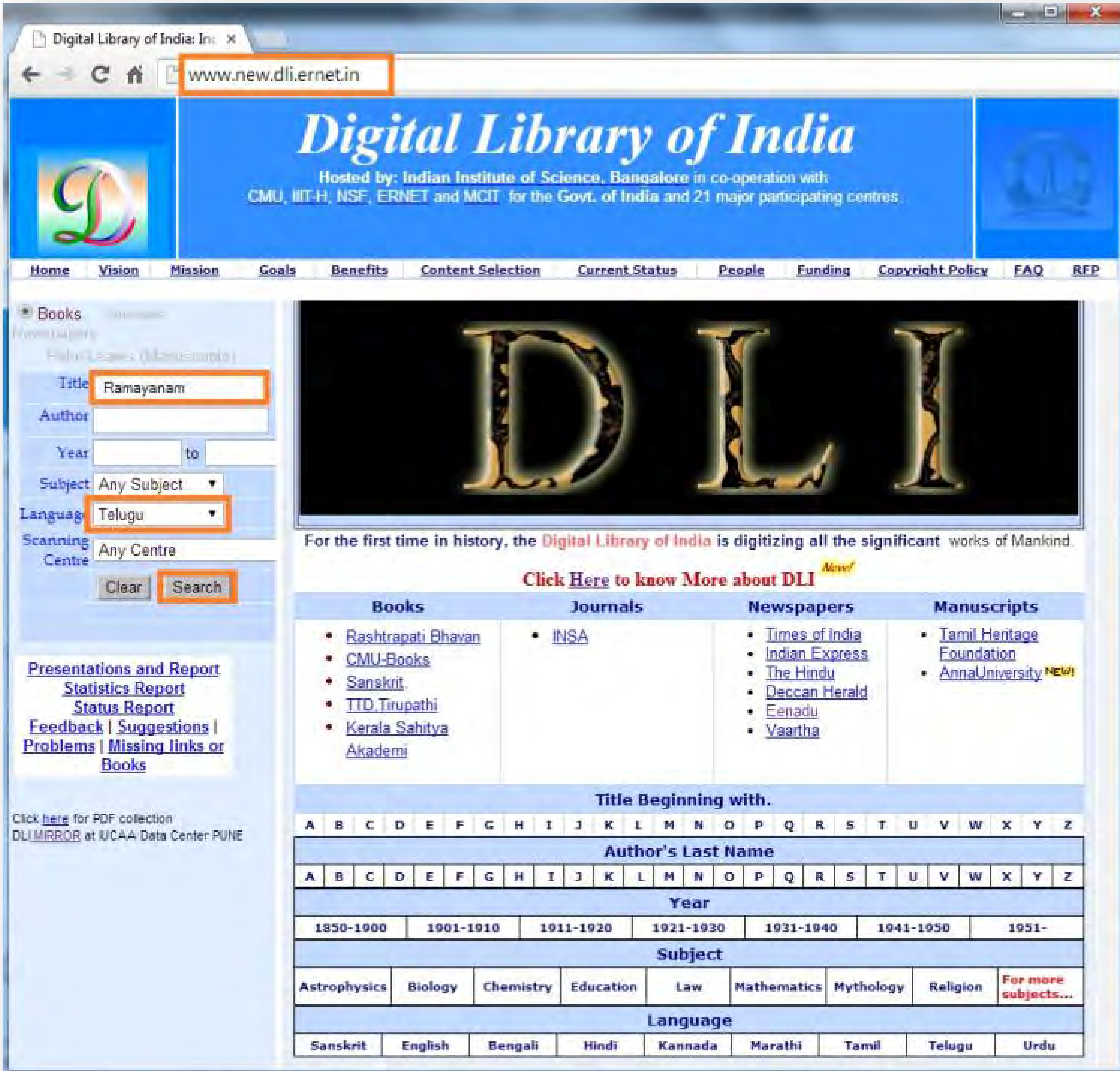

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

మాండూక్యరసాయనము

అనుభవభాష్యము

(108 కారికావ్యాఖ్యానములతో)

కర్త

'సాధనచతుష్టయ' 'సర్వసిద్ధాంతసార' కృత

నానాగ్రంథకర్తలు

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యులు

శ్రీ అనుభవానంద స్వాములవారు

ప్రకాశకులు

శ్రీ అనుభవానంద గ్రంథమాల

బాపట్ల (గుంటూరు జిల్లా)

అండ్

శ్రీనివాసపట్టణము (విశాఖ జిల్లా)

తొలిపలుకు

Religion is realisation అనుభూతియే మతము అని శ్రీరామ [illegible] The sense of the Infinite is the basis of religion. [illegible]

[illegible] 1944 వ [illegible] శ్రీరామకృష్ణ [illegible] ముద్రించితిమి.

[illegible]

పోతన భాగవతము విస్తరించుచుండెను, దాని యందైన శ్రీ దశమస్కంధ పూర్వభాగ భాగవతము, ఉత్తరభాగవతము, ప్రస్థానత్రయంబగు నాటికి సమాప్తి చేయబడి, నా మానసికావస్థ నా పూర్వభాగవతము వ్రాసినది నా యొక్క గాథలు. అందుచేత, ఆ పుణ్యశ్లోకుని శ్రీ ప్రభావము పరిపూర్ణముగ మనస్సునందు నింపుకొని, పుణ్యశ్లోకముల దృష్టితో వ్రాసితిని. సామాన్యరుచులకు అందకపోయినను, నా ప్రయత్నము వలన కొన్ని ఆధ్యాత్మిక తత్వములు తెలియవచ్చు, భాగవతముల సారమును పాఠకులకు అందించు నుద్దేశముతో, నా భాగవతములు వెలువడ జేయుచుంటిని. అందుచే 108 ఉపనిషత్తుల సారమగు మాండూక్యము ఇందు ప్రతిపాదింపబడినది. పూర్వోత్తరభాగములు రెండు ఒకటిగా ముద్రింపబడినది.

కావున, ఈ గ్రంథము నా భాగవతములు నిజముగ వ్రాయబడినవని చెప్పుటకు వీలు కాదు, ఇది మనసున కెక్కినది మాత్రమే. అందుచేత పద్యగద్యాత్మక మైన భాగవతమును ఇట్లు సంగ్రహించి నడిపించి, ఉపనిషత్తుల సారమగు తత్వము ఎట్లు గ్రహించి తెలుపు చేసితి గ్రహింప వలయునని కోరుచున్నాను. ఇది ఆత్మజ్ఞానము కోరు వారలకు.

ఈ గ్రంథము మానవజాతికి చెప్పు ఉపదేశమును అందించుటకే కాక, ఇది గ్రంథము, ఆనందమయమగు పరబ్రహ్మమును తెలుపు ఆత్మజ్ఞానానుభవమును, ఉపనిషత్తుల సారాంశమును వివరించుటలో, నా పూర్వభాగవతములో సంపూర్ణ స్వరూపమును పొందగలదని తలచెదను. ఇట్టి యువకాలమునకు సమర్పించుచున్నాను.

బాపట్ల }
8-9-1959 }

అనుభవం.

అష్టోత్తరశత ఉపనిషత్తులు

ఋగ్వేదీయములు

1. ఐతరేయ
2. కౌషీతకి
3. నాదబిందు
4. ఆత్మబోధ
5. నిర్వాణ
6. ముద్గల
7. అక్షమాలికా
8. త్రిపుర
9. సౌభాగ్య
10. బహ్వృచ

శుక్ల యజుర్వేదీయములు

1. ఈశావాస్య
2. బృహదారణ్యక
3. జాబాల
4. హంస
5. పరమహంస
6. సుబాల
7. మంత్రిక
8. నిరాలంబ
9. త్రిశిఖిబ్రాహ్మణ
10. మండలబ్రాహ్మణ
11. అద్వయతారక
12. పైంగల
13. భిక్షు
14. తురీయాతీత
15. అధ్యాత్మ
16. తారసార
17. యాజ్ఞవల్క్య
18. శాట్యాయని
19. ముక్తిక

కృష్ణ యజుర్వేదీయములు

1. కఠవల్లి
2. తైత్తిరీయక
3. బ్రహ్మ
4. కైవల్య
5. శ్వేతాశ్వతర
6. గర్భ
7. నారాయణ
8. అమృతబిందు
9. అమృతనాద
10. కాలాగ్నిరుద్ర
11. క్షురిక
12. సర్వసార
13. శుకరహస్య
14. తేజోబిందు
15. ధ్యానబిందు
16. బ్రహ్మవిద్య
17. యోగతత్త్వ
18. దక్షిణామూర్తి
19. స్కంద
20. శారీరక
21. యోగశిఖ
22. ఏకాక్షర

23. అక్షి
24. అవధూత
25. కఠరుద్ర
26. రుద్రహృదయ
27. యోగకుండలిని
28. పంచబ్రహ్మ
29. ప్రాణాగ్నిహోత్ర
30. వరాహ
31. కలిసంతరణ
32. సరస్వతీరహస్య

సామవేదీయములు

1. కేన
2. ఛాందోగ్య
3. ఆరుణి
4. మైత్రాయణి
5. మైత్రేయి
6. వజ్రసూచిక
7. యోగచూడామణి
8. వాసుదేవ
9. మహత్
10. సన్న్యాస
11. అవ్యక్త
12. కుండిక
13. సావిత్రి
14. రుద్రాక్షజాబాల
15. దర్శన
16. జాబాలి

అథర్వవేదీయములు

1. ప్రశ్న
2. ముండక
3. మాండూక్య
4. అథర్వశిర
5. అథర్వశిఖ
6. బృహజ్జాబాల
7. నృసింహతాపిని
8. నారదపరివ్రాజక
9. సీత
10. శరభ
11. మహానారాయణ
12. రామరహస్య
13. రామతాపిని
14. శాండిల్య
15. పరమహంసపరివ్రాజక
16. అన్నపూర్ణ
17. సూర్య
18. ఆత్మ
19. పాశుపతబ్రహ్మ
20. పరబ్రహ్మ
21. త్రిపురతాపిని
22. దేవి
23. భావన
24. భస్మజాబాల
25. గణపతి
26. మహావాక్య
27. గోపాలతాపిని
28. కృష్ణ
29. హయగ్రీవ
30. దత్తాత్రేయ
31. గరుడ

విషయసూచిక

తొలిపలుకు

మంత్రాక్షర సాధనము

ప్రాథాష్టము	...	1
ఒకటవ మంత్రము	...	9
రెండవ మంత్రము	...	18
మూడవ మంత్రము	...	37
నాలుగవ మంత్రము	...	44
అయిదవ మంత్రము	...	56
ఆరవ మంత్రము	...	74
ఏడవ మంత్రము	...	97
ఎనిమిదవ మంత్రము	...	115
తొమ్మిదవ మంత్రము	...	124
పదియవ మంత్రము	...	131
పదునొకండవ మంత్రము	...	134
పన్రెండవ మంత్రము	...	140
మలిపలుకు—	...	152

కర్ణేభిః శృణుయామ దేవా, భద్రం పశ్యేమాక్షభిర్యజత్రాః
స్థిరైరంగైస్తుష్టువాంసస్తనూభిః వ్యశేమ దేవహితం
యదాయుః ' ' ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః ' ఓ దేవతలారా,
కర్ణేంద్రియములచే మేము క్షేమంకరవిషయముల నాకర్ణించె
దము గాక. పవిత్రదృక్కులమై నేత్రములచే శ్రేయముల గాంచె
దము గాక. సుస్థిరాంగములతో నారోగ్యవంతులమై నిరా
మయముతో [illegible] పరమేశ్వరుని స్తుతించుచు దేవహితులమై
సంతుష్టి నందుదుము గాక. త్రివిధతాపములు తొలంగుగాక
యను వైదిక శాంతిపాఠసహితముగ ' [illegible]
[illegible] ' ప్రథమమున [illegible] సాధించి,
[illegible] అనెడి [illegible]
[illegible], ప్రథమమున మనోవాక్కాయముల సంశుద్ధము చేయు
దేవానుగ్రహము సంపాదించెదము గాక. వేదార్థసారసంగ్రహ
భూతమై, సాధారణ ప్రస్థానత్రయమైన యీ యుపనిషత్తు,
' అద్వైతం పరమార్థో హి ' (మాం. కా. ౩-౧౮); అద్వైతము
పరమార్థమును [illegible] ఉపనిషద్రహస్యమును బోధించుచు.
[illegible], [illegible] హృదయమై
గౌడపాదాచార్యకృతమగు కారికాసహిత వ్యాఖ్యానమును ౨౧౫
శ్లోకములు [illegible] పూర్వము శ్రీశంకరభగవత్పాదా
ద్వైతభాగమున గ్రహించియున్నారము. కాన నీమంత్రార్థవివ
రణమునకు [illegible] అత్యావశ్యకమై తత్త్వగ్రహణ
మునకు [illegible] అని [illegible]
చేను. ఈ [illegible] [illegible]
ప్రాధాన్యము [illegible] గనుపరచుటచే [illegible]

సన్న్యాసోపనిషత్తు ప్రథమమంత్రమునుండి చతుర్థమంత్రమువఱకును;
నృసింహపూర్వతాపిన్యుపనిషత్తు ప్రథమమునుండి సప్తమ
మంత్రమువఱకు నారాయణ మంత్రాక్షరార్థములతోడను;
రామోత్తరతాపిన్యుపనిషత్తు ప్రథమ మంత్రముతో ప్రారం
భించి, సప్తమమువఱకు యథార్థముగను; తారసారోపనిషత్తు
ప్రథమమంత్రమును పూర్తిగ గ్రహించి, అద్వయముచేతగా
యుండగ, కఠరుద్రోపనిషద్బ్రాహ్మణ, నారదపరివ్రాజకాది యుపని
షత్తుల యందు ఉపనిషత్సారము గ్రహించి, వివిధశ్లోకము లీవ
బ్రహ్మార్పణముగ సన్న్యాసాంతర్యామిత్వము సమాప్తము. కావున
నీ యుత్తమభావపూరితమైన సూతసంహితోపనిషద్వైరాగ్యము
నను సత్యశోధకమత్తులు అనేక సంస్కృతము వ్యాఖ్యానములను
వివరణముగను నుపయుక్తముగానుండుటచే నాచేతనైనంత సన్న్యా
యుండుటకొఱకు తాత్పర్యమును గ్రహింప యత్నించితిమిగాక.

ఈ యుపనిషత్తు అతిస్పష్టమైన ఉపనిషత్తుల యొక్క సారమ్మే
నతిశయ్యాలంకారమై యుండుటయు, బ్రహ్మాత్మైక్యవిచారణమునకు
మండూకాది సమస్తోపనిషత్తులను గాంచుటయు, గీతాభాష్యములందును,
బ్రహ్మసూత్రములను ఉపయోగించిన శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదుల వారల
చేత. ఈ యుపనిషత్తులు ప్రసిద్ధము లా పరబ్రహ్మమైన
ప్రణవమును చింతనముచే స్వీకరించి, ప్రత్యగాత్మ దాని యర్థ
స్వరూపమును నిర్వచించి, ఆ చింతనాధారముగ వ్యాఖ్యానముల
నుపదేశించెను, దాని త్రికాలవిశిష్టమునను, విలక్షణమునను
ప్రతిపాదించెను, అద్దాని సకలబ్రహ్మ బ్రహ్మానుభవ నిత్య ప్రణవ
మంత్రమును సర్వాంగయుండ చేసెను. ఇంతవఱకు గల యుపని
షత్తుల సముదాయము పూర్వమేనను, ద్వితీయ మంత్రమునందే తెప

ప్రతిపాద్యముగ ప్రకాశించినది. 'ఆత్మానాం [illegible] బ్రహ్మణో [illegible]' (గౌడపాదకారిక ౧-౭) ఉపాస కుల ఉపదేశార్థము బ్రహ్మమునకు కల్పన చేయబడును అను మాత్ర గమనించెను. అక్కడ అనంతబ్రహ్మమును సంతో ష్టిత్వముగల సంకుచితమైనవిగా తలచుకొని యుపాసనావిధానమును సమర్థించెను. ఈ మాండూక్యము, ఛాందోగ్యమున వివిధవిధాన ముల వివరింపబడిన 'తత్త్వమసి' (ఛాం. ౬-౮-౭) అను మహా వాక్యమును తెలుపు శ్రవణవాక్యమై శిష్యునకు సంప్రా ప్తోపదేశముగను గానుండుటచేసి, మననవాక్యమైన 'అయ మాత్మా బ్రహ్మ' అను మహావాక్యమును మాండూక్యోపనిషత్, నృసింహపూర్వోత్తరతాపినులు, శుకరహస్య, పైంగల, ముక్తి లగు ఉపనిషత్తులు ప్రస్తావించుచున్నవి. ప్రణవ మనన విధాన మును శిష్యునకు అందజేయుటకుంటచేత సాధకుల నిస్సంశ యముగ తరించి కృతార్థులైయుండవలెనని యీ యుపనిష న్మాత ఉపదేశించి విశేషప్రాధాన్య మననోపయుక్తముగ నీ మంత్ర భాగముల ప్రసారించెను. అందుచే నితర ఉపనిషత్తులవలె బహుక్రమముగను దుర్గ్రాహ్యముగను నున్న సర్వజ్ఞవిచారవిధా నవిధానమును పరిత్యజించి, ప్రత్యక్షముగను, సన్నిహితముగను, స్వకీయముగను, నిత్యానుభవసిద్ధముగను అయిన జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తి అవస్థాత్రయమునే గ్రహించి, ఆ మూడవస్థలయందున్న ఓంకార ప్రత్యక్షరముల కన్వయించి, వానిమూలముగ ఉపాసనమును గూర్చి విచారించి ప్రత్యక్షముల కన్వయించి, ఓంకారమున నవ్యక్త మైన నద్వయాత్మతో అవస్థాత్రయ విలక్షణమగు తురీయముగను బ్రహ్మముతో సమన్వయించి, ప్రణవాభ్యాసము గల సాధకుని చిత్త

స్థూలమై, బాహ్యమైయుండు ఆగ్రహణ శమున్నయుండి, సూక్ష్మమై అంతరమై బాహ్య గ్రహణ వశమున్న ద్వారమున అతిసూక్ష్మాతిసూక్ష్మమై యోగీశ్వరులకు అతిసన్నిహితముగల ఆనందమై ప్రజ్ఞానఘనమై యుండు సుషుప్తిస్థానగర్భమునకు మూలమైయున్న స్థానమే యు; అంతే అవస్థాత్రయము వివరాంకమై, ఆపగా సుషుప్త్యుదయస్థానమై పరాఙ్ముఖత్వముచే మీరాతీత అతిసూక్ష్మమగు నశ్వరయోగమునకుత్తమ సాధకుని తెలుపుచున్నది. అనగా చెప్పబడి నాశరహితమైయున్న త్రిగుణాతీత అవస్థల తొలగించి అతని యథార్థ స్వరూపదర్శనము గావింపజేయుచున్నది.

ఈవిధానము సామాన్య ఉపాసనా ధ్యానాదికి సాధన విధానములలోగల విఘ్నవశమాయు లయమ రసాస్వాదనాదులు బాహ్యస్పర్శనిగ్రహాత్మకీయరూపములని యుండి, సాధకుని పరాంతర ధ్యానమందిరమునకునే అరణ్యపర్వతగుహాంతరమునకో యుండవలె. విశాల విశ్వమధ్యమున, ప్రజాసందోహములు నడుమ నుండి, అన్యులనే ఆరిపి నిరాంతమును ఏకాగ్రతను ప్రసాదించి, పరాప్రాణముల శాశ్వతమైన ప్రత్యక్షమై సందర్శనమైల ప్రసరింపజేయు శక్తిసామర్థ్యములనొసంగుచున్నది. కాన శాస్త్ర సాధనావిధానమునగల పరము మీద విద్యాభ్యాసముల నేమ సాధనావిధానములలో ద్వారరూప పరిజ్ఞానమును దర్శించి, యోగాయోగ్య విజ్ఞానమునే స్వీకరించి, ప్రపంచ సంక్షోభముల మధ్య ఏకాంతమును, ఇంద్రియార్థములమధ్య వైరాగ్యమును సాధించి, ఆచరించుము సాధకుని యోగయోగిత్వమునగా దర్శించిరి. ఈజ్ఞానమున నిత్య విఘ్నాదులులేని నిత్యుల ఆకంగ అత్యున్నతయోగసిద్ధిని పరిణమింపజేయుచున్నది.

ఇంతటి సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదిస్తు దశోపనిషత్తులలో నెంతటి ప్రముఖస్థానము నలంకరించియున్నదో గ్రాహ్యము. ఉత్తమాధి కారులకు అది ఎంత అద్భుతముగా ఉపయుక్తమగుచున్నదో సుస్పష్టము. ఈవిధానమున సాధన సలిపి, తెలిసికొనిన వారు దివ్యభావమున ప్రపంచమున నున్నను ద్వైతాద్వైతా తీతులగు ఆప్తకాములగుదురు అనగ అంది అనవసరాన్ని నిశ్చలస్థితి బడయుచు, ' అద్వైతం సమనుప్రాప్య జడవల్లోక మాచరేత్ ' (మాం.కా. 2-36) అద్వైతజ్ఞానమును పొంది లోకమున జడవర్తనుడై ఆనందమయుడగు జీవన్ముక్తు నులకు పొందగల సుఖము. అట్టివాడు ' స పూజ్యః సర్వ భూతానాం వంద్యశ్చైవ మహామునిః ' (మాం.కా. 1-22) ప్రసంగములో సర్వభూతములకు పూజ్యుడు వంద్యుడు. అతడే మహాముని యగుచున్నాడు. కాన సత్యేతరమార్గ ముల కంటె మాండూక్యసాధనావిధానమే పర్యాప్తమును సర్వార్థసాధకమును అగుచున్నది. అట్టి గ్రంథమును శ్రద్ధాన్వితులై చేయ సంసిద్ధులగుదురుగాక !

—•—

ఒకటవ మంత్రము

హరిః ఓం । ఓమిత్యేతదక్షర మిదం సర్వం
తస్యోపవ్యాఖ్యానం । భూతం భవద్భవిష్య
దితి సర్వమోంకార ఏవ । యచ్చాన్యత్త్రి
కాలాతీతం తదప్యోంకార ఏవ ।

హరిః ఓం. ఈసర్వము ఓంకారాక్షరమే. దాని విస్పష్ట వ్యాఖ్యానము ప్రారంభింపబడుచున్నది. భూత భవిష్య ద్వర్తమానరూపకాలములు ఓంకారమే యగుచున్నవి. మరియు త్రికాలాతీతమగునది యీ ఓంకారమే యగుచున్నది.

'సకృదుచ్చరిత మాత్రః స ఏవ ఊర్ధ్వ మున్నామయతీ త్యోంకారః' (అథర్వశిఖ. 1) ఒక్కమారు ఉచ్చరింపబడగా సాధకుని శ్రేష్ఠగతిని అనగా పరమపదము జేర్పించునట్టిది కావున ఓంకార మనబడినది అనియు, 'యస్మా దుచ్చార్య మాణ ఏవ ప్రాణానూర్ధ్వ ముత్క్రామయతి తస్మాదుచ్యతే ఓంకారః' (అథర్వశిఖ. 4-1) ఉచ్చరింపబడుచున్నదై ప్రాణములనూర్ధ్వముగ నుత్క్రమింపజేయుటచే నోంకార మనియు, 'సర్వం శరీర మూర్ధ్వ మున్నమయతి' (అథర్వశిఖ. 3-1) సర్వ శరీరమును ఊర్ధ్వముఖముగ జేయునది గాన ఓంకారమనియు, ఉపనిషత్తులచే వర్ణింపబడిన ఓంకారము యమధర్మరాజు వచించినట్లు 'సర్వే వేదా యత్ పద మామనంతి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి । యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమి । ఓమిత్యేతత్' (కఠ. 1-2-15) వేదములన్నియు ఏ అక్షరమును సూచించుచున్నవో, తపఃకార్యములు దేని ప్రకటించుచున్నవో, దేనిని గోరి సాధకులు బ్రహ్మ

పద్ధతిని నవలంబించుచున్నారో దానిని గూర్చి ఎఱింగించెదను. అట్టిదే ఓంకారము అను సుప్రసిద్ధనామము; 'ఓమిత్యేవ యదుద్గీథం జ్ఞానం జ్ఞేయాత్మకం శివం' (శాండిల్య. 1-7-34) ఉపన్యాసమును, జ్ఞేయమును జ్ఞానమును సంగ్రహించునది అయినట్టి ఓంకారము అని వివిధపక్షములు నీ ఓంకారము సంస్తుతించుచున్నవి.

కావున నా· శౌనకాదులు 'ఓమిత్యేతదక్షరమాదౌ ప్రయుక్తం ధ్యానం ధ్యాయితవ్యం' (అథర్వశిఖ. 1) ప్రణవోపాసనం దుర్దేశించుటకై యిదియే ధ్యానమైయుండుట ధ్యానింప దగినదనియు, 'ఓంకారం యో న జానాతి బ్రాహ్మణో న భవేత్తు సః' (ధ్యానబిందు. 24) ఓంకారమును గ్రహింపనట్టి వాడు బ్రాహ్మణుడు కాడనియు చెప్పుచున్నవి. కావున 'త్రిస్థానం చ త్రిమాత్రం చ త్రిబ్రహ్మ చ త్రయాక్షరం । త్రిమాత్రమర్ధమాత్రం వా యస్తం వేద స వేదవిత్'(ధ్యానబిందు. 36) ఓంకారాన్వయములైన సర్వోపనిషత్తుల గ్రహించిన వారే వేదవిదులుగా పరిగణింపబడుచున్నారు. అందుచేత ఛాందోగ్యోపనిషత్తులు ఓంకారమును ఉద్గీథగా నుపాసింప 'ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథ ముపాసీత' (ఛాందోగ్య. 1-1-1, 1-4-1) అని బోధించుచున్నవి.

ఎందుచేత ? 'ఓమిత్యేతదక్షరమిదం సర్వం' అని మాండూక్యము తెలుపుచున్నది. దానికే నృసింహపూర్వతాపినీ (4-2, 2-2) నృసింహోత్తరతాపినీ (1), రామోత్తరతాపినీ (3-1), మొదలగు ఉపనిషత్తులు అనువదించుచున్నవి. 'సర్వ జగద్ధితం వా ఏతదక్షరం' (అథర్వశిర. 3)

'ఓమితీదం సర్వం' (తైత్తిరీయ. 1-8-1) 'ఓంకార ఏవేదం సర్వం' (ఛాందోగ్య. 2-23-3); 'స ఏష సర్వం' (మైత్ర్యు. 1-9) అను ఉపనిషద్వాక్యములు ఓంకారవిశ్వరూపమును గానించినవి. 'సర్వకారణ కార్యాత్మా కార్యకారణ వర్జితః' (యోగబిందు. 5-1) అనుచు యోగబిందు వర్ణించినది. ఈ సర్వశబ్దములు అంత ర్గతముగనున్న చెప్పవలెనన్న నా ఓంకారమే యగు, 'ఓంకార మంత్రనిష్ఠుల సర్వశాస్త్రాణి పఠితం' (43) ఓంకారమను అఖిలమునకును నాశ విద్య లైనచ ప్రాప్తి యుండగూడదనుట నున్న చెప్పుచును అది యోగిని అఖ్యానగాఢ అన్వయించినది.

ఓంకారమే 'యః ఓంకారః స ప్రణవో యః ప్రణవః స సర్వవ్యాపీ' (అథర్వశిర. 4-2) అని ఓంకారమా అది ప్రణవము. అది సర్వవ్యాపియు నగుచున్నది. 'ప్రాణాన్ సర్వాన్ పరమాత్మని ప్రణామయతీతి ప్రణవః' (అథర్వశిఖ. 1) సర్వప్రాణములను పరమాత్మయందు చేర్చుటవలన ప్రణవమనబడును. 'యస్మాదుచ్చార్యమాణ ఏవ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాంగిరసం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రణామయతి నామయతి చ తస్మాదుచ్యతే ప్రణవః' (4-2) అని ఉచ్చరింపబడిన మాత్రమున ఋగ్వేదాదులను, బ్రహ్మోపాసకులను పరమును సాధించు బ్రాహ్మణులకు ఉత్కృష్టమునందు బ్రహ్మ వస్తువును పొందించుచున్నదో అది ప్రణవముగ అథర్వశిరస్సు వివరించుచున్నది. తినగా 'అథ ఖలు య ఉద్గీథః స ప్రణవః' (ఛాందోగ్య. 1-5-1) మంత్రము సమన్వయించి ఉద్గీథము ప్రణవమని సమన్వయింపబడినది.

పై వచింపఁబడినట్లు ప్రణవరూప ఓంకారము 'ఓమితి బ్రహ్మ' (తైత్తిరీ. 1-8). 'ఏతద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏత ద్ధ్యేవాక్షరం పరం' (కఠ. 1-2-16). 'ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ యదుక్తం బ్రహ్మవాదిభిః' (బ్రహ్మవిద్యా. 3) బ్రహ్మవాదులచేత చెప్పఁబడుచున్న ఏకాక్షరము బ్రహ్మము, 'ఓమిత్యే కాక్షరం బ్రహ్మ ధ్యేయం సర్వముముక్షుభిః' (ధ్యానబిందు. 9) ఏకాక్షరమైన ఓంకారము బ్రహ్మము, అది సర్వముముక్షువు లకు ధ్యేయము; 'ఓం ఇత్యేతదక్షరం పరం బ్రహ్మ తదే వోపాసితవ్యం' (తారసార. 2-1) ఓంకారము పరబ్రహ్మము అది ఉపాసితవ్యము; 'ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ' (సూర్యో. అథర్వశిర) అనియు, 'ప్రణవాత్మకం బ్రహ్మ' (శ్రీ ము. నా. 1), 'ప్రత్యగానందం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవ స్వరూపం అకార ఉకార మకార ఇతి' (త్రిపురతాపిని. 4), 'ప్రత్యగానందం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవస్వరూపం' (అథర్వ శిఖ, నారాయణ), 'ప్రణవాత్మకః పరం బ్రహ్మ' (పరబ్రహ్మ), 'అక్షరం పరమో నాదః శబ్దబ్రహ్మేతి కథ్యతే' (యోగ శిఖ. 3-2) అక్షరమే పరమనాదము, అది శబ్దబ్రహ్మ మనఁబడు చున్నది, 'తదేతదక్షరం బ్రహ్మ' (ముండక. 2-2-2) మొదలగు ఉపనిషద్వాక్యములు ఓంకారము బ్రహ్మముగనే ప్రతిపా దించి నిరూపించుచున్నవి. అటులే గౌడపాదులును 'ప్రణవో హ్యపరం బ్రహ్మ ప్రణవశ్చ పరః స్మృతః' 'అపూర్వోఽ నంతరోఽబాహ్యోఽ నపరః ప్రణవోఽవ్యయః' (మాండూ. కా. 1-26) ప్రణవము పరాపరబ్రహ్మ మని నిరూపితము. అది

అనాది, అపూర్వము, అబాహ్యము అద్వయము అని వర్ణించి యున్నారు.

'యస్మాదుచ్చార్యమాణ ఏవ బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే పరబ్రహ్మ' (అథర్వశిర. 4-4) ఉచ్చరింపబడిన రీతి పెద్దదియగుచు, వితరణము పెద్దదిగ నొసంగుటచే పరబ్రహ్మ మనబడినది. 'దేశతః కాలతో వస్తుతః పరిచ్ఛేదరహితం బ్రహ్మ' (త్రి. మ. నా. 1) దేశకాలవస్తుభేద రహితమైనది బ్రహ్మమనియు ద్వివిధముల నుపనిషత్తులు బ్రహ్మ తత్త్వము నిర్వచించినవి. అందుచేత 'ఏతద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః' (ప్రశ్న. 5-2) సత్యకామా, పరాపరబ్రహ్మములు రెండును ఓంకారమే అని వచింప, 'ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చైవామూర్తం చ' (బృహదారణ్యక. 2-3-1) మూర్తామూర్తములని బ్రహ్మ రూపము ద్వివిధము అనియు. 'ఓమితి బ్రహ్మేతి వ్యష్టి సమష్టి ప్రకారేణ' (నారదపరివ్రాజక. 8-1) అనగా వ్యష్టిసమష్టిరూప ప్రకారమనియు, అనగా 'సాకారః సావయవో నిరవయవం నిరాకారః' (త్రి. మ. నా. 2) అనియు వివరించి, అది 'మూర్తం చామూర్తం చ' (బృ. 2-3-1) మూర్త అమూర్తములుగ నున్నదని వచనము. కాని 'యన్మూర్తం తదసత్యం యదమూర్తం తత్సత్యం' (మైత్రాయణి. 6-3) ఏది మూర్తమో అది అసత్యము, అమూర్తము సత్యమగుచున్నది. అనగా 'తస్మాత్సాకారం అనిత్యం నిత్యం నిరాకారమితి జ్ఞేయం! యదన్యజ్జ్ఞానవపుః తత్ సత్యమిత్యత్ర ప్రోక్తం వ్యష్టిసమష్ట్యా' (త్రి. మ. నా. 3) అందుచే సాకారము

అనిర్వచనము నిరాకారము నిత్యమని శ్రుతివాక్యార్థము. సాప
యుపాసనము అనిత్యమనియు బ్రహ్మజ్ఞానమువలననే ముక్తి కలు
గునని గ్రహింపవలెను. కాన 'ద్వే బ్రహ్మణీ హి మంతవ్యే
శబ్దబ్రహ్మ పరంచ యత్ । శబ్దబ్రహ్మణి నిష్ణాతః పరంబ్రహ్మాధి
గచ్ఛతి ' (త్రిపురతాపిని 5-17) శబ్దబ్రహ్మ పరబ్రహ్మములని
ద్వివిధబ్రహ్మలను గ్రహింపవలెను. శబ్దబ్రహ్మమును గ్రహించి
నిష్ణాతుడైనవాడు పరబ్రహ్మమును పొందును. అయినను
' అస్థూలా సర్వసంపూర్ణస్య పరబ్రహ్మణః పరమార్థతః
సాకారం వినా కేవలనిరాకారత్వం ప్రత్యక్షమితం త్వస్తి కేవల
నిరాకారస్య గగనస్యేవ పరబ్రహ్మణోఽపి జడత్వ ప్రసంగాత్ ।
తస్మాత్ పరబ్రహ్మణః పరమార్థతః సాకారనిరాకారౌ స్వభావ
సిద్ధౌ ' (త్రి. మ. నా. 2) సర్వసంపూర్ణమైన పరబ్రహ్మమునకు
పరమార్థతః సాకారరహితమైన నిరాకారము అభిమతము కాని
కేవల నిరాకారత్వము ఆకాశమువలె పరబ్రహ్మమునందు
జడత్వము ప్రసాదించును కాన పరమార్థతః పరబ్రహ్మము
సాకార నిరాకార స్వభావముగలవాడని మహానారాయణము
సమన్వయముగ ప్రతిపాదించెను. అందువలనే ' సగుణ నిర్గుణ
స్వరూపం బ్రహ్మ ' అనియు సదా వచించినది.

'యథా శంకునా సర్వాణి పర్ణాని సంతృణ్ణాన్యేవ
మోంకారేణ సర్వా వాక్ సంతృణ్ణా ' (ఛాం. 2-23-3) పత్ర
ములు శంకు నందున్నట్లు అంటుకొనియుండునట్లు వాక్కు
ఓంకారమునందు అణగియుండును. అనగా సమి
' ఓంకార ప్రభవా వేదా ఓంకార ప్రభవాః స్వరాః ।
ఓంకార ప్రభవం సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరం । '

(ధ్యానబిందు. 16) ఓంకారమునుండి దేవతలు స్వరములు సర్వము త్రిలోకములు చరాచరము ఉత్పన్నమగుచుండుటచే, నది ఆ ఓంకారము మీదనే ఆధారపడి యుండును. ఉపనిషత్తునందే భగవద్గీతయందు 'తత్త్వ మంత్ర వర్ణ దేవతా ఛందో ఋక్ కాలా శక్తి సృష్టిర్ ఇతి' (2–5) అనియు చెప్పియున్నది. కావున 'ఓం ఇదం సర్వం యదుద్భూతం యచ్చ భవ్యం సనాతనం' (శ్రీ భగ. 5) భూత భవిష్యద్వర్తమాన సనాతన సర్వము నా ఓంకారమే అని శ్రీమద్భాగవతమునందును, అదియే విరాట్స్వరూపమునగ 'ఇదం సర్వం విరాట్ భూతం భవ్యం భవిష్యద్భవతి' (నా. ప 9–3) అని భూత భవిష్యత్కాలమునగ నారదపరివ్రాజకము బోధించుచున్నది. కాన 'భూతం భవ ద్భవిష్యదితి సర్వమోంకార ఏవ' అను మాండూక్యశ్రుతి తాత్పర్యమును తెలుపుచున్నదియునుగాక 'భూతం భవ్యం భవిష్యచ్చ త్రికాలాతీత మవ్యయం। తదప్యోంకార మేవాయం విద్ధి మోక్షప్రదాయకం' (నా. ప. 8–3) భూతాది కాలత్రయమును కాలాతీత మవ్యయమును అయి మోక్షదాయకమైయున్నది. 'యద్భూతం భవ ద్భవిష్యత్ పరిపక్వమానం సర్వత్రావిచ్ఛిన్నం పరంబ్రహ్మ' (యోగశిఖా. 72) త్రికాలములు కాక సర్వదా అవిచ్ఛిన్నమై అది పరబ్రహ్మమై యున్నది అనియు బహువిధములుగా మహర్షులు ఓంకారమును నిర్వచించెను. కావున నీవు ఓంకారమును ఉపాసించి, ఓంకారప్రతిపాద్యమైన సర్వవేదార్థము లగు భూత భవిష్యద్వర్తమానకాలరూపమున బ్రహ్మరూపమునునే తెలుసుకొనుమని శాస్త్రము.

కాని 'యచ్చాన్యత్ త్రికాలాతీతం తదప్యోంకార ఏవ' త్రికాలాతీతమైనదియు నోంకారమే యగుచున్నది. దానినే 'అమాత్రశ్చ' (మాం. ఉ. ౧౨; మాండూక్యకారికా. ౧-౨౯) అమాత్ర మనియు, 'చతుర్థం' (మాం. ౧-౭) 'అవ్యక్తం' (బృ. ౬-౭-౨) 'పదం' (కఠ. ౨-౧౫) అనియు నుపనిషత్తులు తెలిపియున్నవి. కాని 'య ఏష ఓంకారః స ప్రణవో యః ప్రణవః స సర్వవ్యాపీ యః సర్వవ్యాపీ సోఽనన్తో యోఽనన్తస్తత్తారం యత్తారం తత్సూక్ష్మం యత్సూక్ష్మం తచ్ఛుక్లం యచ్ఛుక్లం తద్వైద్యుతం యద్వైద్యుతం తత్పరం బ్రహ్మ' (అథర్వశిఖ. ౧) అని ఓంకారమే అది ప్రణవము, సర్వవ్యాపి, అనంతము, తారము, సూక్ష్మము, శుక్లము, వైద్యుతము అదియే పరబ్రహ్మము అని అనేక పర్యాయములతో అథర్వశిఖోపనిషత్తు వివరించుచున్నది.

అందుచే నోంకారము సర్వవస్త్వాత్మకమై, అందుచే సర్వనామరూపాత్మకమై, సర్వాభిధాన మనబడుచున్నది. మొదట నది భావముల స్ఫురింపజేయు నాదమై యుండుటచే నామరూపప్రపంచ ములకెల్ల కల్పనాధారమగుచు విరాజిల్లుచున్నది. దాని నది సర్వమునకు అభిధేయ మనునట్లు నైయున్నది. అట్టి త్రిపాదియు నోంకారమై త్రికాలబద్ధమైన సర్వపదార్థ వ్యవస్థా రూపధారియై యుండుటచే నది సర్వాభిధాన అభిధేయ స్వరూపముగా పరిగణింపబడుచున్నది. అట్లే సర్వనామరూపములకు అధిష్ఠానమగు తురీయ అవ్యక్తమగుటచే, అనగా అవ్యక్తమగుటచే కూడ ఓంకారమే యగుచున్నదనుటకు 'యచ్చాన్యత్ త్రికాలాతీతం' అని వాక్యమునందే వివరించెను. కాని అవ్యక్తమగు

బ్రహ్మ పరంబ్రహ్మ శబ్దముల వ్యవహార్యము కాని దను. త్రికాలాతీతమ్మునన్న అవ్యాకృతమునకు తాదాత్మ్యాభిమానిక మంతమునగాక, నిమిత్తకారణత్వము వస్తు పరంబ్రహ్మమునకే అన్వయము. నైమిత్తికములు సగుణ విష్ణుగార్కబ్రహ్మమునకే తాదాత్మికమును అన్వయించి యున్నది. సగుణమ్మునన్నతో నది అధిష్ఠానముగనుండి అధిష్ఠేయమును కలిగియుండినను, త్రికాలాతీతమ్మునన్నతో దానికి అధిష్ఠేయము లేనందున నిర్గుణము నధిష్ఠానముగా వ్యవహరింపక నిర్వ్యవహారమున నుండును. త్రికాలములతో కూడియున్న నామరూపాత్మక సృష్టిజాతము, సర్వాధిష్ఠానమైన నామరూపాతీత బ్రహ్మముతో గలయుటచే నట్లగుట దాని సాంకేతికమై ఓంకారము తన అధిష్ఠానత్వ అధిష్ఠేయత్వములతో బ్రహ్మలయమునకునగు గ్రాహ్యము. అతి కాలాద్యతీతమైన అవ్యాకృతమైయున్నను, ప్రాంతమెప్పటికిని నవ్యాకృతముచేత బ్రహ్మమునకు సిద్ధము గాన నిరాకారదము పరబ్రహ్మమునకే యన్వయించుననిపించును. అంతుచేత 'అకారాది త్రయాణాం సర్వకారణమోంకారం పరంజ్యోతిః ప్రణవం శఠతి ధ్యాయేత్' (శాండిల్య. 1-6) అకారాది త్రయమునకు ఓంకారమే కారణమై పరంజ్యోతి అనియు అనియే ప్రణవమనియు ధ్యానింపుము; 'ప్రత్యగానందం బ్రహ్మపురుషం ప్రణవస్వరూపం। అకార ఉకార మకార ఇతి త్రా అనేకధా సమభవత్ తదేతదోమితి యముక్త్వా ముచ్యతే యోగీ జన్మసంసారబంధనాత్' (నారాయణో. 4) ప్రణవస్వరూపము ప్రత్యగానందమైన బ్రహ్మము అకార ఉకార మకారము కాక నన అనేకధా యున్నది.

ముగా నెల్కొందునని యర్థము. ప్రథమపాదము ద్వితీయమునను, ఈ రెండు ద్వితీయమునను, మరల నీ త్రయము చతుర్థమున లయించియుండును. అందుచేత శాస్త్రము సర్వయుంతునట్లై 'పద్యతే అననేతి పాదః' కినచేత పొందబడును అను కరణ వ్యుత్పత్తి ననుసరించి పాదత్రయమునకును, 'పద్యతే ఇతి పాదః' పొందబడువాడు అను కర్మవ్యుత్పత్తి చతుర్థమునకును సర్వ ముఅవపలెను. ఇట్లు ఆత్మపాదములకు విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞులు పొందబడువారగుదురు. అనగా విశ్వుడు తైజసునందును, ఆ ద్వయము ప్రాజ్ఞుని పొందుచున్నారు. మరల నీ మువ్వురును తురీయుని పొందుదురు. కాని చతుర్థమైన తురీయుడు దేనిని పొందుటలేదు. పూర్వత్రయమును లయింపజేసికొని మాత్ర ముండును. కాని తిరిగి యనేకముగ నుండుటయనుచే నతి యట అఖాణమునటు తాత్పర్యము.

ఆ విధముగ నీ మంత్రమున బాహ్యమంత్రార్థమైన ఓంకారమును సర్వశబ్దమూలార్థమైన బ్రహ్మమునకును, అంత బ్రహ్మకును కత్వమును ప్రతిపాదించి, ఉత్తరగ్రంథమునందుతైన చతుష్పాదాత్మక అర్థనిరూపణమును ప్రవేశపెట్టుచున్నది. అక్షరాక్షరాల తేర [illegible] కేవల 'సర్వం' [illegible] త్మను ప్రతిపాదించిన ముక్తి నిత్యత్వ భావించుటచే బ్రహ్మమును ప్రస్తావించి, అవిదియు దుర్జ్ఞేయమైయుండుటచేయు, అత్యంతరమగు నట్లుకో గాను పించుటచే, శబ్దబ్రహ్మస్వరూపమును వచించి, నిర్గుణశుద్ధస్వరూప సిద్ధమైన ఆత్మను చతుష్పాదముగ్గ ముగా, జాగ్రత్ స్వప్న

సుషుప్తి తురీయములుగా భావించుచు మనస్సంయుక్తము గావించుచున్నది.

అటులనే 'తమేవాత్మాన మిత్యేతత్ బ్రహ్మ శబ్దేన వర్ణితం। తదేవ మమృత మజర మమృతాయు శోభితం।' (నా. ప. 6-4) ఈ ఆత్మ బ్రహ్మశబ్దముచే వర్ణితము. అది నిత్యము అమృతము, అజరము, అదియే ఓంకారము, 'ఓమిత్యేకాక్షర మాత్మ స్వరూపం' (నాదబిం. 1) ఓంకారాక్షరమే ఆత్మస్వరూపము, 'ఓమిత్యేవం ధ్యాయథ ఆత్మానం' (ముండక. 2-2-6) ఆత్మను ప్రణవముగా ధ్యానింపుము అను ఓంకారార్థములను తెలియింప లేక ధ్యానించుట యవసరమని యుపనిషత్తులు వక్కాణించుచున్నవి.

'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' (ఛాం. 3-14-1) ఇది యంతయు బ్రహ్మమాత్రమై యున్నది. 'సర్వం హి ఖల్విదం బ్రహ్మ నిత్య చిద్ఘనమక్షరం' (మహో. 4-119) సర్వము తప్పక బ్రహ్మమే, ఆ బ్రహ్మము నిత్యచిద్ఘనము అక్షరము. 'సర్వం బ్రహ్మమయం ప్రోక్తం సర్వం బ్రహ్మమయం జగత్' (తేజోబిందు. 6-38) సర్వము బ్రహ్మమయముగ వచింపబడినది. సర్వజగత్తు బ్రహ్మమయము. 'బ్రహ్మైవ సర్వం చిన్మాత్రం బ్రహ్మమాత్రం జగత్త్రయం' (తేజోబిందు. 6-43) 'సర్వ మాత్మమయం జగత్ బ్రహ్మమాత్రమిదం సర్వం' (తేజోబిందు. 6-47) 'ఇదం బ్రహ్మ ఇదం సర్వం' (బృ. 2-5-1) అను వచనములన్నియు సర్వము బ్రహ్మమేయని నిస్సంశయముగ విశదింప బడియున్నది.

ఇంక మహావాక్యచతుష్టయములో ద్వితీయమైన 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' అను మహావాక్యము ఉపదేశింపబడుచున్నది. బృహదారణ్యక శ్రవణ విధివాక్యములో 'శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః' (బృ. 2-4-5) శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములలో ఛాందోగ్యగత 'తత్త్వమసి' అను మహావాక్యము శ్రవణవాక్యముగను, మాండూక్యగతము లోని 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' మనన వాక్యముగను, బృహదారణ్యకాది యుపనిషత్తులలో 'అహం బ్రహ్మాస్మి' నిదిధ్యాసన వాక్యముగను, ఐతరేయాదిక ఉపనిషత్తులలో 'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' అనువాక్యము సాక్షాత్కారవాక్యముగను పండితుల అభిప్రాయము. ఈ మననవాక్యమును అనేకోపనిషత్తులు ప్రతిపాదించుచున్నను మాండూక్య మనన విధానమును మాత్రమే అనుసరించుచున్నవి. అందుచే నీ మననవాక్యమును మాండూక్యవిధానముననే అన్వయించుకొని తాత్పర్యగ్రహణము గావించవలయునని గ్రాహ్యము.

'అయతి వ్యాప్నోతీతి ఆత్మా' వ్యాపించియుండునది ఆత్మ యనియు, 'యదాప్నోతి యదాదత్తే యచ్చాత్తి సర్వమస్తి చ తస్మాదుచ్యతే ఆత్మేతి' (శాండిల్య. 3-1) చేతనల సర్వము వ్యాపించునో, సర్వము గ్రహించునో, సర్వము నణగింపజేయునో అది ఆత్మ యని నిర్వచింపబడియున్నను, శాస్త్రవిధానము ననుసరించి యిట్టి లక్షణము గాక ప్రకృతము వాక్యమును గ్రహించి సోపానన్యాయమున, విశ్వాత్మ తైజసాత్మ ప్రాజ్ఞాత్మల మననక్రమమున. తురీయమైన ఆత్మను చేరవలయును గాన, 'విశ్వ ఆత్మేతి, తేజోమయం విజ్ఞాన

మయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిః పురుషః । స సమానః
సన్నుభౌ లోకా వనుసంచరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ।'
(బృ. 4-3-7) అన్న చోట ఈ విజ్ఞానమయుడే యింద్రియ
ములలో హృదయాంతరమునగల జ్యోతిరూప పురుషుడు.
ఇతడు జాగ్రత్స్వప్నలోకములు, రెండింటియందున్నట్టుల చరించు
చున్నట్టుల గోచరించు వాడగును, 'ఏతాభి ర్దేవతాభిరేవ
జీవో భవతి । స్వప్నాభిమానేన స్వప్న ఇవ శరీరే జీవ
సంచరతి' (వా. వ. 6-1) ఈ దేహాభిమానమునే జరుగు తన్న
దనుచున్నారు. స్వప్నాభిమాని అయిన స్వప్నపురుషుని నాశము
శరీరమున సంచరించుచు ఆతడు దేహస్థుడైన జీవాత్మయే
నానా మంత్రప్రోక్త అర్థ మనుచున్నది. అందువలన 'అహం
ఆత్మా' అనుచు 'నేను' అను వ్యవహారత్వమును నిర్వాహ
కూటస్థుడు అయిన ఈవ మనసాహంకారములచేయున్నది. ఇతడు
'అంతఃకరణ ప్రతిబింబిత చైతన్యం యత్ తదేవావస్థాత్రయ
భాగ్భవతి । స జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాః ప్రాప్య ఘటీ
యంత్రవ దుద్విగ్నో జాతో మృత ఇవ స్థితో భవతి।'
(పైంగల. 2) అంతఃకరణ ప్రతిబింబిత చైతన్యము నాలుగవ దశను
అవస్థాత్రయముల బొందును. ఇతడు అవస్థాత్రయమును బొంది
జీవుడై సంసారములను అనుభవించుచుండును. అట్లే 'ఈక్షణాది
ప్రవేశాన్తా సృష్టి రీశేన కల్పితా । జాగ్రదాది విమోక్షాన్తః
సంసారో జీవకల్పితః । జాగ్రదాది విమోక్షాన్తః సంసారో జీవ
కల్పితః' (పంచ. 4-73) ఈశ్వరకల్పనమైన జగత్ అద్వైతస్వ
రూపమునకు గల సృష్టిని, 'తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయ'
(ఛాం. 6-2-3) అని నామరూపములను గూర్చి ఆయన సంకల్పించెను

అను వాక్యముచేత సంకల్పించెనని యున్నది. 'తత్సృష్ట్వా తదేవాను ప్రావిశత్' (తై. ౨-౬) అది సృజించి అందు ప్రవేశించెను అను ప్రవేశవాక్యమువలన ఈశ్వరుడు జీవుండై జాగ్రదవస్థ నుండి పిమ్మట నాంతమువరకు గల సర్వసంసారమును గల్పించి, అందు సుఖదుఃఖ ద్వంద్వమున జరించువాడు జీవుడు అగు చున్నాడు.

కాని 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' అని యనుటలో దన లక్షణలక్షితాత్మయై బ్రహ్మమే తప్పగాక, స్వాంతమై సర్వాను భవముల ననుభవించుచున్న జాగ్రదవస్థాద్యవస్థలైన జీవుడు గోచరము కాన, అట్టి వానికి ప్రథమము జీవునకు మహాగన మంత్రములో ప్రవేశమునకు, 'సోయమాత్మా చతుష్పాత్' ఈయాత్మ నాలుగుపాదములు గలదియని యుపన్యసించు చున్నది. ఇట్లు ప్రస్తావింపబడిన ఆత్మ 'శాన్తం శివ మద్వైతం' (శ్రీ. మా. నా. ౭) అనుటచే తాద్రూపమైన అవిద్యా గ్రస్తమైన అంతఃకరణ ప్రతిబింబచైతన్యమని తాత్పర్యము.

ఇట్టి బ్రహ్మైక్యానుభూతి సన్న్యాసము. మనన కార్య కర్తృత్వము ప్రాతఃకాలము మొదలు మహావాక్యములవలన బ్రహ్మ కర్మమున 'సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని సత్యజ్ఞాన మానందం అనంతం బ్రహ్మ' (సర్వసార. ౧౫) ఇట్టి యనుభవము చేసెను, విశేషము గాంచనకై చిన్మాత్రమై సత్తై అద్వితీయమై మాయాకారణమై అనంత బ్రహ్మమగునగుగాక, 'బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరం' (తైత్తిరీయ. ౨) స్వప్రకాశా... ...రూపమైన బ్రహ్మమును గాంచి, 'సత్యం విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ' (బృహ. ౩-౯), 'సత్యం

జ్ఞానం అనంతం బ్రహ్మ' (తై. 2-1), 'సచ్చిదానందం బ్రహ్మ' 'విజ్ఞానమానందం బ్రహ్మ' (బృ. 3-9-28) మొదలగు వాక్యములచే సూచింపఁబడిన గుణముల విశిష్టమై సగుణమై 'యస్మాన్న ప్రకాశి ప్రకాశతే చ సర్వం తస్మాద్యద్వతే పరంబ్రహ్మేతి' (శాండిల్య. 3-2) ఎందుచే సర్వము ప్రకాశించుచు ప్రకాశింపఁజేయఁబడుచున్నదో అందుచే నది పరబ్రహ్మము అనుచున్నది యుపనిషత్తు, 'కిం బ్రహ్మేతి। మహదహంకార పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశత్వేన బృహద్రూపేణ కోశాండకోశేన కర్మజ్ఞానార్థరూపతయా భాసమానమద్వితీయ మఖిలోపాధి వినిర్ముక్తం తత్సకల శక్త్యుపబృంహిత మనాద్యనంతం శుద్ధం శివం శాంతం నిర్గుణ మిత్యాది వాచ్య మనిర్వాచ్యం చైతన్యం బ్రహ్మ॥' (శాండిల్య. 1) బ్రహ్మమన నేది? మహదాది పృథివ్యంతమును బృహద్రూపమునను, అండకోశమును కర్మజ్ఞానార్థరూపమున నెల్లెడను, అద్వయమై, సకలోపాధివర్జితమై సకల శక్తుల నుంచుచు, అనాద్యనంతము శుద్ధము శివము శాంతము నిర్గుణాదిపదము లచే వాచ్యమై యుండియు అనిర్వాచ్యమైన చైతన్యమే బ్రహ్మ మని చెప్పఁబడుచు. సర్వాతీతమై యుండియు మహదాది కార్య బ్రహ్మరూపమును ధరించినట్టి సృష్ట్యాదిక కర్మలకు కర్తయై నట్లు గోచరించు, శాస్త్ర మాదమే శాస్త్ర యమన్నట్టు బ్రహ్మమే యుచ్చు ఉన్నదియు. అందుచేతనే ఉర్వశిగల విశ్వాది చతుష్పాదములవలె నీబ్రహ్మమునకు గూడ వైశ్వానర హిరణ్యగర్భాది చతుష్పాదములును జెప్పఁ బడును. 'పాదోస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి'

(త్రి. మ. నా. 4) విశ్వమునకు భూతాకాశము అనెడి రెండవ పాదము. అవ్యక్తమైన మహాభూతము అని తృతీయ పాద త్రయము. 'పాదత్రయాత్మకం బ్రహ్మ ... ప్రకృతిం ... భవతి' (త్రి. మ. నా. 4) బ్రహ్మమునకు నాలుగు పాదములుగలవు. అందు ప్రథమము అవిద్యాపాదము, అవ్యక్తమైనది మిగిలిన త్రయము. ఈ విషయమునే మహానారాయణము పదేశించుచు, 'అవిద్యాపాదః ప్రథమః పాదో విద్యాపాదో ద్వితీయః ఆనందపాదస్తృతీయః తురీయః పాదస్తురీయః' (1) ప్రథమము అవిద్యాపాదముగను, ద్వితీయము విద్యాపాదము, తృతీయము ఆనందపాదము, తురీయము తురీయపాదముగ వివరించి, 'ప్రధానస్వరూపాత్మకే సర్వత్రమేవ భోగః । అభిరామస్తు సర్వాసు వ్యవస్థాసు మోక్షో...' (త్రిపాద్విభూతి. 7) తుర్యగమున ప్రధానము వికాసంబు చెప్పబడుచున్నందున భోగస్థానముగ సర్వావస్థల నెనర్పాదముగనుండి అభిరామము అనుభవించున్నట్లు 'మూలావిద్యా ప్రథమపాదే నాన్యత్ర విద్యానంద తురీయాంశాః సర్వేషు పాదేషు వ్యాప్య తిష్ఠంతి' (త్రి. మ. నా. 1) ప్రథమపాదమున మూలావిద్యగలదు. అన్యత్ర మూడుపాదముల యందు అభావము. మిగిలినపాదముల గల విద్యానందతురీయాంశములు సర్వపాదములందు వ్యాపించి యున్నవి. అందు ప్రథమము అవిద్యాశబలితము అగుచుండె, ఉపరితనమైన పాదత్రయము అవ్యక్త లక్షణములుగలవి అని ఈ యుపనిషద్ విభాగము. 'సర్వస్యాద్యేయం ... ప్రమాణం ...' (గోపాలో త్త. 19) ప్రమా...

అద్వితీయమైనది ఏకమే, కాని మాయావచ్ఛిన్నమున చతుష్ప్రకా-
రముగా నేర్పడును 'తత్ర చతుష్పాత్త్వం బ్రహ్మ విభాతి।
జాగరితే ప్రజ్ఞా స్వప్నే [illegible] సుషుప్తౌ [illegible] తురీయే చత్వరం'
(నృసిం. ౧) (బ్రహ్మ) చతుష్పాత్తగును. జాగ్రత్స్వప్న సుషు-
ప్త్యవస్థల విశ్వ, సుషుప్తిలో రుద్రుడు, తురీయమున నక్ష-
రుడుగ నుండును అని బ్రహ్మోపనిషత్తు వచించును. ఛాందో-
గ్యము బ్రహ్మమును షోడశకళాత్మకముగ జేసి, నాలుగింటిని
నాలుగింటిని సంఘటించి, అందు 'ప్రకాశవాన్' ప్రథమపాద
మను, 'అనంతవాన్' ద్వితీయపాదమను, 'జ్యోతిష్మాన్'
తృతీయపాదమను, 'ఆయతనవాన్' తురీయపాదముగ వర్ణించినది.

రామోత్తరతాపనము 'అకారః ప్రథమాక్షరో భవతి।
ఉకారో ద్వితీయాక్షరో భవతి। మకారస్తృతీయాక్షరో భవతి।
అర్ధమాత్రశ్చతుర్థాక్షరో భవతి' (రామోత్తరతాపిని. ౨)
అనునట్లు అకార ఉకార మకార అర్ధమాత్రలు నాలుగు పాద
ములై యొప్పినట్లు 'జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తురీయమితి చతు
ర్ధా అవస్థాః' (శాండిల్య. ౧) అనుచు అవస్థాచతుష్టయమున
'విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ తురీయ ఇతి చత్వారో దేవాః'(నా. ప. ౬-౧)
'జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తితురీయాణ్యవస్థాః చతస్రః తాసా
మవస్థానా మధిపతయః చత్వారః పురుషాః విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞా
త్మాన శ్చేతి' (యోగచూడామణి. ౭౨) అనుచో విశ్వ తైజస
ప్రాజ్ఞ తురీయులు అధిష్ఠానదేవతలుగ నుందురు. తురీయుని
దేవత్వ చిన్మాత్రసంబంధ ముపనిషత్తులు చెప్పెను.
తురీయము ఎట్టిదని అను వస్తువున అనిర్దేశ్యమగు దానిని
సామాన్యస్వరూపమున తురీయమనియే మాండూక్యము

వచించును. కానిని 'చతుష్పాదక్షరం పరం బ్రహ్మ' అని అక్షరబ్రహ్మోపనిషత్తు పరంబ్రహ్మ అనియే వచించినది.

ఈ విశ్వాదులు అయిదు యవస్థాకాలముల 'చతుష్పాదంతర్యత్ర బిన్దుం తస్మిన్ బ్రహ్మణి సృష్ట్యాది స్థానాని నాభి హృదయ కంఠ మూర్ధసు జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తురీయావస్థాః' నాభి హృదయ కంఠ శిరస్సులను ఆయాస్థానములందుండి వ్యవహరించుచున్నవని పరబ్రహ్మోపనిషత్తు వచించెను. 'నేత్రస్థం జాగరితం విద్యాత్ కంఠే స్వప్నం సమాదిశేత్। సుషుప్తం హృదయస్థం తు తురీయం మూర్ధ్ని సంస్థితం।' (24) నేత్రమున జాగ్రత్తు, కంఠమున స్వప్నము. హృదయమున సుషుప్తి శిరస్సున తురీయము ఉండునని బ్రహ్మోపనిషద్వాక్యము. అట్టే యోగిని మత్తు ' నాభి హృదయం కంఠం మూర్ధా చ ' (1) అనుచు జాగ్రత్తునకు మూర్ధమును. నాభిని చెప్పినను నొసంగి పర బ్రహ్మోపనిషత్తు వచించుచున్నది. జాగ్రత్తునకు నాభి స్థానము నొసంగక, 'దక్షిణాక్షిముఖే విశ్వో మనస్యంతస్తు తైజసః। ఆకాశే చ హృది ప్రాజ్ఞః త్రిధా దేహే వ్యవస్థితః॥' (మాం. కా. 1-2) అను కారికలో విశ్వునకు దక్షిణ నేత్రము నొసంగి, తైజసునకు మనస్సును, హృదయాకాశము ప్రాజ్ఞునకును కారికాకారు డొసంగెను.

మరియు 'పరబ్రహ్మసంయుక్త విశ్వాదివాం క్రమాత్ క్రమాత్, స్థూలాత్ స్థూలభూతాచ్చ సూక్ష్మాత్ సూక్ష్మతరాత్ పరం, విశ్వాద్యవస్థాత్రయ ప్రాజ్ఞయోరాత్మ చతుర్థః' (నా. ప. 8-6, నృసింహోత్తరతాపినీ 1.) విశ్వాదులు క్రమక్రమముగ పరబ్రహ్మమునందే స్థూలత్వ

మునచే స్థూలభుక్కనియు, సూక్ష్మత్వముచే సూక్ష్మభుక్కనియు, ఏకత్వముచే ఆనందభుక్కనియు చెప్పబడెను. ఉక్తం చ 'స్థూలం తర్పయతే విశ్వం ప్రవివిక్తం తు తైజసం । ఆనందశ్చ తథా ప్రాజ్ఞం త్రిధా తృప్తిం నిబోధత॥' (1-4) స్థూలములు విశ్వుని తృప్తిపరచును. సూక్ష్మములు తైజసుని, ప్రాజ్ఞుని ఆనంద కరములుగా నివి త్రివిధానందములనియు, నాన 'విశ్వో హి స్థూలభుఙ్ నిత్యం తైజసః ప్రవివిక్తభుక్ । ఆనందభుక్ తథా ప్రాజ్ఞ స్త్రిధా భోగం నిబోధత॥' (1-3) విశ్వుఁడెల్లప్పుడు స్థూలముల ననుభవించును. తైజస ప్రాజ్ఞులు సూక్ష్మ ఆనందముల ననుభవించెదరు. ఇవియే త్రివిధభోగములుగను, కావున, 'బహిష్ప్రజ్ఞో విభుర్విశ్వో హ్యంతఃప్రజ్ఞస్తు తైజసః ఘనప్రజ్ఞ స్తథా ప్రాజ్ఞ' (1-1) సర్వవ్యాపియైయున్న విశ్వుఁడు బాహ్యవస్తువుల ననుభవించును. తైజసుడు అంతర్విషయ ముల గ్రహించును. ఏకవస్తుస్వరూపమే సాక్షియని కారికా తాత్పర్యము.

ఈ అవస్థలలో సర్వసామాన్యమగు యోగ్య త్వముగలవి పరీక్షకులైనారై, తురీయము అనుభావ్యమున నవస్థలేదు. అందుచేత బాహ్యము నాఁడి దల్లఁ ఇత్య పరిశ్రమ్య మునఁబలుపడకము గాన్ని ఉపనిషత్తులు వ్యవహా రించినవి. కాని మండూకోపనిషత్తు 'నంతఃప్రజ్ఞం నబహిః ప్రజ్ఞం నసుషుప్తి తురీయం తురీయాతీతం' (2-4) అనుచు తురీయాతీతమును సంపూర్ణమునకూడ తెల్పుచున్నది. దానిని వివరించుచు 'సర్వద్వైతరహితం తురీయాతీతం' (నా. ప. 6-1) నాలుగవదికూడ చెప్పి తురీయాతీతమని వ్యాఖ్యానము.

అంతటితో తృప్తి పొందక 'బిందు స్సృష్టిరూపస్స్యాత్ భవతి। నాదః పాలనరూపో భవతి। కళా సంహారరూపో భవతి। కళాతీతా వర్తనరూపో భవతి। తత్పరం త్ర్యక్షరరూపో భవతి' (ప్ర-1) బిందు, నాద, కళ, కళాతీత, పరములను అయిదింటి పైనను ప్రత్యేకముగ చెప్పి అష్ట పాదములుగ విస్తారము చేసెను. తురీయమున సర్గమాత్రము నుండి, 'నాద బిందు కళా శక్తు'ల నాలుగింటిని చెప్పి అష్టకముగ నారదపరివ్రాజకము గావించెను. బిందు నాదములు మాత్రము పంచమ మంత్రములుగ గ్రహించి, ఓంకారమున సప్తపాదముల రామోత్తర తాపిని కల్పించినది. 'బ్రహ్మప్రణవః షోడశమాత్రాత్మకః సోఽవస్థా చతుష్టయ చతుష్టయగోచరః జాగ్రదవస్థాయాం జాగ్రదాది చతస్రోఽవస్థాః। స్వప్నే స్వప్నాదిచతస్రోఽవస్థాః। సుషుప్తే సుషుప్త్యాదిచతస్రోఽవస్థాః తురీయే తురీయాది చతస్రోఽవస్థా భవంతి' అనుచు బృహన్నారదపరివ్రాజకము జాగ్రదవస్థా భేదములు నాలుగగును, అటులే నాలుగు స్వప్నావస్థలు, నాలుగు నిద్రావస్థలు, తురీయచతుష్టయము ప్రతిపాదించి అవస్థల షోడశకముగ నొనరించెను. సుప్రసిద్ధమైన శివాద్ ప్రణవము షోడశమాత్రాత్మకమును నారదపరివ్రాజకము బోధించుచు, అకార ఉకార మకార అర్ధమాత్రలతో పాటు నాద, బిందు, కళా, కళాతీత, శాంతి, శాంత్యతీత, ఉన్మని, మనోన్మని, పురీ, మధ్యమా, పశ్యంతి, పరా అను భాషాభేదములను చెప్పెను. అవస్థాత్రయాభిన్నముల నవస్థలలో బరిగణింపక తుర్యత పంచమములుగ 'మహావాక్య మహానాస్తి కంఠ భవంతి' (౩) మహావాక్య మరణములు తెచ్చి పంచావస్థల లింగలను ప్రతిపాదించెను.

కాని మూర్ఛా మరణములు అవస్థలలో చేర్చుట యుక్తిరహి-
తము. మూర్ఛ అనునది వ్యాధిమాత్రము, సర్వానుభవము
కాదు. మరణమునందెవ్వరికిని అనుభవము కానేరదు. అవస్థా
త్రయమునకే అనుభవదశాపన్నమైన యాయా యవస్థ కి దంతప్రసిద్ధముగ
గలదిగా చేరదు. ఇది ప్రత్యక్షము. సుషుప్తియందుకూడ నవస్థా
త్రయము ననుభవింపగలుగునాని, మృతునకు అట్టి అనుభవమునకు
కలుగనేరదు. కావున నీరెండవస్థలు ఇతరావస్థల చేర్చుట
అసంగతము. మరియు నవస్థాచతుష్టయము మాండూక్యవిధాన
మున నొండొంట లయించుచు క్రమముగ దృశ్యమగుచున్న
దుండును. ప్రత్యక్షీకృతమగు సర్వప్రత్యయము జాగ్రత్ నుండి
సుషుప్తివరకును, మరల ఉత్పత్తియు ప్రత్యక్షము ప్రాజ్ఞునియందే
చూడ గలుగుట గమనార్హము. అట్టి పైన ప్రతిపాదిత
అవస్థాములలో గాంచెదము. కాని మాండూక్య అవస్థాచతుష్ట
యమే ప్రమాణముగ గ్రాహ్యమగుట సముచితము.

అవస్థాత్రయసాక్షిభావమునకు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు, నిమి-
త్తమగును. ఉపనిషద్వాక్యమును అట్లనే తురీయమునందే వసిత్వైన,
'సర్వావస్థాసు సాక్షీ త్వేక ఏవావతిష్ఠతే' (నా. ప. 6-1)
సర్వ అవస్థలలో సాక్షి యొక్కడే యున్నదను విధాన మీయ-
మును గలిగియున్నవి. కాని అవి ప్రత్యక్షముగా కార్యకారణ
సంబంధమగు స్థూలత్వమును కలిగింది, జాగ్రదవస్థానమున
నభిష్టాలమైన చెందుచున్నవి. అందుచేత ఘన, సూక్ష్మ,
స్థూల ప్రజ్ఞలుగ ప్రాజ్ఞ తైజస విశ్వులు ఉపాసించబడు-
చున్నారు. ఘనప్రజ్ఞము స్వప్నజాగ్రత్తుల కారణమగుటచే
దాని కారణావస్థ యనియు, సూక్ష్మము కార్యకారణావ-

గను, స్థూలము కార్యపర్యాయనియు కాని గ్రహణముగా నన శెల్లును. నిర్విశేషమైన సుషుప్తి కారణమునకు ఉదాహరణము చెప్పే నజ్ఞానావస్థ అనియు వ్యవహారము. అందుచే నవస్థల ప్రజ్ఞానఘనమున్నను అజ్ఞానమునకు అది యుండుటచే నాయవస్థ అజ్ఞాన మనబడియున్నది. ఈ రెండు అజ్ఞాన కార్యములైన అవస్థా ద్వయ మనబడుచున్నది. అనగా స్వకీయలక్షణముల విస్మరించి, పరకీయముల గ్రహించి భ్రాంతి నొందుట అంతఃకరణము యొక్క నిద్రలోని స్వాత్మవిస్మరణారూప అజ్ఞానము నశించియుండి, కించిన్మాత్రస్థూలత్వమున్నదే సూక్ష్మమైన స్వప్నమునకు దోచును. అదియును స్వప్నావస్థ యనబడును. మరల నాసూక్ష్మస్థితిగల స్వప్నావస్థయును భంగమై పరిణమించి, పూర్తిగ స్థూలమై, కార్యమైన స్థూలావస్థాజ్ఞాన మగుచున్నది అదియే జాగ్రదవస్థ యనబడును. కాన స్వప్నజాగ్రత్తుల రెండును సూక్ష్మత్వ స్థూలత్వవిశేషములచే మాత్రము కలిగి అవస్థాజ్ఞానరూపములై యగుచున్నవి.

అటులే విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞులలోని విశేషమును గ్రహించుము. అవిద్యామయములగు యుండు మిథ్యాభూతములు నశ్వరములు. అదే కారణముగ బ్రహ్మాత్మైక్యబోధ మహాసిద్ధముగనుండు నిత్యస్వరూప గ్రాహ్యము. ప్రాజ్ఞుని స్థితియున్న వాడు ఈశ్వరుడగును, తైజసుని హిరణ్యగర్భునిగను, విశ్వునికి వైశ్వానరుడు అనగా విరాట్పురుషుడని వ్యక్తము. అందు ఈశ్వరుడు ప్రజ్ఞానఘనుడై కారణ మాత్రుడై యుండును, హిరణ్యగర్భుడు సూక్ష్మ కార్యకారణ మాత్రుడై నిలచెను. ఇక విరాడ్రూపమునకు సూక్ష్మ ప్రపంచ కేవలము కార్యరూపమై ఉపాధులుగ వ్యక్తము. అందుకను

'బ్రహ్మా విష్ణు రుద్రాశ్చేత్యేతే స్థితి లయకర్తారః। రాజసో బ్రహ్మా సాత్త్వికో విష్ణు స్తామసో రుద్ర ఇత్యేతే త్రయోగుణా యుక్తాః' (యోగచూడామణి. 74) బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులు సృష్టి స్థితి లయకర్తలు. రజోగుణయుక్తుడు బ్రహ్మ, సాత్త్విక గుణయుక్తుడు విష్ణువు, తామసికుడు రుద్రుడు. 'అకారే రాజసో రక్తో బ్రహ్మా చేతన ఉచ్యతే। ఉకారః సాత్త్వికః శుక్లో విష్ణు రిత్యభిధీయతే॥' (75) 'మకారస్తామసః కృష్ణో రుద్రశ్చేతి తథోచ్యతే' (యో.చూ. 76) అకారము రాజసగుణము రక్తవర్ణము, బ్రహ్మచేతన మనబడును. ఉకారము సాత్త్వికము, శుక్లవర్ణము విష్ణువనబడును. మకారము తామసగుణమై కృష్ణవర్ణముగ చెప్పబడియున్నది. 'అకారః పీతవర్ణః స్యా ద్రజోగుణ ఉదీరితః' (ధ్యానబిందు. 12) అకారము పసుపువర్ణముగలదై రజోగుణము కలిగియున్నది. 'బ్రహ్మాణం రక్తగాత్రాభం చతుర్వక్త్రం పితామహం' (బ్రహ్మరక్తవర్ణుడు చతుర్ముఖుడు పితామహుడు), 'ప్రణవాకారస్తాంబ్రే మహాప్రభాస్వితః' (అథర్వశిఖ) 'రజో మాత్రాత్మకో రుద్రః। సాత్త్వమాత్రాత్మకో విష్ణుః తామసమాత్రాత్మకో బ్రహ్మా' (పాశుపతబ్రహ్మ. 1) అనుచు కొన్ని యుపనిషత్తులు ఇట్లు మాత్రలకు గుణములకు దేవతలకు వర్ణములను వివరించియున్నవి. కాని 'అనంతమపారాత్మనందం' అనంతమనియు, అనంతభోక్తయని వేదాంతార్థములచే వర్ణింపబడియున్న 'కార్యం విష్ణుః క్రియా బ్రహ్మా కారణం తు మహేశ్వరః' (రుద్రహృదయ. 15) అనునట్టి కారణస్వరూపుడైయున్న 'ధర్మో రుద్రో జగద్విష్ణుః సర్వజ్ఞానం పితామహః' (రుద్రహృదయ. 16) అనుటచే రుద్రుడే ప్రధా

యున్న, 'అవిద్యాయామస్తు ప్రకృతిః పాంచ విద్యామాహుః ప్రవృత్తిః అనంతపార స్వరూపః' (తై. ఉ. వా. 1) అనుచిత అవిద్యా పారమిశ్రమునకా అనంతపారమయుక్తుడై యున్న ఈశ్వరుని దాను నిరూపించి పలికెను అయుక్తము. 'శ్రద్ధా భక్త్యా జ్ఞానం గ్రాహ్యా శాస్త్రీ చ నైష్ఠిక' (యా. స్మృ. 86) శ్రద్ధాశక్తి గ్రాహ్యమునగును, భక్తిశక్తి గ్రాహ్యమునగును, జ్ఞానశక్తి నైష్ఠికమునగును ఆ యుపనిషత్తు జ్ఞానవాక్య ప్రమాణశక్తుల రెండింటియు, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాదుల ప్రకర్షమును దప్పించి అధికారమాత్రము నిరూపించినది. కాని 'తృతీయా శుక్లా శుక్లా శుక్లా ప్రసిద్ధివర్గాః' (ఋగ్వేద) తృతీయయను శుక్లాశుక్ల ములలో శుక్లమై ప్రసిద్ధమగు మనియు, 'సోఽహం పాత్మీ వ్రతే ధర్మే బ్రహ్మణి చానన్ ! శ్యామన్, దైత్యదమ్మేతే...' (ఋగ్వే) అనునది ప్రతిపాదించు సాత్త్వికమనియు, భక్తిమైన బ్రహ్మమునందు కావలె మనియు, పాపములందు దాసుని మనియు చెప్పబడినది. అను మంత్రమును సమర్థించి ఈశ్వరుని సాత్త్వి కునిగ అభివర్ణించి యున్నది. లేకున్న అతను 'ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ' (మాండూక్య. 6) అని చెప్పి నిర్ణయింపబడినట్లే అంతేగాక 'అనంతమనా శాంత్యానందరూపః' (మాండూక్య. 6) అనియు, 'ఏష బ్రహ్మలోకః... ఏషాస్య పరమాగతిః । ఏషాస్య పరమానందః ఏషోఽస్య పరమా లోకః, ఏషోఽస్య పరమ ఆనందః' (బృ. 4-3-32) అని అతని బ్రహ్మలోకము, పరమగతి, పరమానందము, పరమలోకము, పరమానందమును, 'సుషుప్తి కేవల పరమేశ్వర సంబంధిని బుద్ధిర్భవతి, నిత్యబోధ స్వరూపా భవతి' (మాండూక్య. 5) సుషుప్తిలో బుద్ధి కేవలము

పరమేశ్వర సంబంధమును పొందియుండుము. అది నిత్యానంద స్వరూపమును పొందుటకు అని గొప్ప యుపనిషత్తులు తెలుపును. తైత్తిరీయోపనిషత్ 'ఆనందం నామ, సుఖమైన శుద్ధ స్వరూపమే పరిపూర్ణానంద సముద్రైకదేశ సుఖస్వరూపానుభవంద ప్రత్యే ప్యాత్' (ఛాందోగ్య) సుఖప్రధానమై స్వరూపమై అపరిమితానంద సముద్రసమమై సుఖస్వరూపమై యుంపాలు ఆనంద మున బడును. అట్టి పరిపూర్ణానందము భగవానుని విశిష్టత్వము పొం దుట మోక్షము. అయిన సర్వప్రాణుల విధానమున్నాను పై యుపని షత్సారమును ఏమయ్యె ననుటకు ? గీతాసారము, పరమాత్మన ముపై గొప్ప యుపనిషత్తులే సూచించియున్నవి. 'మనోమయ ప్రాణ శరీరః పరమాత్మ జ్ఞానదీక్షా' (ఛాందోగ్య) మనోమయ ప్రాణశరీరుడు, తత్త్వజ్ఞుడు, పరమాత్మయొక్క జ్ఞానదీక్ష అని నిర్దేశింపబడిన తత్త్వమును ద్యులోకప్రతిగమను, పరమాత్మ యొక్క జ్ఞానదీక్ష నుపనిషత్తు సూచించుచున్నది. అట్టి మైనమోక్షముపనిషత్తులను. 'సంపూర్ణానందే రసతో విదీప తద్బ్రహ్మా భూతి నన్నుభవించుటే' (కఠ) చెప్పును సంపూర్ణానందమున సర్వము లభించుటగా అజ్ఞానముచే పాపరహితపడి సుఖము పొందుచున్నారు అని వచించియున్నది. అటులా సంపూర్ణత ప్రాప్తుడు సుఖస్వరూపుడై అనంతసుఖముచే యుండియు గ్రహించవ లయని ఫలించు ముందుకే భగవానుని విశిష్టత్వము అభ్యాస నరిసి నది గాని, యథార్థమున నతడు తిరిగియాననుని సర్వకాలము గాక, వాగ్దేవతల శ్రీసర్వేశ్వరుడగు అన్యథాజ్ఞానమును గాని, వ్యక్తిగతమైన సూక్ష్మ అన్యథా జ్ఞానముగాని పొందక, నాడు సాక్షాత్ పరమాత్మ భగవానుడైయున్న అజ్ఞానముచే నాప

చింపబడి యుండినట్లు తాత్పర్యము. అతడు ఆనందమయుఁడై సుఖస్వరూపుఁడై యుండుటచేతను, దుఃఖరహితుఁడైన బ్రహ్మమునకు నభిన్నుఁడుగ నుండుటచేతను, అతడు జ్ఞానేచ్ఛాక్రియాశక్తులతో, కూడినదైన జ్ఞానశక్తిగ నుండుటచేతను, అష్టాంగ సూక్ష్మ మాయారూపనిర్మితుఁడై మాత్రమే యుండుటచేతను, సుషుప్తి యందు నుఁడై 'సత్త్వాత్ సంజాయతే జ్ఞానం' అనునట్లు జ్ఞానసమ్మిళితమైన సర్వేంద్రియప్రకాశకుఁడే యని తాత్పర్యము. అందుచే ప్రతిపాదింపఁ జీవనోపాధులను వహించు విష్ణుపదము ఇచ్ఛాశక్తిప్రధానమై కార్యస్వరూపమైన లయగుణము చెప్పబడెను. అదే విధముగ జీవుల బుద్ధి బ్రహ్మమునకు అన్యథాజ్ఞానము ద్వారమున దూరమునకు గొంపోయి పర్వవిధముల అహంకార మమకార ములు నుండి సుఖదుఃఖాదుల నరికించిన బ్రహ్మజ్ఞానముచే యని వ్యక్తము. ఈవిధము నుండెను మొదటి గ్రంథమున సంధ ర్భోచితముగ చూపబడు, మాయాదిమముగాని.

పైవిధముగ మాయాశాస్త్రవచనము ప్రత్యక్షానుభవము ప్రకారముగ గ్రహించి, అదియే సత్యముగ తలంచి, అనగా త్రికాలాబాధ్యమైన పరబ్రహ్మస్వరూపమును నిశ్చయించి, త్రికాలాతీతమైన నిర్గుణ నిరాకారబ్రహ్మమునుగా భావించెను. అదియే బ్రహ్మముగా తెలిపెను. ఆ బ్రహ్మము అద్వితీయము గాదనుచు, బ్రహ్మము సగుణమై యుండి త్రిగుణాతీతమై యుండుటచే బ్రహ్మజ్ఞానమైన స్థూలసూక్ష్మకారణ శరీరత్రయ విశిష్టమైన యా ఆత్మను బోధింపఁబడి, అదియే ఇట్లు జ్ఞానసిద్ధి బ్రహ్మముగ మహావాక్యము ద్వారమున తెలిపెను, అని మనసంగ్రహమునుబట్టి మనకు సిద్ధాంతమునకై నిత్యానుభూతమైన అవస్థాత్రయ విమర్శించి,

ఓంకారమునకుఁ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] ప్రకారము ' [illegible]
[illegible] ' [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. అంతే నా [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
గాక.

మూడవ మంత్రము

జాగరితస్థానో బహిష్ప్రజ్ఞః సప్తాంగ
ఏకోనవింశతిముఖః స్థూలభుగ్వైశ్వానరః
ప్రథమః పాదః

జాగ్రదవస్థా స్థితుడగు వైశ్వానరుడు ప్రథమ పాదము. అతడు బాహ్యప్రజ్ఞ కలిగి, సప్తాంగములను, ఏకోనవింశతి ముఖములను కలిగి స్థూలపదార్థముల అనుభవమును కలిగియుండును.

'జాగ్రత్స్వప్నాంతే సర్వజ్ఞానేన బ్రహ్మవిద్భవతి' (మండల బ్రాహ్మ. 2-3) జాగ్రదవస్థయందే సుషుప్త్యవస్థవరకు గల వివిధ పరిజ్ఞానములవలన సాధకుడు బ్రహ్మవిదుడు కాగలడు అనుటచే ప్రథమతః జాగ్రత్స్థితి గూర్చిన మీమాంసన ప్రారంభము. ప్రమాణాంతరములు 'అకారో జాగ్రదవస్థ' (పరమహంస పరివ్రాజక) 'అకారమాత్రం విశ్వః స్యాత్' (ఆ. బ్ర. 44), 'విశ్వస్తమాత్రా జాగ్రత్' (అమృతనాద. 8) 'అకారో జాగ్రతి' (యోగచూడామణి.) 'అకారస్థానాంకే జాగ్రత్ స్థితిః' (వరాహ. 4-1) అను ఉపనిషద్వాక్యములచే అకార స్థానము జాగ్రత్స్థిత విశ్వుడను. అది ప్రథమము. 'స ఏవ మాయాపరిమోహితాత్మా శరీరమాస్థాయ కరోతి సర్వం । స్త్ర్యన్నపానాదివిచిత్రభోగైః స ఏవ జాగ్రత్పరితృప్తిమేతి' (కైవల్య. 12) స్థూలదేహ సంబంధ మావరణమాత్రమే మాయచే మోహింపబడి అంతఃకరణమునకు బాహ్య శరీరమును ధరించి సర్వకార్యములనాచరించును. వాడే జాగ్రదవస్థయందు అన్నపానాది విచిత్రభోగములచే పరితృప్తినొందుచున్నాడు. 'తత్త్వైర్దేవతాగ్రహ స్వైస్తైః శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియైః శబ్దాద్యర్థవిషయ గ్రహణ

స్థానం జాగ్రదవస్థా భవతి' అనేదని శ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియ ములు గ్రహించి, సమస్తములైన శబ్దాదుల జ్ఞానము నార్జించుట జాగ్రదవస్థ యనబడు. 'నేత్ర ప్రాధాన్యేన గతః తేన ఆపాద మస్తకం వ్యాప్య స్థితి శరీరా ద్యభిమానేన భవతి' అనేట జీవుడు ప్రాధాన్యముగా శరీరమునందంతటా వ్యాపించి, సర్వ కర్మల నాచరించును. 'ఏ తత్వ్యాపారిక దశ భవతి లోకాంతర గతిః కర్మార్జితఫలం స ఏవ భుంక్తే' (2) ఉపాసనోచితముల భోక్తయగును. మరియు లోకాంతరముల గమ్యార్జిత ఫలముల గూడ పరలోకానుభవము అని పైంగలోపనిషత్తు జాగ్రదవస్థను వర్ణించును. 'జాగ్రత్ ప్రవృత్తి ధర్మ ప్రవృత్తి మార్గానుశీలి పాపఫల నరకాణి భుంక్తే, శుభకర్మఫలం స్వర్గఫలం మస్మింతి బాంధవ్యం'(2-4) జాగ్రత్ప్రవృత్తియందు జీవుడు ప్రవృత్తిమార్గాను సారిగా నరకాది పాపఫలములను, స్వర్గాదిపుణ్యఫలములను గోరుచుండును అని పరమ ప్రామాణ్యము తెలుపును. 'విజ్ఞా నాత్మా చిదాభాసో విశ్వో వ్యావహారికో జాగ్రత్ స్థూలదేహాభి మానీ కర్మభూమిరితి చ విశ్వస్య నామ భవతి' (2) విజ్ఞానాత్ముడై చిదాభాసుడైన విశ్వుడు వ్యావహారికుడై స్థూలదేహాభిమాన కర్మసహితుడగును. అతనికి విశ్వుడని నామము అని పైంగలము గూడ వచించుచున్నది.

'చతుష్పాదంతర్నిష్ఠితో ఽంతర్బ్రహ్మణ్యస్య చత్వారి స్థానాని నాభి హృదయం కంఠ మూర్ధసు జాగ్రత్స్వప్న...' (బ్రహ్మ. 1) నాలుగుపాదములుగలదని చెప్పబడిన బ్రహ్మమునకు గల స్థానములు నాలుగు గలవు. అవి నాభి హృదయము కంఠ శిరములు. 'బ్రహ్మోఽహం నాభౌ' (వ్యా. ఉ. 5) 'నాభిస్థానే స్థితం

విష్ణుం' (బ్రహ్మవిద్య. 16) 'నాభికందాత్ సమారభ్య యావత్ హృదయగోచరం । జాగ్రద్వృత్తిం విజానీయాత్' (త్రిశిఖ బ్రాహ్మణ. 148) నాభినుండి హృదయము వఱకుగల ప్రదేశమునందు జాగ్రద్వృత్తియని ఎఱుంగవలెను అని కొన్ని ఉపనిషత్తులు విశ్వునకు నాభిస్థానమును నిర్దేశించుచున్నవి. 'బ్రహ్మాగ్రే హృదయే స్థానం' (బ్రహ్మవిద్య. 41) అనియు గలదు. కాని స్థూలదృష్టిని నమ్ముకొను స్థూలదేహాభిమానులకే యుపయుక్తములు గాని, కారణోపాధిలో ముఖ్యమైన దర్శనేంద్రియము గాన, 'అథాతో జాగ్రతి నేత్రే దక్షిణే సర్వే భవతి' (యోగ. చూ. 74) 'నేత్రస్థం జాగరితం' (నా. ఉ. 5-1) 'నేత్రస్థం జాగరితం విద్యాత్' (బ్రహ్మ. 24) 'జాగ్రన్నేత్రద్వయోర్మధ్యే హంస ఏవ ప్రకాశతే' (యోగ. చూ. 82) 'దక్షిణాక్షిముఖే విశ్వో...' (మాం. కా. 1-2) ఇత్యాదిగా ఉపనిషత్తులు విశ్వునకు నేత్రమును స్థానముగ గ్రహించుటయు గలదు. 'సర్వత్ర వ్యక్తే జాగ్రత్' (త్రిశిఖిబ్రాహ్మణ. 18) అని చెప్పబడియున్నది. నేత్రము జాగ్రత్తునకు ముఖ్యస్థానముగ గ్రాహ్యము. అట్లా బుద్ధీంద్రియములలో నాయక స్థానమని తాత్పర్యము.

ఇట్టి నేత్రాదీంద్రియ ద్వారములచే విశ్వుడు 'బహిష్ప్రజ్ఞః' అనబడును. దానినే 'స్థూలప్రజ్ఞః' అని స్పష్టపరచినారు. 'జాగరితః స్థానః స్థూలప్రజ్ఞ' మై విశ్వునకు (మాం. 3) జాగ్రత్ స్థానము. విశ్వునకు స్థూలప్రజ్ఞయే ఆధారముగ బ్రాహ్మణమని చెప్పెను. బాహ్యమగు స్థూలవస్తు సమూహమే గదా! యోగచూడామణికూడ 'విశ్వాత్మనః స్థూలభుజః' (77) విశ్వాత్మునకు స్థూలాహారము అని వ్రాసెను.

స్వాప్నమైన వాసనకు సజాతీయముగ 'స్వప్నం తద్భుక్తమేవ విద్ధి' (మాం. కా. 1-4) అనుటచే స్వప్నవాసనయందే తృప్తి కలుగు నట్లు. కాని నిజము 'విశ్వో హి స్థూలభుఙ్ నిత్యం' (మాం. కా. 1-3, శాం. భా. 7) 'స్థూలభోక్తా ప్రజ్ఞస్తు' (బృ. ఉ. కా. 1, నా. ఉ. 8-6) 'శబ్దాదీన్విషయాన్ స్థూలాన్ స్థిత్వాపలబ్ధే తదాత్మనో జాగరణం' (శ్రుతి) శబ్దాదివిషయ ములు నిత్యము గ్రహించుచున్నాడో అప్పుడు అతనికి జాగ్ర దవస్థ అనుటచే స్థూలవిషయభోక్తయగుచున్నాడు.

ఈ జాగ్రదవస్థయందే అతనికి 'ఏకోనవింశతి ముఖ' ములు చెప్పబడియున్నవి. 'మన ఆది పంచకర్మ కరణైః' అనుచు జ్ఞానేంద్రియ పంచకముతో అంతఃకరణచతుష్టయమును చేర్చి పందొమ్మిదికరణములుగ సర్వసార శ్రుతియు, 'జ్ఞానేంద్రియ కర్మేం ద్రియాంతఃకరణ చతుష్టయం చతుర్దశకరణయుక్తం జాగ్రత్' (5) అనుచు శారీరకోపనిషత్తు దాని వివరించినది. కాని వానికి బుద్ధ్యాదులుగూడ చేర్చినచో 'జ్ఞానకర్మేంద్రియైః జ్ఞాన విషయైః ప్రాణాది పంచవాయు మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారైః స్థూలకల్పితైః సోఽపి స్థూలప్రకృతి రిత్యుచ్యతే' (శాం. భా. 73) జ్ఞానవిషయములగు జ్ఞానకర్మేంద్రియములతోను, స్థూల కల్పితములగు ప్రాణాది పంచవాయు మనోబుద్ధిచిత్తాహంకార ములతోను గలసినది స్థూలప్రకృతి యనబడును అతనికి పందొమ్మిది అనుభవమార్గముల నిట ఉపనిషత్తులొప్పుకొనుచు న్నవి. ముఖములనగా ఉపలబ్ధి ద్వారములని చెప్పు. అనగా పైచెప్పిన విశ్వుడు స్థూలప్రపంచముగూర్చిన మార్గముల అనుభవము గడించుచున్నాడు.

ఇట్టి అనుభవము గలుగు నతనికి 'సప్తాంగ' ములు కూర్చబడియున్నవి. ఈ వైశ్వానరునకు ద్యులోకము శిరము, సూర్యుడు నేత్రము, వాయువు ప్రాణము, ఆకాశము దేహము, జలము మూత్రస్థానము, పృథివి పాదములు, ఆహవనీయాగ్ని ముఖముగ ఛాందోగ్యము వివరించును. (5-18-2) అనగ బ్రహ్మాండశరీరములు ద్యులోక సూర్యులుగలుగు సప్తాంగ ములుగ నీవైశ్వానరుని జెప్పుచున్నవి. ఈ విధముగ ముఖ్యముగ చెప్పబడినట్టి ద్యులోకపర్యంతవ్యష్టి శరీరము వైశ్వానర స్వరూపమని తాత్పర్యము.

ఈతని 'విశ్వే చ తే నరాశ్చ వైశ్వానరాః । విశ్వాన్ నరాన్ భోక్తృత్వేన వ్యవస్థితాన్ ప్రతి అనేకధా ధర్మాధర్మ ఫలాన్ సుఖదుఃఖాది ప్రాపకత్వం కర్మఫలదాతా వైశ్వానర శబ్దో భవతి' సుఖదుఃఖాదికము లనుభవించుటకు భోక్తలుగ నుండిన సకలజీవుల వివిధకర్మ ఫలము లనుసరించి సుఖదుఃఖాదులను పొందించు కర్మఫలదాత వైశ్వానరుడనం బడును. మరియు 'విశ్వశ్చాసౌ నరశ్చ విశ్వానరః, స ఏవ వైశ్వానరః సర్వపిండాత్మా' సర్వసమూహాత్మకుండగుటచే విశ్వానర మనబడును. విశ్వానరుడే వైశ్వానరుడు. అతడే సర్వ పిండాత్మయను సమష్టిరూపుడైన విరాట్టు. ఈ శ్రుతివచనములు సమష్టిస్వరూపునికి అన్వయించియున్నవి. కాని యీమంత్రమున గల వైశ్వానరుడు వ్యష్టిరూపుడై విశ్వ డనబడుచున్నాడు. అనగ స్థూలమైన విషయముల ననుభవించు వాడగుటచే విశ్వుడని పిలుచుట యుక్తము.

ఇచట ప్రశమపాదము అనుటచే నిర్వికారములతోండు
నిది ప్రథమజనితమగుగాక, జాగ్రదాదివస్థలందియే యుత్తర
అవస్థల గ్రహింపవలసినటులు సాధ్యమగుచుండుట కారణముగ
సతనికి ప్రస్తుతస్థానము లభించెను. అంతమాత్రమున నది
స్వస్వరూపత్రయమునందెట్లో శ్రేష్ఠమనిగాని ఉగ్రమనిగాని భావింప
రాదు. యథార్థమున ప్రశమమ్మును సమన్వయించునదిగ, దుఃఖము
మనబడు విలక్షణపాదము ప్రశమమును ఉత్తమము అయి
యున్నదని తెలుపుటకు. అందు అనిర్వచనీయవిధానమున పాడుచే
ఆజ్ఞానము ఆవరింపబడి ప్రజ్ఞానఘనమై ఆనందపానముగుచు
స్థితియాపాదముగ నగుచున్నాడు. అంత నా అజ్ఞానము
అన్యథాజ్ఞానరూపమును దాల్చి సంస్కారమై ఉద్భూతమై,
సుషిద్యానాయినుండు బ్రహ్మము కాగ నగుచున్నాడు. అటు
నా అన్యథాజ్ఞానము స్థూలమై జాగ్రత్తుగ మారి అవిద్యా
పాదమునకుకూడ నిది చతుర్థపాదముగనుండుట ఉచితము. కాని
సాధకుడు ప్రశమమును తీసికొనుచుండి తద్ద్వారమున క్రమక్రమా
వలనిపోయిందులు చేతను, అతనికి యీపాదము సన్నిహితమై
పరోక్షము కలిగి యుండుటచేతను, బాహ్యోన్ముఖత్వ నిదియే
సాధనసంగతమై దీనిద్వారమున అన్యములు వ్యక్తమగుటచే
దీనికి శాస్త్రీయ ప్రథమపాదముగ నామకరణ మొసంగి
యున్నది.

పూర్వగ్రంథమున జాగ్రత్స్థానదేవతవిషయము వర్ణింప
బడియున్నది. 'ప్రణవస్య నా పూర్వా మాత్రా పృథివ్యాకారః
స బహ్వృక్ ఋగ్వేదో బ్రహ్మా..ప్రథమపాదో భవతి' (నృ.పూ.
౪-౧; అథర్వశిఖ) ప్రణవమునందలి ప్రథమమాత్ర పృథివీ

ఆకాశము అను బాహ్యార్థ బ్రహ్మ భగవంతుడే అని అకార స్థానమునకు, విశ్వస్థానమున బ్రహ్మ బ్రహ్మపదముగ వర్ణించునని మాధ్వము వివరించుచున్నాడు. 'సర్వగుణ బృంహణత్వాత్ బ్రహ్మ' (అణుభాష్యము) సకలగుణములను మరల బృంహించుటచేత బ్రహ్మ అని వ్యుత్పత్తి. 'ఆకాశ ఏవ శ్రుతే' (ఛా. ఉ. 7?) అతని కార్యము సృష్టియనియును చెప్పెను. ఈ విషయమునకు బ్రహ్మ విద్య 7?, వృషింజ్ఞాన సూత్రభాష్య 3, ధ్యానబిందు 10, మొదలైన ఉపనిషత్తులు సాక్షియగుచున్నవి. అంతే గాక ఉపనిషత్తులు 'బ్రహ్మణం కర్తారా ధారం' (ధ్యానబిందు. 31) 'పరాత్పర సత్య రక్షాంగ'(శాండిల్య. 1-6) యనుచు అభివర్ణించుచును, నా బ్రహ్మాపర 'ఈశోపనిషత్ప్రాణ' (శ్రీ. మ. నా. 6) 'ఆకాశో నామ నామరూపయో బ్రహ్మ చేతన ఉద్దిశ్య' (ఛా. ఉ. 75) 'అకారః శివస్తుత్యా సర్వలోకైక ఉపాసితః' (ధ్యానబిందు. 13) 'ప్రకృతిః కర్త్రీ సర్వేషాం బ్రహ్మైవ సాక్షాత్'(అణుభాష్యము) 'నారాయణాదేవ ఉత్పద్యతే బ్రహ్మ' (నారాయణబ్రహ్మ. 1) 'బ్రహ్మణి దాడసే' (శ్రుతి) మొదలగు వాక్యములు బ్రహ్మమునకు కర్తృత్వమునకు, దానికి గుణోపేతమునకు ప్రతిపాదించుచున్నవి వివరించును. కాని పూర్వము మనము గ్రహించిన యుక్తులు అవిద్యాశ్రయత్వమునకే. అన్యథా జ్ఞానప్రవృత్తికి ప్రయత్నించుటకు ప్రమాణమునకు అన్య యంతయు ఉపపత్తి లేదు. స్వాతంత్ర్య కర్తృత్వాదిలక్షణ ములు సృష్ట్యాదిప్రవృత్తులు, శరీరాద్యుపాధులే గదా! మరియు కర్తృత్వముల ప్రసంగ సాక్షాన్మాయగల నిర్విశేషబ్రహ్మమునకు సంసారప్రపంచమునకు మాత్రమే అయి, యుక్తియుక్తమయినవి గదా! అట్టి ప్రవృత్తికి కర్తృత్వము శాస్త్రార్థ మనియే యగు

చున్నది. కాన గురుపద్ధతులను ననుసరించి వర్ణము నేర్చు యుండవలెను. తత్పూర్వకమగు తదాభ్యాసానుసారము క్రమక్రమము నభ్యసింపవలెను.

నాలుగవ మంత్రము

స్వప్నస్థానోఽన్తః ప్రజ్ఞః సప్తాంగ ఏకోనవింశతిముఖః
ప్రవివిక్తభుక్ తైజసో ద్వితీయః పాదః

స్వప్నస్థానుడును, అంతః ప్రజ్ఞుడును సప్తాంగుడును ఏకోనవింశతిముఖుడును ప్రవివిక్తభోక్తయునైన తైజసుడు ద్వితీయపాదము.

'ద్వితీయా మాత్రా స్వప్నం' (ఆత్మప్రబోధ) 'ద్వితీయాదుత్కర్షాదుకారః' (ఆత్మప్రబోధ, ప్ర. పూ. ౨-౫) అను వచనములందున్నట్లు ద్వితీయమాత్రయైన ఉకారము ననుసరించి అవస్థలలో స్వప్నము, జీవులలో తైజసుడు, దేవతలలో విష్ణువు ద్వితీయస్థానమున వర్తితము. జాగ్రత్సుషుప్తులకు నీది 'సంధ్యాస్థ' మనియు, 'తస్య వా ఏతస్య పురుషస్య ద్వే ఏవ స్థానే భవత ఇదం చ పరలోకస్థానం చ సంధ్యం తృతీయం స్వప్న స్థానం' (బృ. 4-3-9) ఉపనిషత్తు ఇహపర లోకములు రెండు స్థానములు గలవు. స్వప్నస్థానము తృతీయమై రెంటికి మధ్య భాసించును అని బృహదారణ్యకము తెలుపు చున్నది. ఇచట జాగ్రత్తునందలి స్థూలశరీరాది స్థూల విషయములనుగాని, మనస్సుతో అనుభవించుచు నిద్రావస్థ

స్వప్నముగాని లేక, 'యుగపత్ వికల్ప సృష్టా స్వప్నవత్' (పరాం. శా. 2-15) ఎట్లు జాగ్రదవస్థ కలుగును స్వప్నము వలె వస్తువులు మాత్రము వాసనామయముగానే భాసించుటచే స్వప్నావస్థ వంటిదగుచున్నది. కాని అట్టి జీవుడు 'అంతఃప్రజ్ఞ' పదవాచ్యుడగు కంఠము స్వప్నస్థానము' (కారిక) అనునట్లును. 'తస్య సనాతనమైన తేజస్సు కరణములన్నిటిలో వాసనామయమై శబ్దాదీన్ వాసనాత్మకాన్ ప్రవివిక్తాన్ భుంక్తే ఇతి తైజసః స్వప్నం' (సర్వసార) శబ్దాదివిషయములు లభించనను, తత్కాలమునందు కలిగియున్న వాసనామయమైన శబ్దాది విషయము జాగ్రదవస్థయందు వాసనలతో కూడియున్న పదునేడు కరణములచేత గ్రహించుట స్వప్నమనంబడును అనుభవింపబడు విషయములు లేక, స్థాన నేత్రాదులుకూడ, ప్రవృత్తులు మహిమచే నింద్రియములు విషయములతో కూడిన అంతఃకరణ చైతన్యముచే వాసనామయవస్తువుల కల్పించి, స్వప్నమున 'స్వప్నే తు జీవ స్సుఖదుఃఖ భోక్తా' (కైవల్య. 12) అనునట్లు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచున్నాడు. 'సూక్ష్మనాడీషు సంచరన్ బుద్ధిః స్వప్నః ప్రజాయతే' (పరాహ. 2-61) సూక్ష్మనాడులు సంచరించు బుద్ధికి స్వప్నము కలుగుచున్నదని స్మృతియు. అటులనే ఉపనిషత్తునందును, 'అత్రైష దేవః స్వప్నే మహిమానమనుభవతి యద్దృష్టం దృష్టమనుపశ్యతి. శ్రుతం శ్రుతమేవార్థమనుశృణోతి దేశదిగంతరైశ్చ ప్రత్యనుభూతం పునః పునః ప్రత్యనుభవతి దృష్టం చాదృష్టం చ శ్రుతం చాశ్రుతం చానుభూతం చాననుభూతం చ సచ్చాసచ్చ సర్వం పశ్యతి' (ప్రశ్న. 4-5) అని స్వప్నావస్థ స్వప్నములో మహిమ ననుభవించును. యీ విధముగా జీవుడు,

చేసిన విషయసుఖముల మరలనిచ్చుట, జన్మాంతరసుఖము లనాద్యనుభ
వించినవాని ననుభవించుట జరుగును. అనుస్మృతి గోచరములు
అగోచరములైన ప్రాక్తనజన్మానుభూతులు శ్రుతాశ్రుతములు,
భోగ్యాభోగ్యములు, అన్నియు సతనదే గాంచగలను. 'తస్మిన్
సంధ్యే స్థానే తిష్ఠన్నేతే ఉభే స్థానే పశ్యతి ఇదం చ పరలోక
స్థానం చ। అథ యథాక్రమోఽయం పరలోకస్థానే భవతి
తమాక్రమమాక్రమ్యోభయాన్ పాప్మన ఆనందాంశ్చ పశ్యతి;
స యత్ర ప్రస్వపితి, అస్య లోకస్య సర్వావతో మాత్రా
ముపాదాయ స్వయం విహత్య, స్వయం నిర్మాయ, స్వేన భాసా
స్వేన జ్యోతిషా ప్రస్వపితి; అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతి
ర్భవతి' (బృ. ౪-౩-౯) అనోకవిధ్యను సంధిలో నుండి జీవుడు
ఇహపరములు రెండింటిని గలయజూచును. పరమునకు సంబద్ధమైన
వాసనలను గ్రహించి, అందలి సుఖదుఃఖముల గాంచును
స్వప్నమున, జాగ్రద్వాసనల నాక్రమించి కాని, స్వాలంకృత
ముగను ప్రకల్పించి, స్వప్నశరీరమును కల్పించుకొని, స్వ
ప్రకాశమున ప్రకాశించుచు స్వప్నము ననుభవించును గావున
స్థలో జీవుడు జ్యోతిస్స్వరూపుడగును. 'న సార్వజ్ఞోపమ దృష్ట్వా
ర్గతా ప్రజ్ఞాంతర్జ్యోతిరిత్యుచ్యతే ప్రవిష్టం నామాంతరేప్రవిశతి।
దాశ్రయగా జాగ్రత్స్వప్నయోః ప్రపశ్యతి ప్రాజ్ఞప్రాప్య
గురువులో స్వప్నస్థా భవతి। తత్ర విశ్వ ఏవ జాగ్రత్
స్వప్నస్థోపి స్వప్నమన్యం జాగ్రత్ స్వప్నయోర్విభాగేన వాసన
రూపత్వం బహిర్నిర్గమిత్వం స్వభావసాధారణ్య స్వప్నదేహం స్వయం
భవంత్తే' (వైంగల. ౫) జీవుడు సార్వజ్ఞముని చెందును స్వప్న
కాలములందున అలసి, అంతఃకరణమున ప్రవేశించు మార్గమున

మండును. కేవలములయ్యు ఉండదలంచి, జాగ్రత్తులోని సంస్కారములచే ప్రకాశితములై స్వప్నదృశ్యములై స్వప్నావస్థ గలుగును. అప్పట జీవుడు జాగ్రదవస్థనుండి వేరుపడునటులనే, స్థూలశరీరమును విడుచును, తైజసుడనబడును. బాహ్య రూపమైన జగత్తునుండి విచ్ఛిన్నమగు భావనాప్రపంచమును స్వయము గాను అనుభవించును. 'తదుతేవ మహారాజో భవతి, ఉతేవ మహాబ్రాహ్మణ ఉతేవోచ్చావచం నిగచ్ఛతి; స యథా మహారాజో జానపదాన్ గృహీత్వా స్వే జనపదే యథా కామం పరివర్తేత, ఏవమేవైష ఏతత్ప్రాణాన్ గృహీత్వా స్వే శరీరే యథా కామం పరివర్తతే' (బృ. 2-1-18) అనుట చేతనే మహారాజుగనో బ్రాహ్మణోత్తముడుగనో అయినట్లుండి తదనుగుణ భోగ్యవస్తువుల ననుభవించును. మహారాజు ప్రజల నెట్లు తన రాజ్యమున యథేచ్ఛగా సంచరించు నటుల, ప్రాణాది అంతఃకరణేంద్రియములు గ్రహించి తన శరీరములో నతడు యథాకామముగా పరివర్తించును. 'స్వప్నేన శారీరమభిప్రహత్యా సుప్తః సుప్తానభిచాకశీతి । శుక్రమాదాయ పునరైతి స్థానం హిరణ్మయః పురుష ఏకహంసః' (బృ. 4-3-11) అను శ్రుతియును సూచించుచున్నది. స్వప్నములో జాగ్రచ్ఛరీరమును ప్రక్క నుంచి, తాను జాగ్రతి విహరించి, ప్రకాశమైన ఇంద్రియ ప్రవృత్తుల వెంటనే వాసనల ననుభవించును. మరల జాగ్రత్తు ననుభవించును. ఇట్టుల స్వప్నగతానుభవములు ఉపనిషత్తులచే వర్ణింపబడియున్నది.

అథ 'గ్రామాద్గ్రామాన్తరం ప్రాప్తః స్వప్నే పశ్యతి । తద్భోగాన్ పశ్యన్ న జాగర్తి మన్యతే ।' (మాం. కా.

[illegible]) స్వప్నమున గ్రహణము జాగ్రదనుభవమువలె నుండు టచే స్వప్నసుషుప్తులు జాగ్రత్పూర్వకములుగ భావనము గలదు. అందుచే జాగ్రదనుభవములు స్వప్నస్థితి సత్యములు వలె భాసించును అని భావము. అనగ నిజము స్వప్నస్వరూపము [illegible] జాగ్రదవస్థ [illegible] సత్యత్వ [illegible] [illegible]. అయినను [illegible] గ్రహించవలెను గాక! కాని జాగ్రత్తులోవలె 'స్వప్న [illegible]' ([illegible]. 2-9) స్వప్నములో [illegible] సుఖదుఃఖముల [illegible] [illegible]. కాని [illegible] [illegible] [illegible] ముల [illegible] [illegible] అంతఃకరణముద్వార [illegible] [illegible] అనుభవించు చుండుట [illegible]. [illegible] 'అంతః ప్రజ్ఞః' అని [illegible] [illegible] [illegible]. అట్లే 'సూక్ష్మ ప్రజ్ఞ' అనుచు [illegible] [illegible] స్థూలప్రజ్ఞతో [illegible] [illegible].

ఇతరుల [illegible] వలె సత్యంగములకును [illegible] [illegible] సుఖదుఃఖములనూడ [illegible]. కాని విశ్వుని ముఖాదిక ములు బాహ్యప్రవృత్తములై, స్థూలములై స్థూలవిషయగ్రహ ణము గావించు. తైజసుని అంగములు [illegible] కేవలము అంతరములై, సూక్ష్మములై ప్రవృత్తిసాధకములుగ [illegible] యుండును. అనగ వాని కట్టి స్థూల్యము లేక, అంతఃప్రవృ త్తములై యుండును. జాగ్రదవస్థలోని వ్యావహారికమైన [illegible] అనుభవింప [illegible] వ్యాపారములు [illegible] [illegible]. ఆ వ్యాపారముల [illegible] [illegible].

అందుచే నిష్క్రమణరూపం స్థూలము. కాని స్వప్నావస్థగల దృష్టిసృష్టులు అన్నియు: జీవకల్పితములు, ప్రాతిభాసికములు అన బడును. దానికి వ్యావహారికసత్తా లేనందువలనే వానితో వ్యావహారికేంద్రియముల సంబంధము కానిదియు నుండునట్లుండును. వ్యావహారికేంద్రియములైనట్టి ప్రవృత్తిచే కారణములై సంస్కారములతో మాత్రిమయ్యము సాంగమగు మనస్సు. సర్వ కల్పితము దృష్టిసృష్టులను చేయును కానే యునట్టి అట్టి అనుభవకారణ మగుచున్నది. అనగా మనస్సు తనలో గల సంస్కారసహాయమున సిద్ధమైన 'స్వమాయయా కల్పిత జీవలోకే' (కైవల్య. 12) తనమాయచే కల్పింపబడిన లోక ములను అనుభవించుచున్నదని తాత్పర్యము. కావున అనుభవ మున కుపకరణములైనట్టి ఇంద్రియగోచరము లన్నియు సూక్ష్మ వలె తైజసునకునుగూడ కలుగుచున్నవి. అందుచేత అనగ సూక్ష్మేంద్రియములద్వారా అప్పటిపదార్థానుభవము గలుగు గావున ముఖ్యభూతశ్రుతి తైజసుని 'ప్రవివిక్తభుక్' అనియు, 'సూక్ష్మభుక్' (మా. ఉ. శాం. భా, బృ. ఉ. 4) 'తైజస సూక్ష్మత్వ' (మా. కా. 73) మొదలైనవి శ్రుతులు తెలుపు చున్నవి. 'ప్రవివిక్తం తు తైజసమ్' (మాం. కా. 1-4) 'తైజసః ప్రవివిక్తభుక్' (మాం. కా. 1-3) అనియు కారిక.

ఈవిధముగ సర్వమును 'స్వమాయయా' కల్పించు కొని, వాసనలుగల కార్యస్థావస్థల ననుభవించుచు, సంధి యందుచు, సంస్కారములయందు జాగ్రత్తను, అస్వాభావికమైన సుఖము లేని ప్రకాశించునట్టి యావిదేహస్వప్నావస్థ తైజస నామమునకు తెలుపుటలు ప్రవర్తించును. 'ఈశోస్యయా

సూత్రాత్మా స్వప్నే సూక్ష్మశరీరం ప్రవిశ్య మన అధిష్ఠాయ తైజసత్వ మగమత్ । తైజసః ప్రవివిక్తభుక్ స్వప్నకర్తేతి తైజసస్య నామ భవతి' (పైంగల. 3) ఈశ్వరుడే సూక్ష్మ వ్యష్టి శరీరమును ప్రవేశించి, మనస్సు నధిష్ఠించి, తైజసత్వమును పొందును. ఆ తైజసుడు ప్రవివిక్తభుక్కు స్వప్నకర్త తైజసుడు అని నామము గలదు. చంద్రాంశమైన మనస్సే తన స్థానముగా గలిగి, 'అంతఃప్రజ్ఞస్తు తైజసః' 'మనస్యంతస్తు తైజసః' (మాం.కా. 1-1,2) అని వ్యవహరింపబడిన యాతడు చేతులను 'ద్యావా పృథివ్యౌ సహ తేజసి' (బ్రహ్మబిందు. 20) అను చందమున తేజోమూర్తి యగుచుండుటచే తైజసు డన బడుచుండును. అతడే 'స్వయంజ్యోతి' (బృ. 4-3-14), 'పరంజ్యోతి' (పరబ్రహ్మ), 'విద్యుమతి' (అథర్వశిఖ) అని పిలువబడుచున్నాడు. అప్పుడు, తన అపూర్వశక్తి సామర్థ్యములతో, అనేక జాగ్రద్వస్తులతో సద్భావమైన శక్తి సంపన్నతతో నతడు సృష్టిస్థితి లయకర్తలగు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల శక్తుల నాకర్షించి గ్రహించి, గత్యంతరముగ సృష్టిని గల్పించి, పోషించి,అనుభవించి,పిమ్మట ఉపసంహారము చేయుచుండుటచే నీ ద్వితీయపాద విస్తృతమూర్తి అపూర్వశక్తి యుక్తుడగుచున్నాడు. 'న తత్ర రథా న రథయోగా న పంథానో భవంతి; అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథః సృజతే; న తత్రానందా ముదః ప్రముదో భవంతి, అథానందాన్ ముదః ప్రముదః సృజతే... స హి కర్తా' (బృ. 4-3-10) అచట రథ తురగ మార్గములు లేవు. కాని అతడు సృజించును. ఆచ్చట ఆనంద మోద ప్రమోదములు లేవు. కాని

వతను కల్పించెను. అతఁడే కర్త అనిగదా ఉపనిషత్తు. ఈశక్తి యతని స్వభావసిద్ధమైనప్పటికిని, జాగ్రదవస్థలో వలె స్థూల దేహేంద్రియాదులచే నాచరింపబడి, విస్తరింపబడి ఆభాసముగ నుండక, మాయయందలి విచిత్రమైన చిత్రమువలె తన శక్తిని స్ఫురింపజేసి, సృష్టి స్థితి సంహార ప్రవృత్తి మగుచున్నది. మరల నీశక్తి సుషుప్తిలో అజ్ఞాతమై అవ్యక్తమై బీజరూపమునఁబొల్చి అంతర్గత మగుచున్నది. కావున స్వప్నసృష్టియందును కొంతవరకు తన యిచ్ఛా ప్రకారముల వ్యక్తము చేయుననియు ననవచ్చును. అందుచే తేజసాఖ్యుఁడు, తేజస్వంతుఁడు, శక్తివంతుఁడు అను పర్యాయ పదములచే జైతన్యము అనంబడును. అది ఎంతయు సమంజసము. కాని ఆశక్తి కించిన్మాత్ర కాలవ్యవస్థితమై యుండి, జాగ్రత్స్వప్నములందు వంటరించి, 'వైతథ్యం సర్వభావానాం స్వప్న ఆహుర్మనీషిణః' (మాం. కా. 2-1) స్వప్నదృశ్యములు దేహాంతస్థములై పరిమితస్థలములందుండుటచే మిథ్యలనియు ప్రాతిభాసికములనియు బుద్ధిమంతులకారికా వచనము.

ప్రాజ్ఞునిలోని ప్రజ్ఞానఘనమే సంస్కారరూపమై, అది జైతన్యమునకు సూక్ష్మరూపమున స్వప్నవిభాగము, గ్రహణమున పరిమితమైనది స్థూలరూపమున జాగ్రత్తను కల్పించుచున్నది. కాన విశ్వ జైతన్యము ప్రకృతికి కార్యరూపమై, తద్వారా కార్యకారణ పరంపరలు ఉత్తరోత్తరమగునట్లుగ కార్యకారణము లగుచున్నవి నిశ్చయము. అనిర్వచనీయమగు నిద్ర సహజమే. మరియు 'అదీర్ఘత్వాచ్చ కాలస్య గత్వా దేశాన్న పశ్యతి। ప్రతిబుద్ధశ్చ వై సర్వస్తస్మిన్ దేశే న విద్యతే।' (మాం. కా. 2-2) అల్ప కాలమున స్వప్నమునందు దేశాంతరము పోయి దృశ్యముల

ననుభవించుట దుర్ఘటము. ఈ యుక్తికి సమ్మతము అగు శ్రుతిం దెరమున చెప్పు. అంతేకాదు 'న తత్ర రథా న రథయోగా' (బృ. 4-3-10) అనునట్టి శ్రుతి స్వప్న పదార్థములు లభ్యమానములు, సుప్త స్వప్నమానములుగా అని నిరూపించి చూపినను, 'స్వప్న జాగరితస్థానే హ్యేక మాహుర్మనీషిణః । భేదానాం హి సమత్వేన ప్రసిద్ధేనైవ హేతునా' (మాం. కా. 2-5) పై కారణ ములచే స్వప్న జాగ్రత్తలు రెండును సమానమే అని బుద్ధి మంతులు వాకొందురు. ఎందుచేతనన 'అంతఃస్థానాత్తు భేదానాం తస్మాజ్జాగరితే స్మృతం । యథా తత్ర తథా స్వప్నే సంవృతత్వేన భిద్యతే' (మాం. కా. 2-4) ఎట్లు స్వప్నదృశ్య ములు మిథ్యలగుచున్నవో అట్లే, జాగ్రద్దృశ్యములు అని చెప్పబడుచున్నవి. కాని స్వప్నగతము లంతరములు, జాగరి తములు సంవృతత్వము మాత్రము. యథార్థదృష్టితో పొందించుచో రెండును ఏకప్రాయములే కదా. కాని స్వప్నము అంతరము. బాహ్యము జాగ్రత్తు. కాని యాథార్థ్యం తర చేరదు జాగ్రదవస్థలో మనువారికి గోచరములుగాని, నిద్రపోయినను స్వప్న పురుషుని స్థానమునుండి చూచినచో స్వప్నగతములుకూడ బాహ్యములుగానే యున్నవి. జాగ్రదవస్థలోని వస్తువులు బహిర్గతముగ గోచరమాత్రమే. స్వప్నము అంత రము. కాని యట్టి పరిస్థితిలో స్వప్నమునుండి లేచిన తర్వాత స్వప్న ములు, మన యంతరమునగూడ బాహ్యములనే అనుభవించు చుండుటచే నవి ఆతనికి బాహ్యములే యగుచున్నవి. అటులే జాగ్రత్తు స్వప్నములుకూడ సరిగణింపబడవలెను. స్వప్నదృశ్య ములకు నాధారా జాగ్రదనుభవములనుండి స్వతంత్రమగుటకు. ప్రస్తుతము

మనకు అనుభూతమైన జాగ్రద్దృష్టి తెలియచేయుటచే నవి బహిఃప్రజ్ఞములని లోకానుభవమునకు, స్వప్నప్రపంచమును దృష్టిలో నడచుటకూడ ఏకాల సంగతములు, అంతఃప్రజ్ఞమగు చిత్తరూపము, అభివ్యక్తమైన నామరూపములు సంస్కారానికి కాలక్రమానుగుణముగను గోచరమగును. కావున సమస్తప్రపంచసృష్టిని దట పరిశీలనముగా వించుట ముఖ్యము. అనగా వ్యావహారికమును వ్యావహారిక దృష్టితోను, ప్రాతిభాసికమును ప్రాతిభాసిక దృష్టితోను విమర్శించినచో రెండును యథార్థములే యగుచున్నవి. అట్లుకాక జాగ్రత్తులో స్వప్న మంతయును గదా యనిన. అట్లే జాగ్రత్తు స్వప్నద్రష్టయందు నంతయును మిథ్యయింపరాదు. అనగా నొక యవస్థ రెండవదానితో పోల్చి చూచుట పనికిరాదుగదా. అట్లే ద్వైతప్రపంచము నావస్థాపరత్వమునకు సంబంధించుచున్నది. కావున 'అద్వయం చ ద్వయాభాసం మనః స్వప్నే న సంశయః। అద్వయం చ ద్వయాభాసం తథా జాగ్రన్న సంశయః॥' (మాం. కా. ౩-౩౦) అద్వయమైన చిత్తము స్వప్నములో నానావిధముగ గోచరించుట యథార్థమే కాని అట్లే జాగ్రత్తులోకూడ చిత్తము చిద్రూపముగ ప్రత్యయముగా గానవచ్చును. జాగ్రత్తులోగాని స్వప్నముననుగాని యీనానాత్వ మంతయును చిత్తస్పందము గాక వేఱుకాదని యున్నది. ఎందుచేత ననగా 'మనసో హ్యమనీభావే ద్వైతం నైవోపలభ్యతే' (మాం. కా. ౩-౩౧) మనస్సు లేనప్పుడు ద్వైతమే యుండదుగదా. ఈవిధముగా జాగ్రత్తువలెనే స్వప్నముగూడ 'అన్యథా గృహ్ణతః' (మాం. కా. ౧-౧౫) యథార్థజ్ఞానమునకు అన్యథా గ్రహణమే

యగుచున్నది అని తాత్పర్య సంగ్రహము. ఈవిధముగ మనము ఉపనిషత్తుల ననుసరించి తన ఆశయము నిర్వ్యాజముగ గాక పాశ్చాత్యుల కాలములో శాస్త్రజ్ఞులు రెండింటిని శోధించి, రెండింటియొక్క శబ్దశాస్త్రముల విచారించి, సమాన సిద్ధాంతముల ప్రకటించుచున్నాను. ఇది ఆవశ్యక పరిశీలనము మంతయు.

ఇక స్వస్థానమైన తాలుస్థాన మెట్టిది అని విచారించదలచుకొన్నాను. 'ఉకారః కంఠతః స్యాత్' (తొ. సూ. 761) 'కంఠే స్వస్థం ప్రమాణికేన్' (బృహ. 24, సా. వ. 6-1) 'కంఠే విజ్ఞానమాత్రకః' (బ్రహ్మవిద్య. 41) 'కంఠస్థం స్వస్థవర్తనం' (శి. ప్రా. 149) అను వచనములు తాలువిని గంఠమునే స్వస్థానముగ నిర్ణయించినవి. 'ఉకారే స్యాత్ సంస్థితః' (బ్రహ్మవిద్య. 69) 'ఉకారం విద్ధి హ్రస్వం' (వ్యా. ఉ. 3) అను రెండువచనములు మాత్రము ఆత్మనికి హృదయస్థానము నొసంగినవి. కాని 'హా వా అస్యైతా హితానామ నాడ్యః' (4-3-20) అనునిట హితానామక నాడులు గలవనియు, నవియే సంచారకమార్గములనియు బృహదారణ్యక మను తెల్పుచు, అచ్చటనే స్వస్థము స్వక్రమము అని వచించుచున్నది. అంతియగాక నాగ్రస్థనములు క్రమముగా స్థిత అర్ధములయందు లయించి హృదయమునకు జేరుననియు శాస్త్ర వచనములు. కాన నిర్దిష్టమైన విశ్వము హృదయమున గంఠగతమై స్వప్నము ధరించునదియు గాదు. అట్లైన బ్రహ్మచే స్పృశించబడిన స్మృతిని బోధించు శ్రీ మహామహానిశ హృదయ స్థానము నిర్ణయముగాక, నిద్రావస్థలో విశ్రాంతిగ అర్ధ్యకతారాలై

గల ప్రాణ్యాని ఈ ఋషనాళి వెనుకఁగబడియున్నది. కావున కంఠస్థానము శైవుని స్థానముగ ఉపదిష్టాన్యత్వము.

శైవస్థానమున రేఫస్థానశైవముగ 'ఉకారం విష్ణుం' (స్మృ. ఉ. 6) 'విష్ణు ర్దైవాంర్నవం ఉకారే' (ధ్యానబిందు. 11) 'ద్వితీయా విష్ణుమతీ స్మృతా విష్ణుదేవత్యా' (అకెస్మృతి) 'ఉకారః స్యాత్ హృది విష్ణుః' (యోగ. చూ. 76) 'ఉకారో విష్ణుః' (బ్రహ్మవిద్య. 12) 'విష్ణుస్తు భగవాన్ దేవ ఉకారః పరికీర్తితః' (బ్రహ్మవిద్య. 7) అను వాక్యములచే శైవుడు విష్ణువని స్పష్టము. అదియునే 'తైజసః ప్రవివిక్తభుక్ హిరణ్యగర్భః' (నా. ఉ. 6-10) 'తైజసః హిరణ్యగర్భో ద్వితీయపాదః' (స్మృ. ఉ. 1) 'హిరణ్యగర్భః తైజసః సూక్ష్మం చ ఉకారః' (యోగ. చూ. 77) అను హిరణ్యగర్భనామమునకూడ చెప్పబడి యున్నది. హిరణ్యగర్భుడన ప్రకాశస్వరూపుడనుటచేగాక, బ్రాగ్జన్మసిద్ధిక గాఢాంతరములగు సంస్కారముల ధరించియున్న వాడనియు నర్థము. అందుచే సుషుప్తిగత లీనసంస్కారముల గ్రహించి, మహాద్భుతము వాని బోధించి, క్రమమున స్థూలరూప మున జాగ్రత్తను కల్పించువాడనియు నర్థము. ఇట్టి మహా ప్రాముఖ్యమునకు హృదయము ప్రధానమనుటచే నరాని ధ్యానము హృదయముగాడ నివాసముగ చెప్పబడియున్నది. కావున 'ఉకారః సాత్త్వికః శుక్లే...' (ధ్యానబిందు. 13) అను సత్త్వగుణము శుక్లవర్ణము ఉపాధించబడినది. కాని దర్శనలోకేనన్నాని, స్థితికార్యమునాని, శైవుడు ప్రవర్తించు సత్త్వశక్తియుగాని సిద్ధించుగాక గావున సత్యాంతరముగా దర్శనంలోనే విష్ణువును కల్యాణముల దధి

తము. పూర్వోక్తముగనైన బ్రహ్మేశ్వరులకంటె విష్ణువునకే స్థితి కార్యభారముండుటచే నవతారములు ధరించి, సంహార కార్యములు నీతఁడు గావించియుండుట కు విదితము. అందుచే నితనికి రజోగుణము అధివర్తిత మగుచున్నది. ఈ విషయముగ స్వప్న స్వప్నహేతు వగునట్టి తైజసునాతుడని తెల్పుచు వ్యాఖ్యాతలు మూల వ్యవహరించుచున్నారు.

ఆఱవ మంత్రము

యత్ర సుప్తో న కంచన కామం కామయతే
న కంచన స్వప్నం పశ్యతి తత్సుషుప్తమ్.
సుషుప్తస్థాన ఏకీభూతః ప్రజ్ఞానఘన
ఏవానందమయో హ్యానందభుక్ చేతోముఖః
ప్రాజ్ఞ స్తృతీయః పాదః

ఎప్పుడు ఎట్టి కామ్యవస్తువును సుప్తుడు కోరడో, ఎప్పుడు స్వప్నమునుకూడ గాంచుటలేదో అది సుషుప్తి. సుషుప్తి స్థానము గలవాడు ఏకీభూతుడును, ప్రజ్ఞానఘనుడును, ఆనందమయుడున్నై ఆనందభోక్తయు చేతోముఖుడును అగు ప్రాజ్ఞుడే తృతీయ పాదము. 'ప్రణవా త్సృజతే బ్రహ్మ ప్రణవా త్పాలయే ద్ధరిః। ప్రణవా త్సంహరే ద్రుద్రః ప్రణవో హి పరో భవేత్॥' (యో. చూ. 78) ప్రణవమునుండి బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులు ఉదయము. ప్రణవము సర్వోత్కృష్టము అగు ప్రకారము ప్రణవ మద్యస్థమైన బ్రహ్మవిష్ణుల నిచ్చుట సుప్రసిద్ధ ప్రమాణము. 'తృతీయేనా సుషుప్తిః' (అథర్వశిఖ) అనుపట్టి నిది తృతీయమై,

'ప్రాజ్ఞః కారణబద్ధస్తు' (మాం. కా. 1-11) కారణబద్ధుడై, 'కారణాత్మనా ప్రాజ్ఞ ఏవ కరోతి' (తై. భా. 76) కారణ అవ్యాకృతమాత్రుడైన ప్రాజ్ఞుడు సుకారణమున కిద్ద యుండును. 'ఉపాధ్యయోర్విలయాద్యహమహమితి సుషుప్తి కారణశరీరం ప్రవిశ్య ప్రాజ్ఞత్వ మాగతః । ప్రాజ్ఞోऽవిద్యయా పారమార్థికః సుషుప్త్యభిమానీతి ప్రాజ్ఞస్య నామ భవతి' (సర్వసా. 4) అనాద్యవిద్యామాయావచ్ఛిన్నః. అవ్యక్తమునతో కూడిన చిత్తు సుషుప్తిసమయమున ప్రవేశించి ప్రాజ్ఞత్వమును బొందును. ప్రాజ్ఞుడు అవిద్యోపహితుడు పారమార్థికుడు, సుషుప్తి అభిమానియగుటచే ప్రాజ్ఞనామము వహించి కలిగెను. సుషుప్తి కాలమున నేమియు తెలియకున్నను, అతనికి ప్రాగ్భూతవిషయముల ఉత్తర విషయములు నెరింగిన వాడగుటచే ప్రాజ్ఞుడనియు, జాగ్రత్స్వప్నములు యందువలె విశేషజ్ఞానమందు యాదృశకారణముగ అది లేకుండుటచే ప్ర + అజ్ఞ = ప్రాజ్ఞ అనియు, జాగ్రత్స్వప్నములందు బాహ్యాభ్యంతరజ్ఞానము తత్పదార్థ జ్ఞానము గలదు. సుషుప్తి యందు కేవల ప్రజ్ఞప్తిమాత్రమే యుండుటచే నతడు ప్రాజ్ఞ డనబడెను.

ప్రాజ్ఞనిర్వచనమున 'ద్వైత స్యాగ్రహణం' (మాం. కా. 1-13) ద్వైతమును గ్రహించని పోవుట యని గలదు. దాని వివరణమే 'తమః స్వాప్' అని వివరింపబడియున్నది. 'తథా లోపాది జాగ్రత్స్వప్నప్రపంచే స్వప్నవృత్తౌ ప్రాంతో జ్ఞానం ప్రవిశ్య సాక్షిరూపం భవతి' (పైంగల. 2) అట్టి చిత్తును కూడ జాగ్రత్స్వప్నప్రపంచ వ్యవహారమువలే సమసినపాటై, అజ్ఞానము మాత్రముండి స్వరూపానందము ననుభవించును అని

వచనము. ఈవిషయమునే 'తద్యథాస్మిన్నాకాశే శ్యేనో వా సుపర్ణో వా విపరిపత్య శ్రాన్తః సంహత్య పక్షౌ సంలయా యైవ ధ్రియతే, ఏవ మేవాయం పురుష ఏతస్మా అంతాయ ధావతి యత్ర సుప్తో న కంచన కామం కామయతే, న కంచన స్వప్నం పశ్యతి' (బృ. 4-3-19) నిగమనమున నొకరు చున్న పక్షి అలసినదై పక్షములు ముడిచి, తనగూటి దిశకు ఎట్లు పయనమగునో అట్లు యా జీవుడలసి పోయి, కామ స్వప్నములు లేని యానందమయ స్థితిని పొందును. అనగ 'ప్రశమనస్థానత్వం... సుషుప్తస్థానే భవతి' (భాష్యవింశ. 84, 86) ప్రశమనాకారము నదే సుషుప్తి యవస్థయని తాత్పర్యము. ఎట్లనగా 'ప్రాణం మనసి సహ కరణైః సంప్రతిష్ఠాప్య ధ్యాయా సుప్తః' (అథర్వ శిఖ. 3) సూక్ష్మ ప్రాణముల తోడి త్రికరణములను ఇంద్రియము లను మనస్సులో జేర్చి నిలిపి ధ్యానించువాడు సుప్తుడనియు 'చతుర్దశకరణోపరమాత్ విశేషవిజ్ఞానాభావా ద్వారా శబ్దాది స్వరూపా వస్థిత్వాత్ తదాత్మనః సుషుప్తం' (సర్వసార) ఇంద్రియాది చతుర్దశకరణములు లేకుండుటచేతను, జాగ్రదాది విశేషజ్ఞానము అభావమగుటచేతను, శబ్దాదిక వృత్తులుగూడ నెప్పుడు లేవో అప్పుడు సుషుప్తి అని అంతఃకరణవిశిష్టుడు సమంతముగా ఇంద్రియవిరామము స్వరావస్థ అని తెలుపబడి యున్నది. అనగా జాగ్రదాది వ్యవహారవిశ్రాంతి నొంద 'స యథా సోమ్య వయాంసి వాసో వృక్షం సంప్రతిష్ఠంతే ఏవం హ వై తత్సర్వం పర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే' (ప్రశ్న. 4-7) వృక్ష మును పక్షులు వసించు విధమున సర్వము పరమాత్మను చేరుట పంచాశద్యగదా. అట్టి 'సుషుప్తి కాలే సకలే విలీనే

తదుపాస్యతే। స్వరూపం మహానందం భుఙ్క్తే విశ్వవిదస్థితః॥' (పరాశ. 3-52) సకలము లయింపై స్వరూపానందమయమైన బ్రహ్మానుభవముచే సర్వమాత్మతతై యుండుటచే, విశ్వవిదస్థితుడై అను కానందనమును చేసి యనుభవించును. 'సుషుప్తికాలే సకలే విలీనే తమోఽభిభూతః సుఖరూపమేతి' (కైవల్య. 13) సుషుప్తి కాలమున సకలము లయించి తమస్సుచే నావరింపబడి సుఖస్వరూపమును పొందుచున్నాడు.

'చిత్తైకరసా మహత్తత్త్వాత్మా భవతి' (పైంగల. 3) చిత్తమొకటియై ఏకరసమై మహత్తత్త్వ మగును అను విషయమును వివరించును. 'యథా గార్గ్య మరీచయోఽర్కస్యాస్తం గచ్ఛతః సర్వా ఏతస్మింస్తేజోమండల ఏకీభవంతి। తాః పునః పునరుదయతః ప్రచరంత్యేవం హ వై తత్సర్వం పరే దేవే మనస్యేకీభవతి' (ప్రశ్న. 4-2) సూర్యదేవుడు అస్తమయ కాలమున తేజోమండలమున నేకమై ఉదయకాలమున బహిర్గతములగుచున్న యట్లు ఇంద్రియ విషయాదికము మనస్సునందు నిద్రాకాలమున లయ మొందును. అందుచే 'తేన తర్హ్యేష పురుషో న శృణోతి న పశ్యతి న జిఘ్రతి న రసయతే న స్పృశతే। నాభివదతే నాదత్తే నానందయతే న విసృజతే నేయాయతే స్వపితీత్యాచక్షతే' (ప్రశ్న. 4-2) ఆ కాలమున నతడు ఆలకింపడు, అవలోకింపడు, ఆఘ్రాణింపడు, ఆస్వాదింపడు, స్పృశింపడు, మరియు, ప్రసంగింపడు, గ్రహింపడు, ఆనందింపడు, విసర్జింపడు, చరింపడు నిద్రించుచున్నాడని చెప్పబడును. 'యత్రైతత్పురుషః సుప్తః స్వప్నం న కంచన పశ్యత్యథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకధా భవతి, తథైనం వాక్సర్వైః

గంధాన్ సమాప్నోతి చక్షుః సమారుహ్య రూపాణి సమాప్నోతి శ్రోత్రం సమారుహ్య శబ్దాన్ సమాప్నోతి మనః సమారుహ్య ధ్యానాని సమాప్నోతి' (కౌషీత. 3-6) ప్రమాణము ననుసరించి వచ్చును, ఎక్కడ స్వప్నమును గాంచదు. అట్టి సమయమునందు ప్రాణులో లయించియుండును. అప్పుడు వాక్కు తన నామములతోడను, ఘ్రాణము గంధములతోడను, శ్రోత్రము శబ్దములతోడను, చిత్తము ధ్యానములతోడను లీనమై లయించును. 'కామం కామయతే యత్ర సుప్తో న కంచన । స్వప్నం పశ్యతి నైవాత్ర తత్సుషుప్త మతి స్ఫుటం ।' (నా. ప. 6-1) సుషుప్తిలో జాగ్ర దవస్థావిషయములైన కామాదులు లేవు. స్వప్నదృశ్యములు కూడ అచట లేకుండుట విశేషము అని శ్రుతివాక్యము వివరించు చున్నది. 'నాత్మానం న పరాంశ్చైవ న సత్యం నాపి చానృతం । ప్రాజ్ఞః కించన సంవేత్తి...।' (మాం. కా. 1-12) ఆత్మసంబంధ్యాని అనాత్మసంబంధ్యాని, సత్యమునుగురించి గాని అసత్యమునుగురించి గాని ప్రాజ్ఞ డెరుంగడు. 'ద్వైత స్యాగ్రహణం తుల్య ముభయోః ప్రాజ్ఞ తుర్యయోః' (మాం. కా. 1-13) ద్వైతము నెఱుంగకుండుట ప్రాజ్ఞ తురీయు లకు సమానము అనియు గౌడపాదవచనము. 'స్వప్ననిద్రా యుతావాద్యౌ ప్రాజ్ఞస్త్వస్వప్ననిద్రయా' (మాం. కా. 1-14) విశ్వతైజసులు స్వప్ననిద్రాయుతులు. ప్రాజ్ఞుడు స్వప్నరహిత నిద్రాయుక్తుడు.

మరియు 'స్వప్నాంతం చ సౌఖ్యం విజానీహి । యత్రైతత్పురుషః స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి । స్వమపీతో భవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే స్వం

స్వమపీతో భవతి' (ఛాం. 6-8-1) వాక్యము సుషుప్తినిగూర్చి నాయుంచి చెప్పెను. ఎప్పుడు పురుషుడు 'స్వపితి' నామమును పొందునో అప్పుడు అతడు సత్తైక్యమును పొంది సంపన్నుడు అగు చున్నాడు, అతడు తనను పొందుచున్నాడు. అందుచే నతడు 'స్వపితి' నామమును వహించును. 'స యదా స్వపితి ప్రాణమేవ వాగప్యేతి ప్రాణం చక్షుః ప్రాణం శ్రోత్రం, ప్రాణం మనః' (ఛాం. 4-3-3) పురుషుడు నిద్రించు నప్పుడు ప్రాణమే వాక్చక్షుశ్శ్రోత్రమనస్సులు లయించును. 'తద్యత్రైతత్సుప్తః సమస్తః సంప్రసన్నః స్వప్నం న విజానాత్యథ తదా నాడీషు సృప్తో భవతి తన్న కశ్చన పాప్మా స్పృశతి తేజసా హి తదా సంపన్నో భవతి' (8-6-3) పురుషుడు నిద్రించుకాలమున సకలేంద్రియములు క్రియారహితములై విశ్రమించి యుండును. అతనికి అప్పుడు స్వప్నములేదు. అతడు నాడులలో నిలిచి యుండును. అప్పుడతనికి పాపము అంటజాలదు. అతడు అప్పుడు తేజోరూపుడు సంపన్నుడు అగును ఛాందోగ్యము తెలిపెను, 'యత్రైష ఏతత్సుప్తోఽభూద్య ఏష విజ్ఞానమయః పురుష తదేషాం ప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞానమాదాయ య ఏషోఽంత ర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేతే; తాని యదా గృహ్ణాత్యథ హైతత్పురుషః స్వపితి నామ తద్గృహీత ఏవ ప్రాణో భవతి, గృహీతా వాక్, గృహీతం చక్షుః, గృహీతం శ్రోత్రం గృహీతం మనః' (2-1-17) విజ్ఞానమయుడగు పురుషుడు నిద్రించి విజ్ఞానముద్వారా ఇంద్రియవిషయములను సంగ్ర హించి, హృదయమున గల ఆకాశమున శయనించును. వానిని గ్రహించుట వలన 'స్వపితి' అనబడును. అపుడు ఘ్రాణ, వాక్,

న్యము. శ్రుతి మనసాది యింద్రియములు గ్రహింపబడునని అని బృహదారణ్యక శ్రుతియు స్వస్వరూపమును వివరించెను. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్ 'అథాన్యస్ ప్రాణ ఏకైక రూపా భవతి తస్మాదం వాక్ సర్వైర్నామభిః సహాప్యేతి...' (౪-౨౮) అంతే నతను వాగింద్రియములో లయింపబడును. వాక్కు లేని నామరూపములో నందు ప్రవేశించును అనుట బాహ్యేంద్రియములకు అనుపపన్నమగు చున్నది. అట్లు సర్వవిషయములయందును కాగ 'స యదా తేజ సాభిభూతో భవతి ; అత్రైవ తేజః స్వప్నాన్ న పశ్యత్యేవ తదైతస్మిం శరీరే ఏతత్సుఖం భవతి.' (ప్రశ్న. ౪-౬) సుషుప్తిలో దేవస్యాని ముందు చేయుటకు నతడు స్వప్నముల గాంచడు. అప్పుడు అతనికి సుఖప్రాప్తి కలుగును అని ప్రశ్నో పనిషత్తు ఒక్కచోటలో చెప్పె, కాని అట్టి సుఖముకలుగుట గ్రహింప జాలక. 'ఇమాః సర్వాః ప్రజా అహరహర్గచ్ఛన్త్య ఏతం బ్రహ్మలోకం న విందన్త్యనృతేన హి ప్రత్యూఢాః' (ఛాం. ౮-౩-౨) ప్రాణులు అహరహము నిద్రలో సుఖ స్వరూపమును పొందుచున్నను, అనృతముచే ఆచ్ఛాదింపబడిన వారై యీ బ్రహ్మలోకమును గ్రహింపజాలకున్నారు అని ఛాందోగ్యము ప్రామాణికముగ చెప్పుచున్నది.

'అథ యదా సుషుప్తో భవతి; యదా న కస్యచన వేద హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిః సహస్రాణి హృదయాత్ పురీతత మభిప్రతిష్ఠంతే' (బృ. ౨-౧-౧౯) గాఢనిద్రలో నుండి, ఆది చేసి గ్రహింపని స్థితిలో నున్నపుడు, హృదయమునుండి శరీరపర్యంతము గల హితానాడులు లనబడు డెబ్బదిరెండువేల నాడులద్వారా అది తిరోగమించును. అటువి సుఖాది

యోపాసనపద్ధతులనుగూడ వచించుచున్నవి. అందుచే నీ సూత్ర కాలమున 'స యం యం కామం కామయతే' అనుచు సర్వజ్ఞ త్వమును ప్రతిపాదించుచు, 'స [illegible]' అని సర్వ [illegible]. [illegible] పరమాత్మతత్త్వము నిరాకరించుచున్నది. [illegible] సర్వజ్ఞత్వము ప్రవృత్తులు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] యున్నవని [illegible] బోధించుచున్నట్లు [illegible].

ఈ విధముగ నేకమైయున్న [illegible] ప్రాప్తి రహితములై యున్నవనుటకు 'ప్రజ్ఞానఘన' పద [illegible] నుచున్నది. 'ఘనప్రజ్ఞ [illegible] ప్రాజ్ఞ' (మాం. కా. 1–1) అని [illegible] ప్రాజ్ఞుని ఘనప్రజ్ఞునిగ వర్ణించుచు, '[illegible] ప్రాజ్ఞః' (మాం. కా. 1–13) అని వచించుచు, [illegible] సంస్కారములు [illegible] లీనరూపములై యున్నట్లు తెలిపియున్నారు. 'ప్రజ్ఞయా [illegible] [illegible] ... ప్రజ్ఞయా [illegible] [illegible] (3–6) ప్రజ్ఞను పొందిన [illegible] [illegible] నామములు పొందుచున్నవని [illegible] ప్రజ్ఞాధీనత్వమును వచించెను. [illegible] ప్రజ్ఞను పొందుటచే [illegible] [illegible] [illegible] భావనలు చేయుచున్నట్లు తెల్పుచు, ప్రజ్ఞయొక్క [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ప్రజ్ఞచే [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] స్థితిలో 'ప్రజ్ఞానఘనునిగా [illegible]

సుఖీ' (౩-13) అని నారదపరివ్రాజకోపనిషత్తు, 'అథయదా హ్యా
నందసిద్ధ' ఏకాకీభూతః ప్రజ్ఞానఘన ఏవ' (4-5-13)
బృహదారణ్యకోపనిషత్తు చేసి అన్న ప్రజ్ఞానఘనమని బృహ
దారణ్యకము స్తుతించుచున్నది. ఇచ్చట 'ఏవ' అను పదము
సుషుప్తిలో ప్రజ్ఞేతరములు నశించునని నిరాకరించుచున్నది.
అనగా అచట నిజ ప్రజ్ఞానము యుండును గాని, సర్వేంద్రియము
ఉపాధులని విజ్ఞానములు. ఆ సంస్కారములు లీనమైయుండు
నుండి, మరల ఉత్పన్నములై, స్వప్నజాగ్రత్పూర్వములై
తెలుపుటలేదను, ప్రత్యగాత్మ స్వరూపమును నిరూపించి
ఆనందమయత్వము, అద్వితీయము, ఆనంద్రూపుడై యుండుటచే,
తమోగుణ విజ్ఞానాన్వితుడై యుండుటచే సత్యము తెలియని వాడై
ప్రాజ్ఞోపాసకుడు అని యుపనిషత్తు పేర్కొనెను. స్వప్నజాగ్రదవస్థ
విక్షేపములును, అనగా అన్యత్వజ్ఞానములను గాఢమైన అవిద్యా
మాయావిష్టుడై అజ్ఞానస్వరూపుడై యుండుటచే, ప్రాజ్ఞుడు మాయా
శబలితుడుగనె గాఢిస్త్వము, ఈ అర్థవివరణమునకు గూడ 'ఏవ'
పదమునందలి శ్రేష్ఠపదము తాత్పర్యము.

అయినను సర్వసమర్థ్యము అను సిద్ధి అట నుండుటచేత
'అనంతరమ్ తథా చోక్తమ్' (మాం. కా. 1-4) 'అనంతరమ్
తథా చోక్తమ్' (మాం. కా. 1-8) అనియు గౌడపాదాచార్యులు
పలికిరి, 'అనంతరమ్ తథా చోక్తమ్' (మాం. రా. 72)
'ఏకీభూతః సుషుప్తస్థః ప్రజ్ఞానఘనవాన్ సుఖీ' (నా. ప. 3-13)
'ప్రాణాదం ఛందో' (పింగల. 3) 'మహాప్రాణం ఛందో
విశ్వమిదమ్' (నారా. 2-62) 'తమోభూతస్య సంభూయావసేత్'
(కైవ. 1-13) 'విజ్ఞానాత్మానందపరమాత్మ' (నా. ప. 6-7)

'ఆనందమయోఽభ్యాసాత్' (బ్ర.సూ.భా. 1) అనుచు సర్వోపని షత్తులు ప్రోక్తిని ఆనందమయునిగను, ఆనందభోక్తగను నిర్దేశించి యున్నవి. 'ఆనందం నామ, సుఖచైతన్య స్వరూపోఽపరిమితా నంద సముద్రోఽవశిష్ట సుఖస్వరూపశ్చ ఆనంద ఇత్యుచ్యతే' (సర్వసార) ఆనందమనగ సుఖచైతన్యస్వరూపమును, అపరిమితా నంద సముద్రము, అవశిష్ట సుఖస్వరూపము అను పర్యాయ పదముల సమన్వయము కలదానిగా పలుకుచు ఉపనిషత్తు 'ఆనంద' శబ్దము నుపయోగించినది. ఈ సమన్వయము ప్రామాణ్యము విశదార్థములని అర్థమగుచున్న కారణము కలదు. కేవల బ్రహ్మ విషయమున విచారార్థము ప్రాప్యము, అనగ ఆనందస్వరూపమే యగుట అట్టి ఆనందచైతన్య భోక్తృత్వమైన నియమముల యుక్త మగుచున్నది. ప్రాజ్ఞసృష్టి నిష్ఠాకము. అట్టి ఆత్మానుభవయములు వలన శ్రోత్రియులకు విశ్రాంతి యనబడును సుఖమని ఆనంద మని తలచబడియున్నదే గాని, తదంతర్గతమగు ప్రాజ్ఞానఘన శబ్ద నామాంతరమే వచింపబడిన చైతన్యమే భావి అవస్థాస్వరూప కారణమైన సంస్కారప్రబలమునుండుట యువిరీచే నీటి విచారార్థ గ్రాహ్యాను అనుసరించుచున్నది. కాని, విశ్వ తైజసులకు గల సుఖదుఃఖాతీతము లేని ఆత్మావస్థలో ప్రాజ్ఞుండుటచే కారణంబు నధికతర సుఖస్వరూపుడగుటచే ఆనందమయుడు ఆనందభుక్ శబ్దము నుపయోగింపబడియుండుటచే ప్రాయ యాన్నిటికి ప్రాప్యము అని తాత్పర్యము. అనగ ఎక్కువ ఆనందమునకలవానిని యర్థము. అట్టి ఆనందమునే అనుభవించు చుండుటచే నాతని నానందభుక్ అనుటయు నేర్పడినది. ఆనంద భోక్త ఆనందస్వరూపుడు కాడుగదా. అనుచో నిట్లు చెప్పుము

యొక్క అర్థము కూడ 'లోకః' శబ్దము నిర్ణయించుచున్న దనియు నెరుగవలెను.

ఈ యర్థమునే తన్నాయంభమును బృహదారణ్యకశ్రుతి స్వప్నాదిక ఉదాహరణము గొనికె ప్రాంతమునందు ఉక్కపైజేసిన ఫలితమైన ప్రాజ్ఞుడుండున్నాడని వచించు (4-3-19), విషయరూపము తోచినాఁడు లయించునని చెప్పెయుండి, (4-3-20), విషయానాకారమునకు ద్వైతాభావమునే నభయత్వము నొందు ననియు (4-3-21), అచట పర్యాప్తిసంపదలు లేని విద్యాత్మ కలిగి యుండుననియు (4-3-22), అచట ప్రాజ్ఞుడు సర్వద్రష్టయగు తన్నుఁగనే నిర్వ్యాజించి (4-3-23), ద్వైతముండినచో దృశ్యత్వమంతయు నిల సర్వద్వైతాభావమును ప్రతిపాదించి, 'సలిల ఏకో ద్రష్టాద్వైతో భవతి' (4-3-32) ఉపకర్ణమను నదీ నిర్మలమనియు అద్వైతమనియు చెప్పినది. తరువాత 'ఏష బ్రహ్మలోకః' అనిడు అట్టి బ్రహ్మలోకము, 'ఏషాస్య పరమాగతిః ఏషాస్య పరమా సంపత్, ఏషోఽస్య పరమో లోకః, ఏషోఽస్య పరమ ఆనందః, ఏతస్యైవానందస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవంతి' (4-3-32) అని ఇదియే పరమ గమ్యము. ఇదియే పరమ సంపద. పరమానందము. ఈ ఆనంద లేశమునే సర్వభూతజాలములు జీవించును అని అభివర్ణించియున్నది. ప్రాజ్ఞ దాక్షిణ్యలో సర్వసంబంధరహిత సుఖస్వరూపుడై యుండుననెడు తాత్పర్యము. ఈ అసంగస్థితికే తర్వాత మంత్రమున సమర్థించి వివరించియున్నది. ప్రాజ్ఞ స్థితియందు ద్వైతాభావము సామాన్యమైయుండునట్లు, స్పష్టమైయుండునట్లు, సుషుప్తుడు ఆనందముననే యుండుటయు సమానమే యనుచున్నది. కాని తేడాయును అనంత

స్వరూపుడై యుండు ప్రాజ్ఞుడు ఆనందమయుడై యుండును. అందుచే విశ్వతైజసాకార తత్త్వము పొందదగిన గతి, స్థితి, సంపద, ఆనందము అఖండమగు యింద్రియాతీత ప్రాప్తియగుటచే నిది యింద్రియాతీత ప్రాప్తముగ వర్ణింపబడియున్నది. ఇచట ప్రాజ్ఞుడు అన్యథా జ్ఞానమును వర్జించి, తురీయుని జ్ఞానమును పొందినను గాకుండిన నున్న సంధ్యావస్థలోనున్న అజ్ఞానరూపమగుటచే సంసార బీజమునుగలిగి విశ్వతైజసత్వములను, తైజసత్వముచే దుఃఖములను పొందుచుండు సుప్తముగను ఆతని కొరకు నల్పుడుగను నుండుట గమనార్హము. తురీయుడు గతియు, ఆనందములు, లోకములు నాలుగు సర్వాత్మలును పొందవలయునా. కాని ప్రాజ్ఞునిలో అన్యత్ర నాదాము మనస్సు స్పష్టమగును. దీనిని ప్రాజ్ఞునికూడ ముక్తుడై మరల రేతో ముఖ్యముచేసి నారాయణుని పొందవలయును కదా! అందుచే ప్రపంచకార్యకారణములుగూడ అతీత తురీయస్థితి నిస్సంబంధమైనది. అద్వైతముల ద్వారా దానికి తెలిసియుండగ గలిగి యున్న ప్రాజ్ఞునకే అన్యయించవలసినదని గ్రాహ్యము.

"పృథక్త్వం జగత్యంతర కర్మయోగా త్సంభవ తీతః స్వపితి ప్రబుద్ధః" (కై.వల్య. 14) మరల జన్మాంతర కర్మసంబంధమున నతడు అతడు నిద్రనుండి మేల్కొనుచున్నాడు. 'విజ్ఞానే స్పందమానే వై నాభాసా అన్యతో భువః' (మాం.కా. ౪-51) విజ్ఞానము పరిస్పందనమే మనస్సు ద్వైతమును పరస్పరము నుండి గలుగుచేయుచున్నది. 'యథా స్వప్నే ద్వయాభాసం స్పందతే మాయయా మనః। తథా జాగ్రద్ద్వయాభాసం స్పందతే మాయయా మనః॥' (మాం.కా. ౩-౨౯) స్వప్నమున

మాయామాత్రాబల్యమున నద్వైతము ద్వైతస్ఫూర్తిమూలః ప్రదర్శించు నట్లు, జాగ్రదవస్థలోనూను మాయామయచిత్తమై మనస్సు ద్వైతమును గన్పించజేయుచున్నది, స్వప్న జాగ్రత్తులు రెండును మాయామాత్రములైనవి. అనగా అజ్ఞానపరిణామములనుట. సుషుప్తియం గాక, ప్రాజ్ఞస్థితిలోగల ప్రజ్ఞానఘనమయమగు నానందా-రస్వాదమును, బాహ్యపరిణామ-ప్రాధాన్యమున మరలిన జీవ్వడి జీవుడు ప్రత్యక్ష మగుచున్నాడని విదితము. కావున 'స యదా ప్రతిబుధ్యతే యథాగ్నేర్జ్వలతో సర్వాదిశో విస్ఫులింగా విప్రతిష్ఠేరన్నేవమే వైతస్మాదాత్మనః ప్రాణా యథాయతనం విప్రతిష్ఠంతే ప్రాణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాః.' (కౌ, ౩-౩, పు. ౨౦) ప్రజ్వలము మండుచుం నట్లుగను, ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నినుండి మిణుగురులు వివిధ దిక్కు-లకు ప్రసరించునట్లు ఆత్మనుండి సర్వప్రాణములు తమ స్థానములు చేరును. వానినుండి వాని అధిష్ఠానదేవతలు, వానినుండి లోకములు బయలువెడలును. 'స యథోర్ణనాభిస్తంతునోచ్చరేద్ యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంతి, ఏవమేవ' (బృ. ౨-౧-౨౦) సాలెపురుగునుండి తంతువు బయల్వెడలునట్లు, అగ్నినుండి అల్పమైన విస్ఫులింగము బయలుదేరునట్లు ఆత్మను బృహదారణ్యకాది శ్రుతులు ప్రాజ్ఞునుండి స్వప్న జాగ్రత్ లావిర్భవించు విధానమును వివరించుచున్నవి. 'పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి స్వప్నాయైవ' (బృ. ౪-౩-౧౫) మరల విలోమక్రమమున నతడు పూర్వస్థితియైన స్వప్నమున కేగించును. మరల 'స వా ఏష ఏతస్మిన్ స్వప్నాంతే రత్వా చరిత్వా। దృష్ట్వైవ పుణ్యం చ పాపం చ। పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి బుద్ధాంతాయైవ' (బృ. ౪-౩-౧౬)

స్వప్నములో సంచరించి అనుభవించుచు, ప్రత్యాహారముల జరిపించుచు, వివేకమువలన సకలభూతస్థితిని గ్రహించుటకై నివసించెడు అను మార్గములవలన అజ్ఞానబద్ధులైనవారున్న ప్రాజ్ఞుడు ప్రబుద్ధసంచారియై సాక్షిచైతన్యస్వరూపముకు దృశ్యప్రపంచము కానవచ్చుచున్న తైజసుడై, సాక్షాత్కారములలో దృష్టి నిలిపినచో స్థూలదేహేంద్రియములను నాశ్రయించి, విశ్వుడై సంచరించుచున్నట్లు విదితమగుచున్నది. విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞులను గొప్ప మూడు స్థితిని బొందిన తైజసుడు విశ్వుడగుచుండును. ఈశ్వరుడు ఈ పరిపూర్ణమును పర్యాయమైయున్న స్వప్నస్థితి సుషుప్తిపర్యంతము విశ్వమంతట ప్రాజ్ఞనకును, సకల ప్రాజ్ఞునకు విశేషజ్ఞానము అనుభవించునట్లు ఆపాదించునట్టి కాని ఎల్లరకు యోగులకు అనుభవసిద్ధము.

ప్రాజ్ఞునిలో నీ యవస్థాత్రయము లక్షణములు మూడును స్పష్టముగ గోచరము. అస్తిత్వము చేతోముఖ, ప్రజ్ఞానఘన, సాక్షిభూత మనునవి సూచించుచున్నవి. చేతోముఖత్వము స్వప్నమును, ప్రజ్ఞానఘనత్వము సంస్కారముల ధరించుటను, సృష్టివిషయములు, సంస్కారములుగ పరిణమించుటను సాక్షిభూతత్వము లయమును తెలుపుచున్నది. అందుచే నీ మూడు అవస్థలలో గూడ త్రయము కూడ నిలిచియున్నది. సృష్టికారణ చేతోముఖత్వమున ఆధానము, ప్రజ్ఞానఘనత్వమున లాభము, సాక్షిభూతత్వమున పర్యవసానము, ఇట్లు ఈ భావములు అన్నియు కలిగియుండుటచే ప్రాజ్ఞుడు సామాన్యత అను అవ్యాకృత స్వరూపము సఫలమగును.

'హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతి సహస్రాణి హృదయాత్పురీతత మభిప్రతిష్ఠంతే' (బృ. 2-1-19) హృదయమునుండి శరీరమంతటను వ్యాపించియుండు డెబ్బదిరెండు వేలనాడు లనబడు హితానాడులద్వారా అది వృత్తిలాభమును చేయును. 'హితా నామ హృదయస్య నాడ్యః' (కౌ. 4-19) హృదయమునుండి హితానామక నాడులు అని వర్ణింపబడుట చేతను, హితానాడులు హృదయస్థములని విదితము. వానిలో చిత్తము సుషుప్తికాలమున విలీనమగుచున్నదని ఉపనిషన్మంత్రములద్వారా గ్రహించియున్నారము. అందుచే బ్రహ్మస్థానము హృదయమనియే స్పష్టము. అందుచేతనే 'సుషుప్తం హృదయస్థం' (నా. ప. 6-1) 'సుషుప్తిం హృదయస్థం తు' (బ్రహ్మ. 24) 'మకారః హృది సుప్తిః' (యో. చూ. 76) 'ఆకారో హృది ప్రాజ్ఞః' (నారం. శా. 1-3) అనియు వచనములు సంఘటించుచున్నవి.

'చతుర్థాత్మా ప్రాజ్ఞ ఈశ్వరః సుషుప్త్యవస్థః హృది' (స్వ. ఉ. ఖా. 1) 'సుప్రా...సుషుప్తిః హృది భవతి' (స్వ. పూ. ఖా. 21, స్వ. ఉ. ఖా. 1) 'మహేశ్వరః మకారః' (ధ్యానబిందు. 12) 'ప్రాజ్ఞం మనసి సంహారకర్తా సంప్రతిష్ఠితం ధ్యాత్వా మృత్యుం' (అగస్త్యేశ. 8) ఇంద్రియములను మనస్సునందు లీనము చేయువాడు రుద్రుడు. 'మకారం మనసా ధ్యాత్వా రుద్రో ద్వితీయో భవతి' (యో. చూ. 73) మకారము రామనస్సు రుద్రుడని వర్ణింపబడును 'మకారే సంస్థితో రుద్రః' (బ్రహ్మవిద్య. 73) 'ఈశ్వరః పరమాత్మా మకారః పరికీర్తితః' (బ్రహ్మవిద్య. 7) 'తృతీయాక్షరః ప్రాజ్ఞః' (మా. ప. 3-13)

అను శ్రుతివచనసంచయము మహోపనిషత్తునందు నిర్ధారణలో ఈశ్వరుడు అనగ శివుడు అధిష్ఠానభూతమగు పరమము అని నిర్వచించుచున్నది. 'ఈశ్వర ఇతి చ ప్రయోగాన్ స్వశక్తి ప్రకృతి త్వాత్సర్వేషాం మాత్రత్వ. లోకాన్ సృష్ట్వా ప్రవిశ్యాంతర్యామీ భూత్వేన బ్రహ్మాదీనాం బుద్ధీంద్రియాః ఇంద్రియాధ్యక్షేశ్వరః' (నారాయణ. ౨) ఈశ్వరుడు అనగ బ్రహ్మాదుల ఇత్ శక్తులను ప్రవృత్తికి ఈశ్వరనామమునకు ఘటించెను. లోకములు సృజించి, అంతర్యామియై ప్రవేశించి, ప్రాణులకు బుద్ధిని ఇంద్రియములను నియామకుడై యుండువాడు ఈశ్వరుడు అని ఈశ్వర నిర్వచనము, అనగ నిర్వచనమంత యిది వ్యాఖ్యానము: 'యః సర్వాన్ లోకాన్ ఈశత ఈశనీభిః జననీభిః పరమశక్తిభిః అభిత్వా శూర నోనుమో దుగ్ధా ఇవ ధేనవః। ఈశానమస్య జగతః స్వర్దృశమీశానమింద్ర తస్థుష ఇతి తస్మాదుచ్యత ఈశానః' (అథర్వశిర, ౪-౯) సర్వలోకములను సృజించు జననశక్తులను నియామకశక్తులచే నెవడు పరిపాలించు చున్నాడో, 'సృష్టి స్థితి ఈశనశక్తికి అధిపతియై, స్థావర జంగమ జగత్తునకు అధిపతి అయిన వాడు, స్వయంప్రకాశ రూపుడు అయిన శివుడు స్తుతింపదగును. ఇట్టి విశేషణములను కొనిన వాడవ్వు గాక ఈశానుడన్న, అను వాక్యములచే, 'యః సర్వాన్ లోకాన్ సంభక్షః సంభక్షయత్యజస్రం సృజతి విసృజతి వాసయతి తస్మాదుచ్యతే మహేశ్వరః' (అథర్వశిర, ౪-౧౦) ఎవడు లోకముల సంహరించుచున్నాడో, ఎవా సృజించును, సంహరించును, పాలించుచున్నాడో అతడు మహేశ్వరుడు అనియు ఉపనిషత్తులు నిర్వచించుచున్నవి.

ఏమంటే 'విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ' (బృహదా. 3-9) అనునట్లు అతడే సుఖస్వరూపుడు. వ్యవహారికము గాక సుఖ శబ్దమునకు ఉపనిషత్తులలో ఉపయోగించియున్నది. చిత్తమును ఇంద్రియములను అధీనపరచి ధ్యానించినచో సుఖము దొరకునని నిర్ణయము. అటులే నిష్కృష్టముగా అనుభవగోచరముకాదు 'నైవ వాచా న మనసా ప్రాప్తుం శక్యో న చక్షుషా' అనునట్లు సాధారణముగా నిర్వచింప వీలుకాని వస్తువు అనిర్వచనీయము. పరమానందస్వరూపుడగు ఆత్మ సంపూర్ణముగా ప్రత్యక్షముగా ఉండును. ముముక్షువులు నిర్విశేషమగు బ్రహ్మమును ఉపాసించవలెను. సంక్షిప్తముగా ఈ శ్రుతులు అనంతమగు ఆనందము నిర్వచించియున్నవి.

అందుచేతనే 'పరాత్పరతరం బ్రహ్మ యత్పరాత్పరతో హరిః । పరాత్పరతరో హ్యేష తస్మాత్ పరతరో న హి ॥' (శివగీ. 29) సర్వాధికము బ్రహ్మ. అతనికంటె అధికము లేదు. అతనికంటె శ్రేష్ఠుడు ఈశ్వరుడు. అతనికి తుల్యుడుగాని అధికుడుగాని లేడు అని శాస్త్రము ప్రకటించును. అట్టి స్థానమును కీర్తి పొందుట ఛాందోగ్యములో 'అపహత పాప్మా హ్యేష బ్రహ్మలోకః' (ఛాం. 8-4-1) ఘోషించుచు అదియే బ్రహ్మలోకము అనగా సత్యముగ ఛాందోగ్యము పలుకును. అదియే సత్యమనియు పరి పఠించును (8-6-3). అందుచే 'తద్వా అస్యైత దాప్తకామ మాత్మకామ మకామం రూపం శోకాంతరం' (4-3-21) సర్వకామములు తీరిని, ఆత్మస్వరూపుడై కామరహితుడై, శోకాంతరమును పొందినతడే ముక్తియనియు

నదియే పరమానందాది లక్షణములు గలదనియు (4-3-32) బృహదారణ్యకము వివరించును. అందుచే సుషుప్తికాలమున బుద్ధి పరమేశ్వరసంబంధమును బొందు, 'సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి' (94) అని ధ్యానబిందూపనిషత్తు బోధించి స్థిరపరచుచున్నది. కావున 'త్రిలోచనం శుద్ధస్ఫటిక సంకాశం నిష్కళం పాప నాశనం' (92) త్రిలోచనుడు, శుద్ధస్ఫటిక ప్రకాశము గల వాడును, నిష్కళుడును, పాపనాశకుడును అని ధ్యానబిందు ధ్యానించుచు. ఈశ్వరుని నిర్ణయించుచున్నది. అట్లే 'శుభాశుభ కర్మాణి' శుభాశుభములులేక పరిశుద్ధమైన శుద్ధబుద్ధుడైనవాడు సుషుప్తిని అనుభవించునని ప్రతిపాదించి, 'మాయయా త్రివిధా ప్రోక్తా సత్త్వ రాజస తామసీ' అని వర్ణించి. 'ప్రోక్తా సాత్త్విక శుభ్రేద' ప్రమాణముచే మాయను సాత్త్వికముగ స్పష్టీకరించి స్పష్టపరచుచున్నది.

ఇట్లు సుషుప్తి అవస్థ అవస్థాత్రయములో ఉత్తమమైన శక్తిసన్నిహితముగ నుండుటచే దాని యందలి ముఖ్యమును, ఉత్తమస్థానము నధిష్ఠించి సంస్థితుల కారణమై యున్నది. అదియే సర్వాధారమై సృష్టి స్థితి లయ శక్తుల అవ్యక్తముగ ధరించి, సర్వకారణమై, ఆత్మశక్తి మహిమాతిశయముచే అతి శుద్ధమై, సుఖసుషుప్తి స్వరూపమైన ఆనందమయమై నిద్రా శబ్దముగా గాంచబడును. అందుచే గొందరు Sleep is Samadhi సుషుప్తి సమాధియే అనియు భ్రాంతి నొంద నది అవకాశ మొసంగుచున్నది.

—•—

ఆఱవ మంత్రము

ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ ఏషోఽన్తర్యామ్యేష
యోనిః సర్వస్య ప్రభవాప్యయౌ
హి భూతానామ్.

ఇతఁడే సర్వేశ్వరుడు. ఇతఁడే సర్వజ్ఞుడు, ఇతఁడే సర్వాంతర్యామి, ఇతఁడే సర్వకారణము. ఇతనియందే సర్వమును ఉదయించి: సర్వప్రపంచము నిందే అస్తమించును.

ఇంతవరకు వివరింపబడిన ప్రాజ్ఞుడే, పూర్వావస్థ గల అవిద్యాజ్ఞానానికి ఈశ్వరుడైనాడై, తన మహిమావస్థ నుండుటచే సర్వేశ్వర స్వాతంత్ర్యము కలిగించి, బాహ్య విశ్వతైజసులకుగల సర్వావస్థల నధిగమించి సర్వశక్తిసంపన్నుడై, విరాజిల్లుటచే 'ఏష సర్వేశ్వరః' అని చెప్పబడెను. జాగ్రత్స్వప్నములందు గల 'నివృత్తేః సర్వదుఃఖానాం ఈశానః ప్రభురవ్యయః' (మాం. కా. 1-10) సర్వదుఃఖములను తొలగించు ఈశానుడు ప్రభువు అంటూ అవ్యయుడు తెలుపుచున్నారు. 'సర్వాన్ లోకాన్ ఈశత ఈశనీభిః' (శ్వే. 3-1) పాలించు తనశక్తిచే లోకములు పాలించువాడు. 'య స్సర్వాన్ లోకాన్ సంభక్షం స్సంభక్షయత్యజస్రం సృజతి విసృజతి వాసయతి తస్మాదుచ్యతే మహేశ్వరః' (అథర్వశిర. 4-5) ఎవడు సకలలోకములను తన యుదరమునందు ధరించుచు, సర్వ లోకముల నెల్లను సృష్టి స్థితి లయములను చేయుచున్నాడో వాడు మహేశ్వరుడు. 'ఈశానం భూతభవ్యస్య' (కఠ. 1-4-5) 'య స్సర్వాన్ లోకాన్ ఈశత ఈశనీభిః జననీభిః పరమశక్తిభిః' (అథర్వశిర. 4-3) అను సర్వవేదములు సర్వభూతకోటుల జీవన [illegible]

సంహారకు కారణభూతుడగు ఈశ్వరుండని స్పష్టమగును. అట్టి శక్తి యుక్తుడుగానున్న సర్వేశ్వరుడు అనియు ప్రతిపాదము. అనగా ఈ సృష్టి స్థితి లయ కర్తృత్వలక్షణము సర్వేశ్వరునియందు, 'సర్వైశ్వర్య సంపన్నః సర్వేశ్వరః' (అథర్వశిఖ. 3) అట్టి సర్వైశ్వర్యములు కూడిన వాడు గాన సర్వేశ్వర శబ్దవాచ్యుడు. 'యత్సర్వాన్ భావాన్ పరిత్యజ్య ప మహతి ఈశతే తస్మాదుచ్యతే మహేశ్వర ఇతి' (శాండిల్యో. 3-1-1) యట్లు స్తుతి గొప్పగ శాసించువాడగుటచే మహేశ్వరు డనియు శాండిల్య చెప్పెను. 'యో వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాన్తే చ ప్రతిష్ఠితః | తస్య ప్రకృతిలీనస్య యః పరః స మహేశ్వరః' (3-18) ఎవడు వేదాదియందు స్వరముగ చెప్ప బడెనో, వేదాంతములందును ప్రతిష్ఠితుడో, సర్వము ప్రకృతిలో లీనమగుచుండగ పరుడై ఎవడుండునో వాడు మహేశ్వరుడనియు మహానారాయణము బోధించుచున్నది. 'యో దేవానాం ప్రభవ శ్చోద్భవశ్చ విశ్వాధిపో రుద్రో మహర్షిః | హిరణ్యగర్భం జనయామాస పూర్వం' (3-4) విశ్వాధిపతియు పరమేశ్వరుడు, దేవతల సృష్టించి ప్రకాశము నొసంగినవాడును, పూర్వము హిరణ్యగర్భుని సృజించినవాడునైన రుద్రుడు 'మహాన్ ప్రభుర్వై పురుషః సత్త్వస్యైష ప్రవర్తకః | సునిర్మలామిమాం ప్రాప్తి మీశానో జ్యోతి రవ్యయః' (3-12) మహాప్రభువు యథార్థ మగు జ్ఞానకే ప్రవర్తకుడు. నిర్మలుడు, సర్వేశానుడు, జ్యోతి అవ్యయుడు. 'సర్వస్య ప్రభు మీశానం సర్వస్య శరణం బృహత్' (3-17) సర్వప్రభువు అనియు ఈశానుడనియు, ఎల్లరకు శరణ్యుడనియు చెప్పను. 'భువనస్య గోప్తా విశ్వాధి పతిః సర్వభూతేషు గూఢః' (4-15) భువనపాలకుడు, విశ్వాధి

పతి, సర్వభూతాంతర్యామి; 'ఈశ్వరాణాం పరమం మహే-
శ్వరం తం దేవతానాం పరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం
పరమం పరస్తా ద్విదామ దేవం భువనేశ మీడ్యం' (౬-౭)
ఈశానులకు ఈశానుడు, దేవాధిదేవుడు, సర్వోత్తముడు
ప్రకాశస్వరూపుడు, భువనపాలకుడు, 'స కారణం కరణాధి
పాధిపః' (౬-౯) కారణుడు సర్వకారణకారణుడు, అని ఇట్లు
శ్రుతులు ఈశ్వరత్వము సర్వేశ్వరుని నుడువుచున్నవి.
ఇట్లనే 'ఏష లోకపాల ఏష లోకాధిపతి రేష లోకేశః' (కౌ.
౩-౮) 'సర్వేషాం భూతానా మధిపతిః, సర్వేషాం భూతానాం
రాజా, తద్యథా రథనాభౌ చ రథనేమౌ చారాః సర్వే
సమర్పితాః ఏవమేవాస్మి న్నాత్మని సర్వాణి భూతాని......
సమర్పితాః' (బృ. ౨-౫-౧౫) సర్వభూతములు అధిపతి, రాజు,
రథనాభియందు ఆకులు అనగా అరలు అనుసంధింపబడి
యున్నట్లు ఆత్మలో సర్వభూతములు ఆధారపడియున్నవి.
'సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతిః --- ఏష సర్వేశ్వర ఏష
భూతాధిపతి రేష భూతపాలః' (బృ. ౪-౪-౨౨) అనియు, 'సృజతి
విసృజతి వాసయతి' (నృ. పూ. తా. ౨-౪) అనియు సర్వోపని
షత్తులు అతని లక్షణముల నిరూపించుచు వివరించుచున్నవి.
'ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచంద్రమసౌ
విధృతౌ తిష్ఠతః' (బృ. ౩-౮-౯) ఈ అక్షరుని ప్రశాసనమున సూర్య
చంద్రులు తమ స్థానములు పదిలముగనుండెను. 'భీషాస్మాద్వాతః
పవతే భీషోదేతి సూర్యః । భీషాస్మాదగ్నిశ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధా
వతి పంచమః' (తై. ౨-౮), 'భయాదస్యాగ్ని స్తపతి భయా
త్తపతి సూర్యః । భయా దింద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి

పంచమః' (కఠ. 6-3) అతనియొక్క భయముచేతనే అగ్ని తపించును, సూర్యుడు ప్రకాశించును, ఇంద్రుడు వాయువు పంచముడైన మృత్యువు వ్యవహరించును అని అట్టి ప్రశాసన విధానమును ఉపనిషత్తులు ప్రతిపాదించి వివరించినవి. మరియు నారాయణ 'ఏకో దేవ ఆత్మైక్షత్వస్థానః సర్వజ్ఞః సర్వేశ్వరః సర్వభూతాంతరాత్మా నారాయణః' (శాండిల్యో. 2-1) అని యిట్లు వర్ణించియున్నది శాండిల్యోపనిషత్తు.

'యః స సర్వేశ్వర ఇత్యేవ సర్వజ్ఞత్వాదిభి ర్గుణైః' (...స్యోపనిషత్. 17) సర్వజ్ఞత్వాది గుణములు గలవాడని వర్ణించి అనుసరించి యున్నది సర్వభూతాంతరాత్మ స్వరూపము 'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్' (ముండక. 3-2-7) 'యః సర్వజ్ఞః సర్వవిద్యస్య జ్ఞానమయం తపః' (ముండక. 1-1-9) సర్వజ్ఞత్వ సర్వవిత్త్వాది గుణవిశిష్టునిగా వర్ణించుచున్నది. అతని సర్వజ్ఞత్వము సృష్టి స్థితి సంహార కర్తయై యుండుటచే, సకల సద్వస్తువుల స్వరూపస్వభావ తీరము ఎన్నియో తెలిసియుండుటచే సర్వజ్ఞుడని సాగును కలిగెను. అంతియుగాక సకలలోకముల ప్రవర్తనలన్నియు తెలియవలసిన సూక్ష్మములే నాతడు సాక్షిమాత్రుడున్నాడు. అట్టి సృష్టి స్థితి లయములలో నాతని సర్వజ్ఞత్వము. విశేషము ప్రకాశములు ప్రకాశించునది 'కాలకాలః' (శ్వే. 6-16) కాలమునకు సాక్షియైయుండుటచే సర్వజ్ఞుడను ఉన ప్రశస్తి కలిగినది.

౬. ఏకము నాతని ఉపాస్యము అనిదయ ఉపనిషత్తు వచించియున్నది. 'ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరాత్మా | కర్మాధ్యక్షః సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీ

చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ' (శ్వేతా. 19) అద్వితీయుడును, స్వయంప్రకాశుండునగు సర్వాత్మకుడు సకలగుణములకును ఆశ్రయుడై వ్యాపించియున్నాడు. అతడు సమస్త చేతనాచేతనములలోను నున్న ఆత్మస్వరూపుడై కర్మాధిపతియై సర్వభూతములయందు వసించి నివసించుచుండువాడును, సాక్షియు, చైతన్యస్వరూపుడును, నిర్గుణుడునై యున్నాడు అని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు వర్ణించు 'సర్వేషాం సర్వగం శాంతం సర్వేషాం హృదయే స్థితం' (యోగశిఖ. 3-21) అని యోగశిఖ చెప్పెను, 'ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి' మనోగతమై సూక్ష్మమైన సర్వవ్యాపకమై ఆకాశమువలె అంతర్యామియై ప్రకాశతే సర్వత్ర నిత్యత్వాత్ (సర్వసార) సర్వేశ్వరుడు సూక్ష్మరూపముతో శరీరముల యందు సకల చేతనములందు హృదయములో వాసముచేసి లోపలనుండి నియామకుడుగ ప్రకాశించు ఆత్మయే అంతర్యామి అనబడును అని సర్వసారోపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. అంతర్యామిత్వమును సవిస్తరముగా వర్ణించుచు 'యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరః, యం పృథివీ న వేద, యస్య పృథివీ శరీరం, యః పృథివీ మంతరో యమయతి ఏష త ఆత్మాంతర్యామ్యమృతః' (బృ. 3-7-3) ఎవడు పృథివియందుండి, పృథివికి వేరైనవాడై, పృథివిచే తెలియబడక నుండెనో, పృథివియే ఎవని శరీరమో, అంతరముననుండి పృథివి నెవడు నియమించునో, అతడే అంతర్యామియై అమృతుడని 13 మంత్రములతో అంతర్యామిత్వము వర్ణించి సర్వజ్ఞత్వమును 'యః సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్...' (3-7-15) అను మంత్రమున ఆత్మయొక్క సర్వాంతర

[illegible] వివరించియున్నది. అంతేకాక [illegible] యున్నను, [illegible] లేక తత్త్వ [illegible] యొకటికి [illegible] అని పూర్వమే గ్రహించియున్నారము. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పాపములు కల [illegible] [illegible] చేప్ప. కాని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] తలస్పర్శిలో [illegible] [illegible] [illegible].

ఈ ప్రాజ్ఞుడు 'ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ [illegible] [illegible]' అను మాండూక్యము. ఈ శ్రుతివాక్యమున [illegible] [illegible] జీవాత్మలకు [illegible] యొక్క ప్రాజ్ఞుడు సర్వభూత[illegible] ములు సృజించి, పెంచి, లయముచేయుచున్నవాడు అను [illegible] [illegible] [illegible]. కాని పూర్వోక్తమంతయు [illegible] సృష్టి [illegible] [illegible] [illegible]. అనగా [illegible] వాక్యమున 'ఏష సర్వేశ్వర ఏష సర్వజ్ఞ' అనుట ప్రాజ్ఞుని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సర్వమునకు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. కాని అదే మాండూక్యమున ప్రాజ్ఞ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. అతడు సర్వసృష్టి [illegible] [illegible] [illegible] పూర్వము [illegible], అతడు [illegible] [illegible] సృష్టిరూప [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] మాత్రమేగాక, సర్వతత్త్వసృష్టి! అనగా [illegible] సృష్టికి, అనగా '[illegible] [illegible]' ([illegible] ౪–౭౮) అను వాక్యోక్తి సర్వసృష్టికి [illegible]. 'ఏష సర్వేశ్వర' అనుటకు [illegible] [illegible]. కాని [illegible]

మాదనగల మూడ్రింటి నన్నింటి చిన్న సృష్టి సదృష్టిరూపమైన ప్రత్యేకముగ సద్వయముతోనూ ప్రతిపాదించినవి సత్తి సంశయమంతయు పోగొట్టుట, అవిభాగముగా బూర్వ మంత్రములనే గాక మండూక్యోపనిషత్ సద్వయముతోంబడినది. అందువలన నీ ప్రకార ఉపన్యాసము ఎట్లు సర్వసృష్టి స్థితి లయకారణముగ సత్యాన్ని ప్రతిపాదించుచున్నదో గాక.

పూర్వము 'సదేవ సోమ్య ఏకీభూత' అను ప్రతిపాదనము, 'ఏకైకస్య సుషుప్తస్థా భవతి' (మైంగ. 3) 'సంపత్ స్వపితి' (మాండూ. 5-1) అనునవి సుషుప్తిని గురించినవి 'తమోభిభూతః' (కైవల్య. 11-1) మొదలగు వాక్యములు సుషుప్త్యవస్థాసంబంధము లనియే, సర్వప్రవృత్తులు తమస్సులో లయించును అనుటచే సరి. నివృత్తులు చేరి సుషుప్తియందు కలిగిన అర్థాన్ని. అజ్ఞానరూపములైన ఆ తమస్సే కారణముగ నోపులనే 'నైవేహ కించనాగ్ర ఆసీత్ మృత్యునైవేదమావృతమాసీత్' (బృ. 1-2-1) సృష్టికి పూర్వము ఏమియు లేదు. అంతయు మృత్యువుచే ఆవరింపబడియుండెను అనియు, 'అసదేవేదమగ్ర ఆసీత్ తత్సదాసీత్ తత్సమభవత్' (ఛాం. 3-19-1) ప్రకారమున నిది యంతయు నసత్తు. అదే సత్తు సత్తుగ నయ్యెను. 'అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్। తతో వై సదజాయత' (తై. 2-7) సృష్టికి పూర్వము అసత్తు గలదు, దానినుండి సత్తు పుట్టెను. 'అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్' (సుబాల. 1) 'తస్మాత్ తమః సఞ్జాయతే' (సుబాల. 1) అనుమవు నంటి సత్తు ఉదయించెను అనుచు కొన్నిచోట్ల అసత్తునుండి సత్తు పుట్టినట్లు చెప్పబడియున్నది. ప్రాజ్ఞునిలో సుషుప్తి

మును విస్మరింపజేయుచున్న అజ్ఞాన మనెడు గర్భముచే నా
యవస్థ జీవాత్మస్వరూపమునకు ఆవరణముగా పరిగణింపబడుట సమంజసము. తమ
మనుట అశక్తిగ సర్వసామాన్యముగ నుండుట సహజము. కాన సది
స్వప్నసుషుప్తులయందు సర్వసామాన్యమైయున్నది జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తు
లు గాక, తురీయావస్థలను గోచరింపని యవస్థ
యగుటచే నది అశక్తిగ దోషము సామాన్యము గదా. అనగ
ప్రస్తుత ప్రపంచమునకున్న భూతాత్మక సృష్టియు సంకల్పము
గదా. జీవాత్మనాశ్రయించుట అశక్తిగ భావించుచో నిద్రయందు
జీవుడు తాన అప్పుడు అసత్యగ భావనము నొందుట తెలిసిన
గదా. కాని జాగ్రత్తయందు స్మరించి మాయచేనా అంతరంగ
బోధము ఆ అజ్ఞానస్థితిలో నుండి మరల జీవాత్మ స్వరూపమునకు ప్రథమముగ
పరిణమింపజేయుట లేదనుట సమంజసము. అనుమాన
సాధనమైన యుక్తి ప్రమాణములతో నెరిగిన జాగ్రదవస్థయందు
మునుకుటచే నీ యవస్థాత్రయము సృష్టిమూలమైనదియు నా దేశకాల
రూప అసత్యమునందలి పరిణామమంతయు సృష్టియు. ఆ యాన
ప్రధాన తమస్సులో నీ యవస్థాసృష్టియందు నిశ్చయమైన
ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమును విముక్తియగుట నిశ్చయింపరాదు. కాన
నది పూర్వోక్త జ్ఞానసాధనముగ నుద్యోగమున్నది మరల అవస్థలకు
గారణమగుచున్నది. అందుచే నీ సంసార్యవివాది యవస్థలకు
సాక్షాత్కారణముగ అనగ మహాదావానలముగు నహంభావ, నిస్సత్త
స్వరూపకారణముగనుండు మనుచుండుట నమగ్రము.
అందుచే నసత్య సాక్షాత్తు మహాదావకారణముగ సృష్టికి గాక
రణము తా నొల్లనట్టు సృష్టము. ఆ కారణమునకే పూర్వోక్త
వ్యక్తులు నరించుచున్నారు గాక 'విద్యయే' 'అవ్యక్త' 'అభిధాన'

'ఓమ్' మొదలైన శబ్దములు మాత్రము ప్రయోగింపబడుట గమనీయము. ఇందుచేత అనగ నిరూపించుటకాక, దూరాంతరము నొందించి యుండుటకేయగును.

కాబట్టి ఈ సంకేతము ఛాందోగ్యమునందలి 'ఓంకార ఏవేదం సర్వం' (2-23-3) అనుట్టుననుండి సర్వం ఓంకారాత్మకమని ప్రస్తుతముగాను, 'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం' ప్రపంచమునకు పూర్వము అద్వితీయమైన ఏకమైన సత్తుగనే యుండెనని సమాధానము నారాయణోపనిషత్తు ఒసంగుచున్నది. అటులే 'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్' (1) అనియు పైంగలము బోధించుచున్నది. ఐతరేయమున 'ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీన్నాన్య త్కించన మిషత్' (1-1-1) ఆత్మయే మొదట ఉండెను. మరియు వేరు ఏది చలించునది లేదనియు, 'ఆత్మైవేదమగ్ర ఆసీత్' (1-4-1) ఆత్మయే ప్రపంచమునకు పూర్వముండినదని తెలియజేయునదని బృహదారణ్యకము కూడ బోధించును. ఈ ఆత్మయే బ్రహ్మమనుచు 'ఓమ్...సనాతన మేకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ' (పైంగ. 1) 'బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్' (బృ. 1-4-10) అనియు ఉపనిషత్తులు ఆమ్నాయించుచున్నవి. ఈ విధమున సృష్టికి పూర్వముగల సదంశము 'అస్తి భాతి ప్రియం రూపం నామం చేత్యంశపంచకం! ఆద్యత్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతో ద్వయమ్' (సరస్వతీరహస్యో. 24) సచ్చిదానంద రూపనామములు పంచ అంశములనియు, అందు సచ్చిదానందములు బ్రహ్మస్వరూపమై యుండెను, రూపనామములు జగత్తుగ నిర్ణయింపబడియుండుటచే సత్ సచ్చిదానంద లక్షణములు

గలది అని తాత్పర్యము. సూత్రాంతమున నామరూపములు ఘనస్వరూపమునై యుండు లయించియుండి, మరల తిరో ముఖముగ బయలుపడునని తాత్పర్యము. ఇట్టి సృష్టి సంహారముల కనేకముల గలిగి సమష్టిరూపమున సూక్ష్మమౌనే యీశ్వరుడు గదా. అతడే సగుణబ్రహ్మము. అనగా సమష్టిసంహార రూపుడే మహేశ్వరుడు అని వ్యాసుడే గ్రహించియున్నారము. అతడే యీశ్వరుడు కర్తృత్వ ధర్మము సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తిత్వాది లక్షణసంపన్నుడు. అతని నుండియే సర్వముయొక్క ప్రాదుర్భావము.

ఉపనిషత్తులును నిరూపించును. మాండూక్యోపనిషత్తాత్పర్యము ననుసరించి, మకార మాత్రాత్మకుడైన ఈశ్వరుడే ఓంకారస్వరూపుడు కనుకనే 'ఓంకార ప్రభవా దేవా ఓంకార ప్రభవాః స్వరాః । ఓంకారప్రభవం సర్వం త్రైలోక్యం సచరాచరమ్॥' (ధ్యానబిందు. 16) ఓంకారమునుండియే సర్వము త్రైలోక్యమైన సచరాచరము ఉత్పన్నమైనదని ధ్యానబిందు వచించె. 'బ్రహ్మణ స్సర్వభూతాని జాయంతే పరమాత్మనః' (౪-౬) సర్వభూతములును పరమాత్మయగు బ్రహ్మమునుండియే జనితము అని యోగశిఖయు తెలుపుచున్నది. అటులే పైంగలము 'తస్మాద్వా ఆత్మన ఆకాశ స్సంభూతః ఆకాశా ద్వాయుః వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః అద్భ్యః పృథివీ' ఆత్మనుండి ఆకాశము, దానినుండి వాయువు, దానినుండి అగ్ని, అగ్నినుండి ఉదకము, ఆపస్సునుండి పృథివి జనితము అని తైత్తిరీయోప భాగము (౨-౧) వలన తెలియుచున్నది. ముండకశ్రుతి కూడ 'ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చ । ఖం

నామరూపే వ్యాకరవాణి' (2-1-3) అని తెలుపుచున్నది. చేయుచున్నది.

అట్లే సృష్టిని గూర్చి ప్రస్తావించునపుడు శ్రుతులు 'సేయం దేవతైక్షత' (6-3-2) 'తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి । తత్తేజో౽సృజత' (6-2-3) అను నానాత్వము కలుగ జేయుటకై అని అది సంకల్పించెను. అది అన్నిటిని సృజించెను అని తైత్తిరీయము: 'సో౽కామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి । స తపో౽తప్యత । స తపస్తప్త్వా । ఇదం సర్వమసృజత । యదిదం కించ' (2-6) అను నానాత్వము కలుగజేయుటకై అని అతడు సంకల్పించెను. అతడు తప మాచరించెను. తపస్సు చేసి సర్వమును సృజించెను అని తైత్తిరీయము కూడ తెలుపుచున్నది. 'సర్వభూతాంతరాత్మా ఏకం రూపం బహుధా యః కరోతి' (1-5-12) తన ఏకత్వమును బహుధా కృతము చేయుచున్నవాడే సర్వభూతాంతరాత్మ యనియు కాఠకము వచించుచున్నది. 'రూపం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ ।' (2-5-19) ప్రతిరూపానుసారముగ నతడు మారిపోయెను అని బృహదారణ్యకము తెలుపుచు, 'అహం వావ సృష్టిరస్మి అహం హీదం సర్వమసృక్షి' (1-4-6) నేనే యీ సృష్టిని, నేనే దీనిని సృజించితిని అనియు వచించుచున్నది. ఇట్లు నానాత్వము సృష్టించి, అంతట నామరూపానుగుణముగ ప్రవేశించి, దాని గ్రహించి యుండవలెనని [illegible] తాత్పర్యము.

'మహాభూతాని [illegible]' (భగ.గీ. 30) అనుటచే సృష్టికారణమైన తత్త్వమును మహాభూతాది [illegible]. 'ప్రకృతిం విద్ధి [illegible]

తః మహేశ్వరః' (శ్వే. 4-10) ప్రకృతియే మాయ అనియు నా మాయగలవాడే మహేశ్వరుడని గ్రహింపవలె. అను వాక్యమునందు 'అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం సృజమానాం సరూపాం' బింబితో మాత్రః। సత్వరజస్తమసాం ప్రకృతి త్యాదేవ ప్రతి పాద్యతే' (సర్వదర్శనసంగ్ర. 14) సత్వరజస్తమసాం ప్రధానాఖ్యా ప్రకృతి సామ్యము అనగ మాయయే 'మాయాయోన్యస్తథా' (పాశుపతబ్రహ్మ 31) సాధించవలెను. అయినను దాని స్వాతంత్ర్యము గానీయది, అనగ 'ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య విసృజామి పునః పునః భూతగ్రామమిమం కృత్స్నమవశం ప్రకృతేర్వశాత్' (భగ. 9-8) ఇత్యాదులు వచన మహేశ్వరుని స్వాధీనమైన శక్తి మాయను అధిష్ఠించి, తన్మూలమున సాక్షాత్ ఈశ్వరుడే తన ప్రకృతులచే సృష్టిని జరిపించును అని స్పష్టము. ఈ విషయమును శ్రీ విద్యారణ్యస్వాములు 'తస్మా ద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిః అగ్నేరాపః। తస్మాదేవ సర్వస్మాత్ బ్రహ్మణః సర్వం భవతి। తతో మహాన్।' (తై) ఈ పరబ్రహ్మమునుండి సర్వకారణమైన త్రిగుణాత్మకమునుండి మహదహంకారాది తత్త్వ సృష్టి జరిగినది. ఆ మహత్తత్త్వము అవ్యాకృతమునుండి ఏర్పడి సర్వ బ్రహ్మము జనించును. అనగా ఆ సమష్టిని వివరించియున్నది. ఈ సృష్టి యంతయు బ్రహ్మమునుండియేగాక మాయా శక్తిగల బ్రహ్మము నుండియే జనించును అనియు, నా బ్రహ్మము 'సత్' నామకమగు పరమాత్మయు స్వప్రకాశమని, కావున సృష్టియంతయు మాయాశక్తికార్యము అని అనుట 'తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః' (తై) అనుటచే

ప్రకృతి యొక్క నామరూపములకనే అస్తిత్వము కలిగియున్నవి అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తు వివరించుచున్నది. అట్లే 'బ్రహ్మ ... వ్యక్తం, అవ్యక్తే ... ' (శ్రేతాశ్వతరోపనిషత్ 3) 'తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్, తన్నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియత' (బృ. 1-4-7) అనిదియు ప్రపంచము అవ్యాకృతముగ నుండెను. అది నామరూపాత్మకముగ పరిణమించెను అనియు ఉపనిషత్తులు ప్రకృతితత్త్వమును సవిస్తరముగ వివరించుచున్నవి.

కేవలము సృష్టియొక్క ఉపాదానకారణము ప్రకృతియే గాక నిమిత్తకారణము 'యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే। యేన జాతాని జీవంతి। యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి। తద్విజిజ్ఞాసస్వ' (తై. 3-1) ఎవనివలన ఈ భూతములు పుట్టుచున్నవి? దేనివలన బ్రతికియుండుచున్నవి? దేనిలో లయించుచున్నవి? 'యతశ్చోదేతి సూర్యోఽస్తం యత్ర చ గచ్ఛతి' (బృ. 1-5-23) సూర్యుడు ఎవనివలన ఉదయించుచు ఎవనిలో అస్తమించును అని ప్రశ్నించుకొని, 'తద్బ్రహ్మ' అదియే బ్రహ్మము అని నిర్ణయించినది. అట్లే 'నారాయణాద్దేవ సముత్పద్యంతే। నారాయణాత్ప్రవర్తంతే। నారాయణే ప్రలీయంతే'(1) అని నారాయణోపనిషత్తు, 'యశ్చ విశ్వం సృజతి విశ్వం బిభర్తి విశ్వం భుంక్తే స ఆత్మా' (3-9) ఏది విశ్వమును సృజించునో, విశ్వమును భరించునో, విశ్వమును లయింపజేయునో అది ఆత్మ అని శాండిల్యోపనిషత్తు, 'ఈశ్వరచైతన్య మాసీత్। స స్వాధీనమాయః సకలక్షేత్ర సృష్టిస్థితిలయానాం కర్తా జగదంతర్యామీ భవతి స్వాత్మని సకలం జగదాపాద్య

వదతి' (1) ఈశ్వర చైతన్యము గలదు. అతడు స్వాధీన మాయుడై సర్వజ్ఞుడై సృష్టిస్థితి ప్రళయాదికములకు కర్తయగు జగత్కారణరూపమునకు పోల్చెను. అతనిలో సర్వము లయించి అభివ్యక్తమగుచుండు అని పైదగలవు శోభించుచున్నది. 'యస్మిన్ సర్వమిదం ప్రోతం బ్రహ్మ స్థావరజంగమం। తస్మిన్నేవ లయం యాంతి స్రవంత్యః సాగరే యథా॥' (17) ఎవని స్థావరజంగమాత్మకసృష్టికి ప్రోతమై బ్రహ్మనుండి సర్వము, సాగరములో నదులు లయించునట్లు లయించునని మైత్రేయోపనిషత్తు తెలుపు, 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలాన్ ఇతి' (3-14-1) సర్వము బ్రహ్మమాత్రము. అన్నిటియందు వ్యక్తి లయించుచున్నది అని సూత్రప్రాయముగ ఛాందోగ్యము పలికినది. కావున నేషాజాల సృష్టిమాత్రముగాక స్థితి లయములను బరమేశ్వర గమ్యములే యని ఉపనిషత్తుల తాత్పర్యము.

ఈ విషయమునే సోదాహరణముగ 'యథా సుదీప్తాత్ పావకాద్విస్ఫులింగాః సహస్రశః ప్రభవంతే సరూపాః' (ముం. 2-1-1) ఎట్లు ప్రజ్వలించు అగ్నినుండి అనేకరూపములుగల సహస్రాధికములగు కణములు ఉద్భవించునట్లు; 'స యథార్ద్రైధాగ్నే రభ్యాహితాత్ పృథగ్ధూమా వినిశ్చరంతి' (బృ. 2-4-10) తడికట్టెలతో ప్రజ్వలింపజేసిన అగ్నినుండి పొగయును పుట్టుచున్నట్లు 'స యథోర్ణనాభి స్తంతునోచ్చరేత్, యథాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులింగా వ్యుచ్చరంతి' (బృ. 2-1-20) సాలెపురుగు దారములను సృజించునట్లు అగ్నినుండి స్వల్పమైన కణములు పుట్టుచుండునట్లు అని కొన్ని యుపనిషత్తులు వచించె, స్థితి లయముల గూర్చి వివరించు ముండకశ్రుతి 'యథోర్ణనాభిః సృజతే

సృష్టిశ్చ । యథా పృథివ్యామోషధయః సంభవంతి'
(1-1-7) ఇత్యాది శ్రుతులును తత్త్వజ్ఞుల స్మృతులును ఉపమానములను
చూపుచున్నవి, ఎట్లు పృథివియందు ఓషధులు ఉద్భవించుచున్నవో
అని విశాలమైన ఉదాహరణములతో వివరించియున్నది.

పూర్వోక్తగ్రంథమున సమన్వయించుచూ శుద్ధమాయా శబలిత
బ్రహ్మము యొక్క శక్తిగా స్వీకరించుచున్నదని విదితము.
అయిన శివకామేశ్వరి యనుట సముచితము.
'శివః శక్త్యాయుక్తః' (శ్రీ. సు. నా. ౪) అనునట్లు అనగ
సమర్థ అనుట. 'మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్ మాయినం తు
మహేశ్వరమ్' (శ్వే. ఉ. అ. 4) మాయ
అనగ ప్రకృతియనుట అని అర్థము, మాయాశక్తిని అనం
తము అని నిర్వచనము. మాయ అనంతమైనచో శక్తి
ఎట్లు అను ప్రశ్న రాగలదు. దాని యందు అంతర్గతముగ
సృష్టియగును, అనంతమైన సమష్టియందే చెప్ప
బడియున్నది. ఈమాయాశక్తి 'శక్తిస్వరూపం హి మాయాయాం
విష్ణుపత్నీ మహాదేవం'(17) విష్ణుశక్తి ఇగాది బ్రహ్మాండాంతర
జగత్సృష్టి । అంతర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య బ్రహ్మ
సర్వతో॥ (18) బ్రహ్మసోత్పత్తి శక్తిః సా సంసారస్య కారణం'
(బ్రహ్మాండపురాణ. 19) విష్ణుసామర్థ్యముగ మాయయే
విశ్వసృష్టికి కారణము. విష్ణుశక్తి బ్రహ్మాండాంతరమైన జగత్సృ
ష్టిని గావించును. సృష్టిస్థితులు రెండును అంతర్గతముగను,
బ్రహ్మసర్వత్వము దేనను బాహ్యముగను గలుగును. అవరణమైన
అవిద్యాశక్తి సంసారకారణము అని తెలుపవలెను. 'శంకరోచ
తేజాసాత్త్విక మహామాయా విలాసాత్మకం ఏవ' (౮) మహా

మాయ సంకోచవికాసములుగలదై లీలాసాత్త్వికమగునట్లు చి
అనియు శ్రీపాదవిభూతిమహానారాయణియు సర్వచింతుము.
బ్రహ్మయొక్క మాయ విష్ణువు నిర్గుణ విష్ణుశాక్తేయముగ త్రివిధ
మాయలుగలవు అని వచించుచు, విష్ణువైనది సర్వమాయలను,
ద్వితీయము 'మహాలక్ష్మీ ర్వ్యాయా ప్రోక్తా సర్వ సృష్టా
తయా సహాయవాన్ దేవ' (౩-౧) మహాలక్ష్మియును త్రిగు
ణాత్మకమును అయిన మాయాసహాయము సాటి దేవత
సకలవిష్ణుశాక్తేయ మనియు, 'అకారాద్యక్షర బ్రహ్మాత్మ
ప్రజాపతయః' అని కంఠోక్తముగా సర్వేశ్వరస్వరూపము,
సర్వవ్యాపి, మాయావీ, మాయలో క్రీడించువాడు సకల
రూపుడు అని శాండిల్యమును తెలుపుచు బ్రహ్మయందే మాయా
ప్రభావమును వ్యక్తపరచుచున్నది.

ప్రథమమున నీమాయ వ్యవహారింపబడినట్లు గోచరించు
నను, 'అజర్యా నిత్యా మాయా వ్యక్తేన సా జాతా పురా'
(కృష్ణ. ౯) వైష్ణవమాయ అజేయమైనది బ్రహ్మదేవునిచేగూడ
అజేయము, 'వైష్ణవీ మహామాయా' (శ్రీ. మ. నా. ౯) అని
వచించుచున్న 'మాయా త్రివిధా ప్రోక్తా సత్త్వరాజసతామసీ'
(కృష్ణ. ౬) అనుటచే త్రిగుణాత్మకమాయ వైష్ణవశక్తిగ జేసి,
'సమస్త బ్రహ్మాండ సమష్టి జననీం వైష్ణవీం మహామాయాం
వందే...' (శ్రీ. మ. నా. ౭) సమస్త బ్రహ్మాండములకు
సమష్టిజననియు వైష్ణవశక్తియు అయిన మహామాయకు
నమస్కరించెద అనియు, 'వ్యాప్తశ్చ జ్వాలాక్షణాం నిరంజనాం
త్రైలోక్యానాం స్వేచ్ఛాతం సుందరీం మహామాయాం సర్వ
మంగళాం' (త్రిపురతాపి. ౩) అనియు ఉపనిషత్తులు మహా

మాయామాత్రమనుట, ప్రకృతిమగుట అన్వయించి ప్రయోగిం-
చి, 'య ఏతాం మాయాం క్షిప్రం వేద స పాప్మానం తరతి'
(నృ. పూ. తా. 5-3) ఏనను యా మాయాశక్తి ప్రభావము
తెలిసినచో వాడు పాపములనుండి విముక్తి గాంచునని యు
బోధించినది. 'త్రిశక్తి మాయాస్వరూపా సాక్షిణి ప్రకృతిః'
(సాత్వతబ్రహ్మ. 1) త్రిగుణశక్తిరూపిణి మాయ నా
కన్యమైనగాక నాటదేని యని దాని శక్తిని ప్రస్తావించుచు తెలిసి తీసు-
కొనుచున్నది, 'పరమాత్మకు త్రిగుణశక్తి పురాణాన్యాసాది
తమోమయినిద్ర సిరాసక్తాత్' (ప్ర. ఉ. సా. 5) సాక్షాత్తు
కనుక ఏమియును లేదు. స్వతంత్రమైనదేది అనాదిమాయాలోకస్థ సిద్ధా
సమ్మతగాక 'నాస్తి మాయా చ వస్తుతః' (సాత్వతబ్రహ్మ. 45)
వస్తుతః మాయయు లేదనియు తెలియజేయుచున్నది.

ఈ అవిద్యాప్రభావమువలనే 'ప్రతాపతే స్వయం దేవః కల్పితో మాయయా తయా' (అద్వయబ్రహ్మ. 4-56) మాయా కల్పితమై జీవేశ్వరులకు భేదము ప్రకాశించుచున్నది. అట్లే 'ఉపాధి పర జీవేశౌ' (అధ్యాత్మ. 32) జీవేశ్వరుల కుపాధులై, 'మనస్స్పృశ మనోకం తస్య మాయయా మోహితం జగత్ దుర్లభా సా మన్యే సర్వథా' (శ్వేత. 12) అనుచు ఈశ్వరుని మాయాస్వరూపము మరియొక్కమైనది. ప్రపంచము మా-యాచే మోహితమైనది. ఆమాయ దేవతలచేతను దుర్లంఘ్య రానిది అగుటచే, 'మాయాసంబంధతః చ ఈశో జీవో విద్యా వశాత్ స్మృతా' (శతరుద్ర. 34) మాయాసంబంధముచేత ఈశత్వము చెప్పుచు అవిద్యాకల్పితమను చెప్పుచున్నారు. యథార్థమున 'కుటాగారే మహాకాశే మహాకాశే ప్రతిష్ఠితౌ। ఏవం మయి

చిదాభాసే జీవే కల్పితా।' (వరాహ. 2-41) ఘటాకాశ మహాకాశములు మఠాకాశముతో సుప్రసిద్ధములైయున్నట్లు, సాచిదాకాశముతో జీవేశ్వరులు కల్పితము. 'యథాకాశో ఘటాకాశో మహాకాశ ఇతీరితః। తథా భ్రాంతే ర్ద్విధా ప్రోక్తో హ్యాత్మా జీవేశ్వరాత్మనా' (వరాహోపనిష. 10-4, అన్నపూర్ణో. 5-77) ఎట్లు ఆకాశము ఘట మహాకాశములుగ చెప్పబడుచున్నదో అట్లు భ్రాంతిచే జీవేశ్వరులని ద్విధా ఆత్మయే చెప్పబడుచున్నది. 'ఘటాకాశ మఠాకాశ యథాకాశ ప్రభేదతః। కల్పితో పరమో జీవ శివరూపేణ కల్పితో।' (బ్రహ్మ సారకము. 48) 'మాయయా భేదా హ్యుపాధయో నేశ్వరత్వేన న తత్త్వతః' (2-58) మాయయా భావనాత్మను కల్పింపగా జీవత్వము లేదు ఈశ్వరత్వముగాని లేదు అని వరాహోపనిషత్తు వివరించి నది. కావున 'మాయాకార్యాది బంధహేతూని న సంతి నాస్తికాని వస్తుతః' (అధ్యా. 26) బంధహేతువులు మాయాకల్పితములు. ఆత్మకు వస్తుతః లేవు అనియుగూడ మాయా తత్సంబంధ కార్యములు వస్తుతః అభావములనియు భ్రాంతిజన్యములనియు వివరించినది.

'అజ్ఞానమాత్రమే వేదం న సత్యం జగత్రయం' (అన్నపూర్ణో. 5-38) అనియుండుటయు నాభాసమే. సత్యగాని అసత్యగాని ఉత్పత్తియు యమనాదు; 'మాయామాత్రం జగ త్కృత్స్నం' (వరాహోపనిష. 10-12) సమస్తజగత్తు మాయా మాత్రము; 'తత్స్వరూపే నిర్విషయే మాయామాత్రత్వ సిద్ధ మాత్' (మండూక. 14) మాయా నాటకప్రపంచమున బుద్ధి బడుచున్నది; 'అనాద్యాన్య స్వరూపే నిర్వికల్పమేతత్ తస్మిం

చాన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః (శ్వే. 4-9) మాయా సహితుడై అతడు నిర్బంధము పొందెను. ఇచ్చట మాయచే దీనికి బద్ధుడై యుండును; 'యుక్తిరీశం తన్మాయయా' (అవ్యక్త) మాయచేత కడి ధరింపబడుచున్నది 'సర్వా మాయయా చ' (త్రిపుర తాపని. 5) సర్వము మాయచేతనే అని యోపనిషత్తులు మాయామాత్రకం ఇదం జగత్తు అని ఉపదేశించుచున్నవి. అంతియుగాక 'ఇత్యేవ చాన్యే తత్సర్వం ఆత్మసర్వమవాప్తిం' (స్వచ్ఛన్దయు-184) ఆత్మ సర్వమూలమె నుండియు సర్వదాత్మను వలె సర్వము నిర్వహించును, 'గంధర్వనగరాభము కదళీగర్భ నిస్సారే అలాబుద్బుదవ చ్ఛలత్' (మై. 7) గంధర్వనగర సమానమై, కదళీగర్భమువలె నిస్సారమై, బుద్బుదమువలె చంచలమై స్థితియున్నది 'యదిదం దృశ్యతే కించిత్తత్తన్నా స్తీతి భావయ। యథా గంధర్వనగరం యథా వారి మరుస్థలే॥' (అన్నపూర్ణ. 1-50) ఏది కానబడుచున్నదో అది లేదని భావింపుము. గంధర్వనగరమువలె, ఎండమావులలో నీరమువలె భ్రాంతి. 'స్వప్నస్వప్న ముదం యథా శుక్తౌ వా చిత్రస్థపురుషాత్' (వరాహ. 2-64) అని శ్రీమైన స్వప్నము. ఆత్మనందు చిత్ర భ్రాంతివలనన్నే కలుగుచున్నది అని పలువిధముల సృష్టి కొఱకే భ్రాంతిని ఉపనిషత్తులు నిరూపించుచున్నవి. ఇవియేకాక మనము అన్నపూర్ణోపనిషత్తు పరిశీలించి, 'భ్రమ పంచవిధో భవతి తచ్ఛృణు సముచ్ఛ్రతే। జీవేశ్వరౌ భిన్నరూపావితి ప్రాథమికో భ్రమః॥ (1-13) ఆత్మనిష్ఠం కర్తృగుణం వాస్తవం వా ద్వితీయకః। శరీరత్రయసంయుక్త జీవః సంగీ తృతీయకః। (14) జగత్కారణరూపస్య వికారిత్వం చతుర్థకః। కారణా ద్భిన్న

జగతః సర్వభూతం పంచధా ప్రభవః॥ పంచప్రభవ నివృత్తిశ్చ తథా స్మృతిరితి చేతి ॥' (16) ప్రభవ పంచవిధము లని చెప్పబడును. శబ్దాదులు శిష్టగ్రాహ్య లనుట ప్రథమము. ఆత్మసంకల్పాధీనము నాస్తవమనుట ద్వితీయము. తృతీయం తదీయప్రయోజనమైన సంగమముగలదా మనుట తృతీయము. జగత్ప్రళయము వినాశము పొందినదనుట చతుర్థము. కారణ శిష్యము జగత్తు సత్యమనుట పంచమము. అని ప్రక్రియ వివరించి యాపంచభేద నివృత్తిచే నాత్మ గోచరమని స్పష్ట పరచినది.

ఈవిషయము గౌడపాదుడైన గౌడపాదాచార్యుడు సర్వంద్వైతమునగ ప్రతిపాదించి తెల్పియున్నారు. 'మనోదృశ్యమిదం ద్వైతం యత్కించిత్సచరాచరం। మనసో హ్యమనీభావే ద్వైతం నైవోపలభ్యతే॥' (3-31) చరాచరాత్మకమైన యీద్వైతమంతయు మనోదృశ్యము. మనసు అమనస్కమైనచో ద్వైతము అనుభూతముకాదు. 'నాకాశస్య ఘటాకాశో వికారావయవౌ యథా। నైవాత్మనః సదా జీవో వికారావయవౌ తథా।'(3-7) ఎట్లు ఘటాకాశము మహాకాశమునకు వికారముగాని భాగముగాని కాదో, అట్లు జీవుడు ఆత్మ వికారముగాని అవయవముగాని కాడు. 'ఘటాదిషు ప్రలీనేషు ఘటాకాశాదయో యథా। ఆకాశే సంప్రలీయంతే తద్వజ్జీవా ఇహాత్మని॥' (3-4) ఘటాదులు లయింప ఘటాకాశము ఆకాశమున లయించును. అట్లే జీవుడు ఆత్మలో లయించును. 'యథా భవతి బాలానాం గగనం మలినం మలైః। తథా భవత్యబుద్ధానా మాత్మాపి మలినో మలైః॥' (3-8) బాలురకు

ఆకారము మరిచిపోవుటల్ల లోపమిస్తాన, అట్లునే నాత్మ నునిన
దైతన్యము భావింపబడును. 'అనిశ్చితా యథా రజ్జు రంధకారే
వికల్పితా। సర్ప ధారాదిభి ర్భావై స్తద్వ, దాత్మా వికల్పితః॥'
(2-17) అనిశ్చితమైన రజ్జువు అంధకారమునందు సర్ప ధార
ములుగాను భావింపబడునట్లు ఆత్మ భావింపబడుచున్నది.
'నిశ్చితాయాం యథా రజ్జ్వాం వికల్పో వినివర్తతే। రజ్జురేవేతి
చాద్వైతం తద్వదాత్మ వినిశ్చయః॥' (2-18) రజ్జువని
నిశ్చయమగు నాడు వికల్పములు నివర్తించును అట్లే అద్వితీయమైన
బ్రహ్మము అని గోచరించుటవల్ల, ఆత్మ నిశ్చయము కలుగ
నునని యెరుగును. 'స్వప్నమాయే యథా దృష్టే గంధర్వనగరం
యథా। తథా విశ్వమిదం దృష్టం వేదాంతేషు విచక్షణైః॥' (2-31)
స్వప్న ప్రపంచము, గంధర్వనగరమువలె ప్రపంచమును వేదాంతులు
గాంచిరి. 'సంఘాతాః స్వప్నవత్ సర్వే' (3-10) సంఘాతము
లన్నియు స్వప్నతుల్యములు. 'ఆదావంతే చ యన్నాస్తి
వర్తమానేఽపి తత్తథా। వితథైః సదృశాః సంతో
ఽవితథా ఇవ లక్షితాః॥' (2-6) ఆద్యంతములు లేనిదైనది
మధ్యలోకూడ లేనిదగును. విషయములు భ్రాంతి
గోచరములు అందువలన సత్యములని భావింపబడుచున్నవి.
'యోఽస్తి కల్పిత సంవృత్యా పరమార్థేన నాస్త్యసౌ'
(4-73) ప్రాతిభాసికమగు దోషమును దూరముగా చేయునది
లేదు అని కారికలలో వైయాకరణుల మాత్రము
ఆత్మ ప్రతిభాసమగు నట్టి విషయములతో నాశమగును స్పష్ట
పరచబడుచుండగా గమనార్హము. అనగా ప్రాతిభాసికములు
కాకతాళీయములు కాక యుపపన్నములని యెరిగి నిశ్చయము.

జైవిశేషముగా కర్తృత్వభోక్తృత్వము లేనట్టి యీ ఆత్మ సర్వముగ నిర్ణయించి, అదియు సత్యానమే అని మరల ప్రతిపాదించు చున్నది. 'ఏక స్వరూపా ద్వితీయః సాక్షాత్ కర్తా న భోక్తా కృత్స్నమ్' (శ్రీ) విచారమువలన మారిస్తే వేదము వాని యందు నేదము తాని బ్రహ్మమే సత్యము కొంచెమైనగాని లేదు అని సర్వశాస్త్రములు పలుకు. 'బ్రహ్మ ఏవేదం విశ్వం ఇదం వరిష్ఠం' (శ్రీ. మ. వా. ౪) బ్రహ్మ భిన్నము అనులు లేదు అని మహావాక్యములు నిర్ధారించెను. ఎందుచేత నగ 'ఏకమేవాద్వితీయం' 'నేహ నానాస్తి కించన' (శ్రు) అనుటయు మహావాక్యముల వివరణము. మరియు 'ఆత్మన్యవస్థితో నాన్యస్య తస్యైవాస్తి కేవలం' (పాశుపతబ్రహ్మ. ౨౦) తత్త్వస్వరూపము జూచిన జగత్తే లేదు. తత్త్వమే యున్నది. 'తస్మాద్దైవతమేవాస్తి న ప్రపంచో న సంసృతిః' (మాణ్డూ. కా. ౧౧-౩) అందుచే అద్వైతమే గలదు, ప్రపంచ సంసృతులు లేవు అనియు తెలుసు, వాని విచారించుచు సదాశివోఽహమస్మి న దేహో నేంద్రియం ప్రాణో న మనో బుద్ధ్యహంకృతిః । న చిత్తం నైవ మాయా చ న చ వ్యోమాది కం జగత్ । 'న కర్తా నైవ భోక్తా న చ భోజయితా తథా ।' (౬-౧౯) తేజోబిందు ప్రధాన మనో బుద్ధి అహంకార చిత్తములు మాయా ఆకాశాదికము జగత్తులు లేవు. కర్త భోక్త భోక్తృ మొదలగునవి యటులే అభావము అని బోధించు, 'నాస్తి చిత్తం న చాభవిత్వా న మనో న చ తేజసః' (౬-౧౦) అని అభావము లనే అస్తు భాగ్య అనుసంధించుచున్నది. అట్లే విశేషముగ 'న జాగ్రన్న స్వప్నో వా కించిత్ తుర్యం తత్ । న చ భావవిభాగాదిం

సత్తా స్వరూప విజ్ఞానే॥' (4–120) అన్న శ్లోకమున ఉదహరించబడి నవించుచుండి గొంత పరిచయము లేదు. భావరూపముగా సత్తా యున్నదనియు లేదని అను పరస్పరవిరుద్ధ వచించుట. ఈ విషయమునే మరియు నిష్కర్షముగ 'న నిరోధో న చోత్పత్తి ర్న బద్ధో న చ సాధకః । న ముముక్షుర్న వై ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతా॥' (3౹, 8. 9–10) అని శ్రుతి ప్రకటించుచున్నది, ఉత్పత్తిని సాధకులను, ముముక్షువు మోక్షములు లేవని చెప్పబడినదే పరమార్థము అని తెల్పి, అథర్వణ, త్రిపురతాపినీ శాండిల్య ఆదిగా ఉపనిషత్తులు సత్యవిచారవాక్యముల వచించుచున్నవి. ఇదియే గౌడపాదప్రోక్త అజాతివాదమునకు ప్రాతిపదిక అయిన సిద్ధాంతము. గౌడపాదులును, 'న నిరోధ'(2–32) శ్లోకమునే ప్రతిపాదించి వివరించి నిర్ధారించినట్లు విస్పష్టము. 'భూతం న జాయతే కించి దభూతం నైవ జాయతే' (4–4) సత్తు పుట్టదు. అసత్తు అటులే అసలు పుట్టనేరదు. 'అశక్తి రపరిజ్ఞానం క్రమకోపోఽథ వా పునః । ఏవం హి సర్వథా బుద్ధైః అజాతిః పరిదీపితా॥' (4–19) సమాధానమునందుంగ శక్తిలేక, విషయము తెలియకుండుటచే, కార్యకారణత్వ సంబంధ క్రమభంగదోషముల సంభవములచే, జ్ఞానులు నిర్ధార్య అజాతివాదమునకు సమ్మతులైయున్నారు. 'స్వతో వా పరతో వాపి న కించిద్వస్తు జాయతే । సదసత్సదసద్వాపి న కించిద్వస్తు జాయతే॥' (4–22) స్వతఃగాని పరతఃగాని ఏదియును జనింపలేదు. సత్తుగాని అసత్తుగాని, సదసత్తుగాని ఏదియు జనింపలేదు. 'అజాతస్యైవ సర్వస్య' (4–77) అటులే సర్వము అజాతము. కావున, 'నాఽజాత్య ఘాటేన

నానేదం న స్వేనాపి కథంచన। న పృథక్ నాపృథక్కించిత్ ఇతి తత్త్వవిదో విదుః' (౨-౩౪) ఆత్మభావమునగాని ఆత్మేతరముగ గాని యీ నానాత్వము లేదు. అట్లే యిది బ్రహ్మభిన్నముగాని భిన్నముగాని లేదు అని తత్త్వవిదులు నిశ్చయించిరి. 'న కశ్చిజ్జాయతే జీవః సంభవో౽స్య న విద్యతే। ఏతత్తదుత్తమం సత్యం యత్ర కించిన్న జాయతే।' (౪-౭౧) ఎట్టి జీవుడును జనింపలేదు. అట్టి పుట్టుకకు కారణము కూడ నభావము. ఏదియు జనింపనేరదనుటచే ఉత్తమ సత్యముగా గౌడపాదాచార్యవర్యులు ఘంటాపథముగ నిస్సందేహముగ యుక్తియుక్తముగ ఉపనిషత్ప్రమాణములను అనువదించి యున్నారు. అందుచే నీ మాయావాదము గౌడపాదుని స్వకపోల కల్పనము గాదని గమనార్హము.

—+—

ఏడవ మంత్రము

నాన్తఃప్రజ్ఞం న బహిఃప్రజ్ఞం
నోభయతఃప్రజ్ఞం న ప్రజ్ఞానఘనం
న ప్రజ్ఞం నాప్రజ్ఞం।
అదృష్ట మవ్యవహార్య మగ్రాహ్య మలక్షణ
మచిన్త్య మవ్యపదేశ్య మేకాత్మప్రత్యయసారం
ప్రపఞ్చోపశమం శాన్తం శివ మద్వైతం
చతుర్థం మన్యన్తే స ఆత్మా స విజ్ఞేయః॥

తురీయుడు అంతఃప్రజ్ఞుడు గాడు, బహిఃప్రజ్ఞుడు గాడు, ఉభయప్రజ్ఞుడును గాడు. ప్రజ్ఞానఘనుడును గాడు. ప్రజ్ఞ

ప్రజ్ఞముగాడ కాదు. అదృష్టము అవ్యవహార్యము, అగ్రాహ్యము అలక్షణము, అచింత్యము అవ్యపదేశ్యము ఏకాత్మప్రత్యయ సారం ప్రపంచోపశమము, శాంతము శివము అద్వైతమైనది చతుర్థముగా గ్రహింపబడుచు. అదియే ఆత్మ. అది విజ్ఞేయము.

ఈమంత్రముద్వార మాండూక్యము పరమార్థమైన తురీయము బాహ్యసర్వాదిరూపముగ నిరూపించుచున్నది. అవస్థా త్రయసాక్షిత్వమే సర్వజగదాదిసాక్షిత్వము. అనగ ప్రాజ్ఞునిలో ప్రధానముగనున్న అజ్ఞానము, తదంతర్గతమైయున్న సంస్కార రూప ప్రజ్ఞానఘనత్వము, ఆనంద మది సూక్ష్మముగాగ ను సన్నిధానమాత్ర స్వప్నము, తరువాత స్థూలాత్మత్వమును అవస్థాత్రయరూప జాగ్రదవస్థాది త్రయము తురీయమునందు నిషేధింపబడినదే యీమంత్రము వివరించుచున్నది. ఏవిధముగా నా యభిప్రాయము సార్థకముగా నివరించి తురీయము అదియే అద్వైత మనియు, నదియే చతుర్థమనియు నామంత్రము తెలిపియున్నది. ఈమంత్రమున సర్వోపనిషత్తి బ్రహ్మనిర్వచనము లక్షణము, సూత్రప్రాయముగ నిరూపింపబడియున్నది. అందుచే నీమంత్రము ముఖ్యమై బ్రహ్మమునుగూర్చి సర్వత్ర మూల నిర్వచనరూపమై యాకర్షించుచున్న దనుట సముచితము.

ఇట్లు, అవస్థాత్రయవిచారణము అనుటతో సర్వోపనిష త్సారము ఉపాదింపబడుచుండ ప్రపంచోపశమమాత్రానందమును శాంత శివ మద్వైత పదము ఉపయోగింపబడి అవస్థాత్రయ తీతమైన ఆత్మసత్యత్వ మెట్టిదో అది గమనము నిరూపించుచున్నది. ఇట్టి సర్వప్రాంతిలో సర్వప్రాణి జ్ఞానము గాగ సత్యము గోచరించునదు, సత్యజ్ఞానము లేనట్టి మనల

కానిప్పై బుద్ధ్యాదులా దంబాదిక భ్రాంతి గలుగ వనకాశ ముండునట్లు, అవస్థాత్రయమునకు సాక్షియని గ్రహించినంతమాత్రమున అధ్యాసప్రవృత్తమాత్రము గలుగునుగాని ఆత్మజ్ఞానము రాదనియును, సంశుచే ఆత్మయొక్క అధ్యాసనివారణమును శాస్త్రము గలుగజేయుటకు యూనమంత్రము చాలకాగ్రత వహించి, అస్తుప్రాప్తి వృత్తి కేక పదములతో, శాంత విచారాది అనుకూల సదసద్విచారణగా గావించి, ఆత్మయొక్క సత్ అసత్ సదసత్ సామాన్యత్రయమును నిరాకరించుటకు గాక, సచ్చిదానందలక్షణత్వమును ప్రతిపాదించి, ఆత్మయొక్క అనిర్వాచ్య భావస్థితిని స్థాపించి యున్నది. కావున వైరాగ్యాదులన్నియు మాత్రమునకే అహంకారవృత్తి కూడ నిట్టి అవసర మగుచున్నట్లు నిశ్చయము. ముముక్షువృత్తి ఏకమాత్రసంస్కారప్రాప్తి గదా సమాధినిర్ణయము.

అవస్థాత్రయమున కు సాక్షి యను అధిష్ఠానసామాన్యమున అంతర్గతమై యున్నను. అది అవిజ్ఞేయమై యుండుటవలనే, ప్రపంచమునకు హాని వివర్తరూపమగు అజ్ఞానము ఏర్పడి ప్రతిబింబము కలిగినట్లు గ్రహించి యున్నారము. అజ్ఞానకారణమునకు, అనగ అధిష్ఠానమునకు గూఢమైన అజ్ఞానకారణము, తజ్జ్ఞానము లేనిచో సత్యాది విషయరూప అన్యథాజ్ఞానము లుప్తమైన్నందునను, ఆత్మపై స్వప్రాప్తికి అన్యథాజ్ఞానము ఏర్పడి తైజస విశ్వాది భ్రాంతులు గలుగజేసి, తద్గతమగు అనేకానుకూలముల బంధించి సంస్కృతిచ్ఛాయగ నిత్యజ్ఞానము తప్పని గావించుచున్నది. అందుచే సర్వకల్పనాధికారమనియు నిమంత్రము నిశ్చయించి, కల్పనల కధిష్ఠానమైన ఆత్మ సుషుప్తిము అవిజ్ఞేయము అని నిర్ణయించి,

అది అద్వైతం శాంతము మంగళకరము అని బోధించి, తురీయుని అవాఙ్మానస గోచరత్వమును ప్రకటించుచున్నది.

'నాంతః ప్రజ్ఞం' అంతః ప్రజ్ఞా ప్రధానమైన స్వప్నా వస్థా సాక్షియైన తైజసుడు తురీయుడు గాడు. అటులే 'న బహిష్ప్రజ్ఞం' బహిష్ప్రజ్ఞ గలిగి స్థూలప్రపంచమునను భవించు జాగ్రదవస్థాభిమానియైన విశ్వుడును గాడు. ఉపనిషత్తు జాగ్రత్ స్వప్నతో ప్రారంభించి, దానిని ప్రథమపాదముగా వ్యవహరించి, ఇట పిమ్మటవలన దానిని ద్వితీయమునగా త్రోసిపుచ్చి, పూర్వము చెప్పియున్నగత్యున్న స్వప్నమును ప్రథమమునగా ప్రస్తా వించుట గమనార్హము. అన్యథాజ్ఞానరూప స్థూల సూక్ష్మము లతో తురీయమునకు అజ్ఞానరూపస్థితిగు దగ్గరతో సూక్ష్మమైన స్వప్నమే సన్నిహితము గావున దాని ముందు స్థానము నొసంగ రించి త్రోసివేయబడుచున్నది. ప్రథమతః ఉద్భూతమైనవైన సూక్ష్మత్వమే పరాగ నిమగ్నమగు నిజ వాసనాభావ్యాప్తి చేరుగ నిరాకృతి నొంద నవసరము లేదని తాత్పర్యము. అటులే 'ఉభయతః ప్రజ్ఞం' అనగా స్వప్నజాగ్రదావస్థ లను నడుమ జాగ్రత్స్వప్నముల నొందు పూర్వప్రత్యభిజ్ఞ దృశ్యములతో మన్నట తెంచియుండు స్థితిగాడు నిట త్రోసిపుచ్చబడియున్నది. మరల నీ మాయ ఉద్భూత సంస్కారములకు అవ్యక్తరూపమైన ప్రజ్ఞానఘనమును గాదని 'న ప్రజ్ఞానఘనం' అని నిరాకరింప బడినది. ఇందువలన అవస్థాత్రయ నిరాసము జరిగినది. మరియు 'న ప్రజ్ఞం' అనుటచే నై అవస్థాత్రయములు గాక నట్టి సర్వజ్ఞ త్వాది లక్షణములు గాడని నిట వభావము అని తీర్మానము. అటుపిమ్మట నిజ సర్వసాక్షిత్వమా అను సందేహము నివారింప,

'నా ప్రజ్ఞం' అని నిరాకరించెను. అప్రజ్ఞారూపమైన జడత్వము కూడ బ్రహ్మస్వరూపము గా నిరసింపబడియున్నది. అనగ సామాన్యముగ మనసు అనుభవవేద్యమైన ప్రజ్ఞారూపకలన్నియు దృష్టి యందలి స్వభావములే యని మంత్రభాష్యభాగము స్పష్టపరచి యున్నది.

ఈ విషయమునే యింక విస్పష్ట మొనరించు మంత్రము యొక్క ఉత్తరభాగము ప్రారంభము. 'అదృష్టం' అనుటచే సర్వేంద్రియములకు దృశ్యపదార్థము గాదని తెలుపబడి, తాను స్పృశించి తెలిసికొను విషయముల సంగ్రహము అని జ్ఞానేంద్రియ వృత్తుల నన్నింటిని ఉపసంహరించి ప్రకాశింపజేయుచున్నది. జ్ఞానేంద్రియ వ్యవహారముల కతీతమై యుండి క్రియారహితమగుటచే నే వ్యవహారములను అతనికొర్కు జరుగనేరవు గాన 'అవ్యవహార్యం' అనబడినది. అట్లే వాగ్ కర్మేంద్రియములకు అతీతు డని వేరుగ చెప్పవలసినదే లేదు గాన 'అగ్రాహ్యం' అనబడినది. పై సూచింపబడిన చింతనము [illegible] కతీతమై యుండుటచే ప్రత్యక్ష ప్రమాణమునకు కాదని విదితము. అనుసరించి అతని లక్షణముల నెన్ని గ్రహించిన నుపయుక్తమగు అనుమానప్రమాణమునకును అతడు అందునా అను అట్టి లక్షణములు అతనికి లేవు అని 'అలక్షణం' అను పదము బోధించును. అట్టి ప్రత్యక్షానుమానముల కతీతు డగుటచే నతడు 'అచింత్యం' అనబడును, సర్వవిధ చింతనాతీతుడా నని నిశ్చయింపబడినది. అట్టిచో నతనిగూర్చి గ్రహింప శబ్ద ప్రమాణము గలదుగదా అని తలపోయింప వలెనంచు నదియు గాదని 'అవ్యపదేశ్యం' అని తెలుపబడుచున్నది. అనగ

నిష్ప్రయోజనమగునైన నిర్దేశింపబడుట కలిగినదాని వాదము అని అర్థము. అట్టి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తుల ఏకత్ర గ్రహించుట అను సంస్కారమునివారణము సర్వ ఉపాసక అధిష్ఠానముగ బాహ్యగత జాగ్రత్ స్వప్నసుషుప్త్య వస్థలలో ఏకరూపముగ సారభూతముగ నున్నాడని 'ఏకాత్మప్రత్యయ సారం' అని పలుకబడెను. అనగా సదితో చెప్పిన్న దాని యనస్థానములను అభావముతే పలుకుచున్నది. వాని ఉద్గారము లింపు చేతనా ప్రపంచము చేయున్నను. వాని యొక్క రాధాసైన అధిష్ఠానము తొలగియై యున్నాను. అట్టి నిర్వికల్పమైన ప్రపంచ ధర్మములు యనుపమంతమగునైన చేయునట్టి వాని కధిష్ఠాన యనగల దుర్నిధానముగదా! అందుచే నిశ్చేష్టరూపమును న్యాయ్యమన మున్నది, కొన్ని సామాన్యవిశ్రమములైన తొలగించుకొను దానిని వను వాదమునకు సమాధానముగ 'ప్రపంచోపశమం' అని తెలిపి, సర్వవిధ ప్రపంచము అట ఉపశమనము అని తీర్మానింప బడియున్నది. అనగా నిద్ర స్థాల స్వాత్మాకారమునైన అస్వభావాభావాభావములును, సంసారకలితమునుబడు బాహ్యేక సభావము అని పలుకబడినున్నది. అనేకముగ సర్వాంతీ కారణమైన సర్వప్రవృత్తుల అవని కేవలమువే సుఖముఖ రూప సర్వస్వంస్వభావమైన యనుటకు 'శాంతం' అని అనుకూల పదప్రయోగము ఇట గానింపబడియున్నది. అందుచే నిక సర్వ వికారములు లేకుండుటచే వాని కలకాలమునకూడ సభావమగుటచే 'శివం' మంగళప్రదము అని బోధింపబడి యున్నది. అనగా బహునామ్ని త్రికారణ సర్వాంతర్యామిత్వములు అట లేకుండుటచే నది నిత్య మంగళస్వరూపమే అనుచున్నది. ఆయన నిక నిత్య సేవింపగలదు! అనగా 'అద్వైతం' ఒక్కటియే

గలదు. ఇటువంటివిగదా ఉక్తప్రయోగము చేసి స్మరించుట. కాక నది అనిర్వాచ్యముగ నున్నది అని మాత్రము వచింపవలెను. స్వాతీతము మిథ్యాతీతము స్వగత విశేషరహితమై అతనికందని మాత్రమును వచించు సాధ్యమేనా! అటులే పరిచ్ఛిన్నమైన బుద్ధి చూపినా 'మహత్త్వతే' గ్రహింపవలెను. అటుగ నిత్య ప్రజ్ఞా మహావాక్యార్థమును పరోక్షముగ గ్రహింపవలె అని ఉద్దేశము. అందుచే అర్థపదము అని ముందు చెప్పబడిన అహం ప్రయోజనమూర్తత్త్వము అస్వతంత్ర భూమిక ప్రాంభవానంద సిద్ధాంతము సూచితమగుచున్నది 'అయ మాత్మా బ్రహ్మ' అను మహావాక్యమునందలి అర్థ పదములను మరల నిట్లు ఉపపాదించి, పూర్వమున శ్రీమహావాక్యమున 'తత్త్వమసి' లో బోధింపబడిన 'త్వం' పదమున అట్టి వాచ్యమైన లక్ష్యముగ అర్థ పదమును గ్రహించియుండుటచే ప్రత్యగాత్మపదము తత్త్వ్రమగు సర్వాధారమైన తత్త్వముగ నిశ్చితమైన ప్రజ్ఞావిచారణమున తెలియుటకు ఆరే, వాచ్యార్థమే బ్రహ్మమగును, అందుచే 'అహం' అను లక్ష్యమును గ్రహించుటచే, ప్రత్యగాత్మను వాచ్యముగ గాంచి, 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను పరిశుద్ధమైన వాక్యార్థమును గ్రహించి, 'ఏ కిల్బిషము' అను రీతి సంబంధము గ్రహింపసాధ్యముగు రహస్యము నిలిపించి, శ్రుతివాక్యమైన 'ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ' అను లక్షణవాక్యమునకు ప్రయోజనము సాగింపబడు అని మాండూక్యో పనిషత్తు ఉద్బోధించుచున్నది 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను నిది ధ్యానవాక్యమే యనుచున్నది యిటులనే సిద్ధమవుతే 'విజ్ఞే యత్వము' సాధ్యమగును గాక, అంతియేకాదు సర్వత్రము ధ్యా మంత్రము సూచించుచున్నది స్పష్టము. ఇక నీ భావనలు

నిర్గుణ బ్రహ్మము అట్టి [illegible] గ్రహింపవలసియున్నది [illegible] గాదే.

'చతుర్థం తురీయం' (అథర్వశిఖ) 'యోగనిష్ఠాయాం చతుర్థం [illegible]' (అథర్వశిఖ) అనుదానిని అనగా చతుర్థమాత్ర తురీయము అని [illegible] మొదలగు ఉపనిషత్తులు కూడ వచించుచున్నవి. 'కేవల [illegible] తురీయము' (శాండిల్య. 5) [illegible] తురీయము [illegible]. 'తురీయం కేవల [illegible]' (5-4) తురీయమునకు [illegible] అని ధ్యానబిందు, 'చతుర్థం [illegible]' (నా. ప. 5-15) నాలుగవ అవస్థలో తురీయము [illegible] స్వరూపుడై యుండును అని నారదపరివ్రాజకము తెలుపుచున్నవి.

పూర్వమే వచింపబడిన చందమున 'తురీయం [illegible] సంస్థితం' (బ్రహ్మ. 24, నా. ప. 6-2) తురీయమునిస్థానము [illegible] అంటున్నది. [illegible] ఉపనిషత్తులన్నియు [illegible] తెలుపుచున్నవి.

అధికసంఖ్యాకమైన యుపనిషత్తులు మాండూక్యమాత్ర [illegible] యథాతథముగా [illegible] స్వీకరించినవి. ఈ [illegible] గాని [illegible]. 'నాంతః ప్రజ్ఞం న బహిష్ప్రజ్ఞం న స్థూలం

నాస్థూలం న జ్ఞానం నాజ్ఞానం నోభయతః ప్రజ్ఞ మగ్రాహ్య మప్యవహార్యం స్వాంతః స్థితః' (9–20) అంతఃప్రజ్ఞాని బహిష్ప్రజ్ఞాని కాదు. అటులే స్థూలముగాని సూక్ష్మముగాని కాదు. జ్ఞానాజ్ఞానములును ఉభయమును కాదు. అది అగ్రాహ్యము అవ్యవహార్యము, స్వాంతఃస్థితము అని నారదపరివ్రాజకము గ్రహించెను. పైగల నదే యుపనిషత్తు స్థలాంతరమున 'న స్థూలప్రజ్ఞ మన్యాహం । న సూక్ష్మప్రజ్ఞ మత్యంతం న ప్రజ్ఞం న క్వచి న్మునే । నైవాప్రజ్ఞం నోభయతః ప్రజ్ఞం న ప్రజ్ఞ మాంతరం। నాప్రజ్ఞ మపి న ప్రజ్ఞాఘనం చా ద్యంతేన వై। తదలక్షణ మగ్రాహ్యం యదవ్యవహార్య మచింత్య మవ్యపదేశ్య మేకాత్మప్రత్యయసారం ప్రపంచోపశమం శివం శాంతం మద్వైతం చతుర్థం మన్యంతే స బ్రహ్మ ప్రణవః స విజ్ఞేయః' (8–30) అనియూ పఠించెను. అటులే సుబాల 'నాస్తి ద్వైతం కుతో మర్త్యం నాస్త్యమృతం కుతో నాంతఃప్రజ్ఞో న బహిష్ప్రజ్ఞో నోభయతఃప్రజ్ఞో న ప్రజ్ఞానఘనో న ప్రజ్ఞో నాప్రజ్ఞోఽపి నోవిదితం వేద్యం నాస్తి' (5) ద్వైతము లేదు, ఇక మర్త్యత్వ మెట్లు ! అమృతత్వము లేదు యిక అంతఃప్రజ్ఞ బహిష్ప్రజ్ఞాదు లెచట అని ప్రశ్నించినది. ఈవిధముగ సర్వోపనిషత్తులు బ్రహ్మమునే సూచింపబడినట్లు యీమంత్రభావమును స్వీకరించి యున్నవి.

గౌడపాదులయందు అవస్థాత్రయాతీత సర్వద్వైత శూన్యతత్త్వ ప్రతిపాదనమునకై 'ద్వైతస్యాగ్రహణం తుల్య ముభయోః ప్రాజ్ఞతుర్యయోః । బీజనిద్రాయుతః ప్రాజ్ఞః సా చ తుర్యే న విద్యతే' (మాం. కా. 1–13) ద్వైతమును గ్రహింపకుండుట

ప్రాజ్ఞ తురీయములకు సమానమే కాని ప్రాజ్ఞుడు సంస్కారము
లతో కూడియుండును. కాని తురీయమునందుండదు. అవిద్యా
వ్యాపకము. అటులే 'కార్యకారణబద్ధౌ తావిష్యేతే విశ్వ
తైజసౌ। ప్రాజ్ఞః కారణబద్ధస్తు ద్వౌ తౌ తుర్యే న సిద్ధ్యతః॥'
(మాం. కా. 1-11) విశ్వతైజసులు కార్య కారణ బద్ధులు.
ప్రాజ్ఞుడు కేవలము కారణబద్ధుడు. కాని అవి తురీయునియం
దేవు. అందుచే 'త్రిస్రోమాత్రాః పరస్తు సః' (ఉత్తరగీత.
1-10) తురీయుడు మాయామాత్రమైన అకార ఉకార మకార
ములకు అతీత విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞులకు అన్యుడు. అనగ 'అవ్యగ్ర
త్వస్య సద్వస్తు ఏకత్వే రూపం సనాతనం' (మహో. 5-50)
నానాత్వములు లేని సనాతనమైన ఏకరూపముగలవాడే
అని తురీయము. అటులే 'అవస్థాత్రయాతీతం తురీయం
బ్రహ్మసంజ్ఞితం' (పంచబ్రహ్మ. 19). 'అవస్థాత్రయ భావా
భావ సాక్షిస్వయం భావాభావ రహితం నిరంతర చైతన్య
మాత్రం యదా తదా తురీయం' (సర్వసార) అవస్థాత్రయముల
భావాభావములకు సాక్షియై భావాభావము లేనిదై చైతన్యమాత్రమై
యున్నదే తురీయము. 'అన్యథా గృహ్ణతః స్వప్నో నిద్రా
తత్త్వమజానతః। విపర్యాసే తయోః క్షీణే తురీయం పద
మశ్నుతే॥' (మాం. కా. 1-15) సత్యమును అన్యథాగ్రహించుట
యే స్వప్నము. సత్యార్థముయొక్క అగ్రహణము నిద్ర
యగు. ఈ రెండింటి విపర్యయజ్ఞానము నశింప తురీయ మేర్ప
డును. 'న నిద్రాం నైవ చ స్వప్నం తుర్యే పశ్యంతి నిశ్చితాః'
(మాం. కా. 1-14) నిద్రాస్వప్నములులేనిది తుర్యమను
నిద్రముగాని స్వప్నముగాని గాంచదు. 'విశ్వశ్చ తైజసశ్చై

ప్రాప్నోత్యవ తే శ్రేయః ।' (3-11). 'వివాహితో౽న్యస్యాగర్భస్య అశ్వరథేభ్యో తే శ్రేయః । బ్రహ్మాండం చైవ పిండాండం లోకా లోకాంతరేషు కర్మణామ్ ।' (3-33). 'స్వసాధ్యసాధ్యవసాయేన లభంతే వైదిక్యాగార్థాన్' (యోగసూత్రవృత్తి. 3-33) వివక్షితమైన పాత్రములను సృష్టించును; వివాహ సంస్కారగర్భ అశ్వములు మొదలగు దను, బ్రహ్మాండ పిండాండములును; భూలోకలోకములును, స్వసాధ్య నిర్వాణసంబంధము ప్రత్యగాత్మయందు అన్వయము లభించును. అన్యూను ఆచార్య 'తతః స్థూలశరీరం న తేషాం న శాన్తి స్థితం ।' (3-24) 'అనాత్మ మనస్సృష్టం సర్వంతు దశ రివ్యతే' (యోగసూత్రవృత్తి. 3-36) స్థూలశరీరమును, తేజస్సు గాని లయమున్నగాని గానిచ్చును, అనాత్మకమైన అనశ్వరమైన సనాతనమును సృష్టి అని తెలియును సత్యదర్శన విధానమును తెలపవచ్చును శోధించుచున్నవి.

తెలియుటకు యుక్తి ప్రమాణముల శోధించుచు, 'స పర్యగాచ్ఛుక్రమకాయ మవ్రణ మస్నావిరం' (ఈశా. 8) అతడు సర్వవ్యాప్తము, ప్రకాశము, అశరీరము, అక్షయము, అస్నావిరము అనువాక్యములచే నతని తెల్లి రూపము తెలియుట, 'న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం' (శ్వే. 4-20) దృష్టికి నతడు గోచరముకాడు. నేత్రములతో నతని నెవరును గాంచలేరు అని అదృశ్యపదార్థము స్వరూపము. తెలియుటకును 'అజాత మజరామృ మప్రతిష్ఠిత మశబ్ద మస్పర్శ' (సుబాల. 3) 'నాన్యదతో౽స్తి ద్రష్టృ, నాన్యదతో౽స్తి శ్రోతృ, నాన్యదతో౽స్తి విజ్ఞాతృ' (బృ. 3-8-11) అనుట అతనికి మరియొక ద్రష్టలేడు, శ్రోత లేడు విజ్ఞాత లేడు,

'యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి' (ఛాం. 7-24-1) అని ఎవనిని గాంచజాలరో, ఎవనిని విన జాలరో, ఎవనిని గ్రహింపజాలరో, 'అశబ్ద మస్పర్శ మరూపం' (కఠ. 1-3-15, ముక్తికోపనిషత్. 2-35) అని అశబ్దము, అస్పర్శము అరూపము, 'యద్వాచాఽనభ్యుదితం' (కేన. 1-4) అని వాక్కుచే ప్రకాశింపబడనేరదో, 'న తత్ర చక్షుర్గచ్ఛతి న వాగ్గచ్ఛతి నో మనః' (కేన. 1-3) అని చక్షువులు చూడ లేవు. వాక్కు పలుకలేదు. మనస్సు గ్రహింపజాలదు అనుచు ఉపనిషత్తులు తెలియుచు సర్వోత్కృష్టమని వచించుచున్నప్పటికిని, 'అప్రమేయ మనాద్యంతం పరం బ్రహ్మ' (త్రి. మ. నా. 1) సర్వప్రమాణముల కతీతమనియు, 'అప్రమేయం' (అమృతబిందు. 9) అప్రమేయమైనదనియు తెలియుచున్నవి, 'న చక్షుషా గృహ్యతే నాపి వాచా సర్వధార్యస్య నిర్గుణస్య' (తేజోబిందు. 6-4) అనియు తెలియుచున్నవి.

మరియు 'యత్ప్రత్యస్తమితభేదం సత్తామాత్ర మగోచరం వచసామాత్మ' (సర్వోపనిషత్. 31, పాశుపతబ్రహ్మ. 28) 'యతో వాచో నివర్తంతే' (తైత్తి. 2-4-1) అని వాక్కునకు అగోచరము, 'తదహారవిహీన మపశ్యదశ్రోత్ర మచక్షుర్ముఖ మగోత్ర మవర్ణ మప్రాణమగ్రాహ్యం' యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ' (శాండిల్య. 3-1) అని చూడబడుటలేదు, శ్రోత్ర కర్ణ ములు, చక్షువులు లేవు అగ్రాహ్యము అనిర్దేశ్యము. దాని నెఱుగుటకు వాక్కు చేసిన పొందదు మనస్సుతో గూడ నివర్తించును. 'యత్తదద్రేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షుః శ్రోత్రం తదపాణిపాదం' (ముం. 1-1-6) అను

శ్రుతులు యందీయబడిన జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియాగోచరత్వమును వివరించియుండెను.

గాఢప్ర ఋషి సమాధమున 'అగ్రాహ్య మలక్షణం తదప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయమ్। అపారపార మచ్ఛేద్య మచింత్య మతినిర్మలం। -- అప్రమాణ మనిర్దేశ్య మప్రమేయ మతీంద్రియం అస్థూల మనణు హ్రస్వ మదీర్ఘ మజరమవ్యయం। అశబ్ద మస్పర్శమరూప తదసద్గ్రోత్ర నామకం।' (యోగశిఖా 3-19) అలక్షణమై, లక్ష్యము కానిదై, తర్కాతీతమై, ప్రమాణరహితమై, అపారపారమై, అచ్ఛేద్యము, అచింత్యము అనిర్దేశ్యమైనది. ప్రమాణ నిర్దేశ్య ప్రమేయములకు అతీతమై అతీంద్రియమైనది. స్థూలత్వ అణుత్వ హ్రస్వత్వ దీర్ఘత్వములు లేక అజరమై అవ్యయమైనది. శబ్దస్పర్శ రూపములు లేక, దర్శన శ్రోత్ర నామములు లేనిది ఆత్మ. 'సర్వవాగుపరతి బ్రహ్మ' (తేజోబిందు. 51) వాగాదులకు అతీతము. 'నైవ చింత్యం న చాచింత్యం చింత్యమేవ తత్' (అమృతబిందు. 6) చింత్యము కాదు అచింత్యము కూడ కాదు అదియే జ్ఞానస్వరూపము. 'అపాణిపాదోహ మచింత్యశక్తిః' (కైవల్య. 21) పాణిపాదములు లేని అచింత్యమైన శక్తి అదే ఆత్మ యని భావము. 'అచింత్య మవ్యక్త మనంతరూపం శివం ప్రశాంత మమృతం' (కైవల్య. 6) 'అచింత్య మవ్యక్త మనంత మవ్యయం' (స్కంద. 15) అనుచోట అచింత్యాది విశేషణములు శ్రుతులు వివరించియున్నవి.

ఈవిధముగ సర్వేంద్రియాతీతమై ఆత్మయుండగ, మరి కొన్ని 'దృశ్యం పరమం పదం' (ధ్యానబిందు. 9) అనునట్లు దృశ్యమైనదిగా చెప్పుచున్నది. అనగ 'అవాఙ్మనసగోచరం తత్త్వం యథా న మును

మనః। అమనస్తా తదోదేతి పరమోపశమప్రదా।' (అన్నపూర్ణ. 4-43) వాసనలు క్షీణించుటచే మనస్సు లోపించినచో సహజ శాంతియగును. ఇదియే పరమోపశమమని అర్థము. అందుచేతనే 'అమాత్రోఽనంతమాత్రశ్చ ద్వైతస్యోపశమః శివః' (మాం. కా. 1-29) అమాత్రమైన చిద్విమాత్రయైన ద్వైతమునకు ఉపశమనము అనియే శివము. అట్టులే 'మనసో హ్యమనీభావే ద్వైతం నైవోపలభ్యతే' (మాం. కా. 3-31) మనస్సు అమనీభావమునందున్నచో ద్వైతము గోచరించదుగదా! అందుచేత 'చతుర్థమాత్రా...న్ ప్రపంచోపశమః' (మాం. ఉ. శా. 3) చతుర్థమాత్రయైన ప్రపంచోపశమనము 'ద్వైతాద్యంతో భవతి' (ధ్యానబిందు. 94) అనియు, 'జ్ఞేయవస్తుపరిత్యాగాద్విలయం యాతి మానసమ్। మానసే విలయం యాతే కైవల్యమవశిష్యతే।' (శాండిల్య. 1-7-24) తెలియబడు వస్తువులు పరిత్యజించగ మనస్సు లయించును. మనస్సు లయించగ కైవల్యమే మిగులును. కావున 'భావ్యచింతా న కర్తవ్యా తతో వాంఛత చింతయా। సర్వచింతాం పరిత్యజ్య చిన్మాత్రః సుఖీ భవ।' (శాండిల్య. 1-7-30) భావ్యచింతలు చేయరాదు. అట్లైతే అంతరధ్యానపరులుగా కావలెను. సర్వచింతలు పరిత్యజించి, పరమైన చిన్మాత్రస్వరూపము అనియు మనకు శ్రుతులు బోధించుచున్నవి.

అట్టి నిర్విషయస్థితియే 'నిష్కళం నిర్మలం శాంతం సర్వాతీతం నిరామయమ్' (తేజోబిందు. 8), 'నిష్కళం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనమ్' (శ్వే. 6-19), 'సర్వం శాంతం నిరాలంబం వ్యోమస్థం శాశ్వతం శివమ్'

(మహా. 5-46), 'అతీంద్రియం గుణాతీతం మనోలీనం యదా భవేత్ । అనూపమం శివం శాంతం ।' (నాదబిందు. 18) అని సర్వశాంతిప్రదమైన స్థితిని వర్ణించెను. 'ఆనాదిం మనస్త్వేనం విజ్ఞానం శాంతి మద్వయం' (మహో. శా. 4-46) అనునది అచలమై సర్వత్రయము లేని ప్రజ్ఞ శాంతము అద్వయము. 'సర్వాశ్రితాను విగతాః సర్వచింతా సముజ్ఝితః స్వప్రశాంతః...' (మహో. శా. 6-37) అట్టి సర్వశ్లేష్మములకు, సర్వచింతలకును అతీతము. అతి ప్రశాంతము అను ఆత్మయామోన్మ శాంతస్థితిని ఉపనిషత్తులు వివరించుచున్నవి.

అవిచ్ఛిన్నమైన శాంతము శివంకరమైనదని తెలుపుటకు 'శివం' అని మంత్రము ఉపయోగించుచున్నది. అట్లే 'స భగవాన్ సర్వగతః శివః' (శ్వే. 3-11) 'జ్ఞాత్వా శివం శాంతి మత్యంతమేతి' (శ్వే. 4-14) శివంకరమైన ఆత్మను గ్రహించి పరమశాంతిని పొందును. 'యదా తమస్తన్న దివా న రాత్రి ర్న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః' (శ్వే. 4-18) ఎప్పుడు అజ్ఞానము లేదో, అప్పుడు దివారాత్రములు అభావములు, సదసత్తులు లేవు, అప్పుడు కేవలమైన శివత్వ మొందును. 'నిర్మలం శివం' (నాదబిందు. 17) 'ఆకాశవ త్సర్వగతం సుసూక్ష్మం నిరంజనం నిష్క్రియం సనాతనం చిదానందైకరసం శివం ప్రశాంత మమృతం తత్పరం చ బ్రహ్మ' (శాండిల్య. 2-9) ఆకాశమువలె సర్వగతము, సూక్ష్మము, నిర్మలము, నిష్క్రియము, సనాతనము, చిదానందైకరసము, శివము, ప్రశాంతము అమృతము పరము బ్రహ్మము. 'శివా శాంతాన్యయోనాస్య విజ్ఞప్తిం' (శాండిల్య. 1-7-17) 'అత్ర సంస్థా శివా శక్తి ఏవ ఏకా

ద్వయః సదా' (అర్ధ. 2) అని ఉపనిషత్తులు శివస్వరూపమును అభి
వర్ణించుటచే 'అద్వయతా శివా' (మాం. కా. 2-33) అద్వ
యత్వము శివము అనగ అత్యంత మంగళకరము, అనగ
ఆనందము అని గౌడపాద నిర్ణయము.

ఈ విధముగ శివంకరమైన స్థితి 'అద్వైతః సర్వభావా
నాం దేవ స్తుర్యో విభుః' (మాం. కా. 1-10) సర్వపదార్థము
లలో నిది అద్వైతము. అదియే తురీయము శ్రేష్ఠ స్వరూపము
వ్యాప్తము. 'అజ మనిద్ర మస్వప్న మద్వైతం' (మాం. కా.
1-16) కావున 'బంధస్య ప్రవృత్తి ర్నష్టో బంధాభావే క్వ
మోక్షతా। మరణం యది చేత్ జన్మ జన్మాభావే మృతిః క్వ
చ। త్వమిత్యపి భవేచ్చాహం త్వం నో చే దహమేవ న। ఇదం
యది తదేవాస్తి తదభావా దిదం న చ' (తేజోబిందు. 6-25)
బంధమున్నచో మోక్షముండును. బంధమే లేకున్న మోక్ష
మెక్కడ? మరణమున్న జన్మ. జన్మయే లేకున్న మృతి లేదు.
'త్వం' అనునది యున్న 'అహం' ముండును. 'త్వం' లేకున్న 'అహం'
గూడ లేదు. ఇది యున్న అది యుండును. అదియే లేకున్న
నిదియు గూడ అభావము. అట్లు గాన 'న మే బంధో న మే
ముక్తి ర్న మే శాస్త్రం న మే గురుః। మాయామాత్ర
విలాసత్వా న్మాయాతీతోహ మద్వయః॥' (అత్మబోధ. 19)
నాకు బంధము లేదు. ముక్తియును లేదు. శాస్త్రములేదు
గురువును లేదు. మాయామాత్రవిలాసమున నేను మాయాతీతు
డను అద్వయుడను అని ఆత్మనిష్ఠుడు ప్రకటించును 'న నిరోధో
న చోత్పత్తి ర్న బద్ధో న చ సాధకః। న ముముక్షు ర్న వై
ముక్త ఇత్యేషా పరమార్థతా।' (అమృతబిందు. 10) అని ఎన్నటి

చాటుచుండు తాత్పర్యమే. కాన భూమిక 'ఇదం ప్రపంచం నాస్త్యేవ నోత్పన్నం నోస్థితం క్వచిత్' (తేజోబిందు. 5-31) ప్రపంచమను మిథ్యామాత్రమే. అది పుట్టుట లేదు కొంత సేపు ఉండుట లేదు, మరియు 'నాస్తి మాయా న చాకాశో నాస్తి కర్మ స తిష్ఠతి । న చ భూతాని న తమోఽస్తి న చ చేతో న దేహో స్తి ఏ' (మహో. 5-108) ప్రపంచము అస్తిత్వమునుండుట లేదు. ఉదయించుటయు లేదు. కానిచునిట లేదు కాలమేయుండకుండు టయు లేదు. పట్టిలేదు. పడలకుండుటయు లేదు. తెలిపట గలదు లేదు అనదు లేదు. అందుచే 'కార్యం చేత్ప్రాపంచ కించి త్కార్యాభావే న కారణం' (తేజోబిందు. 5-36) కార్యమున్న కారణముండును. కార్యాభావమున కారణము గూడ లేదు. అట్లు 'మాయా కార్యాదికం నాస్తి మాయా నాస్తి' (తేజోబిందు. 5-38) మాయాకార్యములు లేవు మాయయు లేదు. అన్నియు లేవ నిగిలినది ఏది 'సచ్చిదానంద మద్వైతం సచ్చిదానంద మద్వయం' (తేజోబిందు. 6-1) మాత్రమే యుండును.

దానిలో 'ఆత్మ' 'స విజ్ఞేయః' అని మాత్రము సమానార్థక మొసంగియున్నది. 'ఏష ఆత్మా పహతపాప్మా విజరో విమృత్యు ర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసః సత్యకామః సత్యసంకల్పః సోఽన్వేష్టవ్యః స విజిజ్ఞాసితవ్యః' (ఛా-7-1) ఏ ఆత్మ పాపరహితుడై జరారహితుడై మృత్యురహితుడై శోకము లేక, ఆకలిదప్పులు లేక యున్నదో అదే అన్వేష్టవ్యము, విజిజ్ఞాసితవ్యము అని ఛాందోగ్యము, 'ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః' (బృ-4-5) ఆత్మ చూడబడదగినది. దానినన్ని వినవలెను. తెలిసికొని

వలెను, నిదిధ్యాసనము గావింపవలెను అని వ్యవహారదశయందును కూడ బోధించుచున్నది.

ఈవిధముగ 'అవస్థాత్రయం భావాభావసాక్షి స్వయం భావరహితం నైరంతర్యం చైతన్యం యదా తదా తురీయం' (సర్వసార) అవస్థాత్రయమునందలియొక్క ఉనికి లేమిలకు సాక్షియై భావాభావరహితమై అంతరాయము లేనివాడైన చైతన్యము ఎప్పుడో అదే తురీయము అని వర్ణింపబడిన తురీయ వివరణముతో విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ తురీయావస్థలైన నాలుగవస్థల వివరణము పూర్తిగావింపబడినది. ప్రత్యేకముగా 'యేన ఏషా ఈక్ష్యతే సంతతం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిషు' (త్రిపురతాపినీ. 5-16) అవస్థాత్రయమును సంతతాభ్యాసపరముగ నీ భావస్వరూపము సాధకునకు గుణాతీతము సంసిద్ధమగుట సాధకావస్థలు కలదని వాడై యున్న నీ స్వరూపము అను తురీయము పొందవలెనని శివశంకరము శాంతి అని అర్థమును బోధింపబడుచున్నది. అందుచే నానాశాస్త్రవిధానముల బోధింప విధ మోక్షమార్గము గడించుచున్నది. అందుచే మరల పోలాగమా త్రయమును తాదాత్మ్యముగా పై ప్రస్తావించి సాధనసాగరమున మనల మునుగనివ్వక ఉంచుట కుప్రకటించుచున్నది.

—•—

ఎనిమిదవ మంత్రము

సో౽యమాత్మాఽధ్యక్షరమోంకారో
౽ధిమాత్రం పాదా మాత్రా మాత్రాశ్చ పాదా
అకార ఉకారో మకార ఇతి.

ఇంతవరకు వర్ణింపబడిన ఆత్మ అక్షరరూపమున నోంకారము. ఓంకారము మాత్రాదృష్టితో జూడబడును. ఆత్మయొక్క పాదములే ఓంకారముయొక్క మాత్రలు. అట్లే మాత్రలే పాదములు, ఆ మాత్రలు అకార ఉకార మకారములు.

పూర్వము 'ఓమిత్యే తదక్షర మిదం సర్వం' అని ఉపనిషత్తు ప్రారంభించి, ఆ 'సర్వం హ్యేతద్బ్రహ్మ' అని పలికి, 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' అని బ్రహ్మాత్మైక్యమును పలికి, ఆ యాత్మ 'చతుష్పాత్' అని మాత్రము బోధించి, మూడవ మంత్రమునుండి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తితురీయావస్థలను తెలుపు స్థానములు విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞ తురీయములుగ కని వరుసగా వివరించియున్నదిగాని, ఓంకారాక్షరముతో ఆత్మకుగల సాక్షాత్సంబంధమును ప్రస్తావించియుండలేదు. అనగ ఓంకారమాత్రలైన అకార ఉకార మకారార్ధమాత్రల విశ్వాదులు కన్న యుంచిన గాని సంపూర్ణ సమన్వయము నేర్పరచలేదు గాని యిట నుండి యీ సమన్వయము గావింపబడి అది సాధనరూపమునగ గావింపబడియున్నది. పూర్వగ్రంథము కడు జటిలమై సాధారణప్రజ్ఞలకు అగ్రాహ్యముగనుండు నగుచున్నదేమో. కాని యీ యుత్తరగ్రంథము కర్తృతరముగాక, కేవలము సామాన్య విషయములతో కూడి సాధకోపయుక్తముగుటచే సామాన్య

ప్రత్యక్షముగాఁ జూఁడ సాధ్యమైయున్నది. అందుచే బాహ్య గ్రంథములు శాస్త్రములు అని చెప్పఁబడియున్నవి. ఈ విధముగ బాహ్యగ్రంథములందలి దీనికి ఉపోద్ఘాతమై 'అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద పరోక్షజ్ఞానమేవ తత్। అహంబ్రహ్మేతి చేద్వేద సాక్షాత్కారః స ఉచ్యతే' (పంచ. 2-41) బ్రహ్మము గలదని గ్రహించిన వది పరోక్షజ్ఞానము అనుచున్నది. అట్లు గాక 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అనిగ్రహించినచో అది సాక్షా

త్కారమని చెప్పఁబడును. అనఁగా బాహ్యగ్రంథము అస్తిత్వమాత్ర మైన పరోక్షజ్ఞానమును గలిగించి, సాధకునియందు యథార్థ స్థితిని బోధించి పరోక్షజ్ఞానమును మాత్రము గలుగఁజేయ చున్నది. అనఁగా పూర్వము వచించఁబడినట్లు యుక్తముగ 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' అను మహావాక్యమంతవరకు చెప్పఁబడ యున్నదేగాని యొక నిదిధ్యాసనవాక్యమైన 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను సాక్షాత్సాధన వాక్యోదయా యనుభవమను ముక్తిభాగము బోధించుచుండుటచే నదియే యుపనిషద్వాక్యముగా అని తోచును. కాన నైపరోక్షజ్ఞానమును గురుముఖముగ గ్రహించి, ఇక నపరోక్షమైన తత్త్వబ్రహ్మైక్య అపరోక్షజ్ఞానమును బొందు నీ భాగము ప్రధానము. ఈ భాగమున కేవలము సాక న్నోపాయములన్నియుఁ దేసాన సాధనఫలములఁగూడ బొందు నదని యుండుటచే. సాధకుఁడు రెంటి రెంటిని గ్రహించి, ముందుగనీ గమనించుట ముఖ్యసాధ్యముగుచు. ఇట్లుగాన 'ఉపా సకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణోరూపకల్పనా' (రామపూర్వతాప. 1-7) ఉపాసకులకొరకు బ్రహ్మమునందు రూపము కల్పించఁ బడినది అనుటచే స్థూలమైన సగుణసాకారరూపములు నిలిచెట్లు,

'యోఽన్యాం దేవతా ముపాస్తే। అన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి। న స వేద' (బృ. 1-4-10) నేను వేరు, అతడు వేరు అని ఎవడుపాసించునో అతడు తెలియనివాడు అను బృహదారణ్యకమును విస్మరింపక, ఉపాసన కనుకూలమైన ధ్యానరూపమును నెలకొల్పక, సర్వోపనిషత్సారమైన పరమాత్మైకత్వమును గమ్యముగ సంకల్పించి, తద్భిన్నమైన నిష్ప్రయోజనమైన స్వార్థమే గ్రహించి, దానికి ప్రతికూలమైన ప్రతిమోపాసనకు విధానమైన ప్రమాణమునే గ్రహించి, రెండింటికి అన్వయము జరిపి, మరల వివేకవైరాగ్యాది సాధన చతుష్టయమునే లక్షించి, యిట్టి విపరీతార్థమైన ప్రతిమోపాసనాభావమును ఉపనిషత్తు ప్రతిపాదించుట గ్రాహ్యము. ఈ ప్రతిమోపాసనము సులభసాధ్యముగాదు. కేవలము సాధనావిధి చతుష్టయసంపత్తిగలవారికే సాధ్యమగుటచే, ఇది ఎక్కువ వైరాగ్యమంతేటలను చతుర్వేదముల చేతనే సమర్థించబడుచున్నది. కాని నియమపూర్వకముగ భాగవతులైనవారు నిష్ఠాపరులై, అతి ముక్తులై, ఈ మనసాధనలో నిలచిననే అపరిగ్రహయోగ్యమని దృఢపడుచు మునుముందునుగాక.

'విదేహత్వపరిజ్ఞానేన భోగస్య నాశనమ్' (అష్టా.గీ. 4-11) విదేహముక్తి పరిజ్ఞానముచే భోగనాశము కలుగును. అట్టి విదేహత్వజ్ఞానార్థము 'అభ్యాసవాసనాశక్త్యా తరంతి భవసాగరం' (యోగశిఖ. 1-18) అభ్యాసబలముచే భవసాగరమును తరింపసాధ్యము గాన, 'ధ్యానం సంసారనాశనం' (బ్రహ్మబిందూప. 9-1) అనియు చెప్పబడె 'భావస్థం హి భావత్వం శూన్యస్థం హి శూన్యతా। బ్రహ్మస్థం హి పూర్ణత్వం తథా పూర్ణత్వమభ్యసేత్॥' (తేజోబిందు. 1-43)

భావవృత్తిచే భావత్వము, అంతే శూన్యవృత్తిచే శూన్యత్వము, బ్రహ్మవృత్తిచే పూర్ణత్వములు కలుగును గాన పూర్ణత్వమునే అభ్యసింపవలయునని బోధించి పూర్ణబ్రహ్మవృత్తిని అభ్యసింపవలయునని ఆదేశము.

దానికై 'చిత్తం కారణమర్థానాం తస్మిన్ సతి జగత్త్రయమ్। తస్మిన్ క్షీణే జగత్ క్షీణం తచ్చికిత్స్యం ప్రయత్నతః॥' (యోగశిఖ. 6-58) సర్వార్థములకు చిత్తమే కారణము. దాని వలన త్రైలోక్యము ఉన్నట్లు తోచును. అది నశ్యలము కాగా జగత్తు లేకుండును. కాన ప్రయత్నపూర్వకముగ చిత్తమును నిరోధింపవలెను. అంతియుగాక 'చిత్తే చలతి సంసారో నిశ్చలం మోక్ష ఉచ్యతే। తస్మాచ్చిత్తం స్థిరీకుర్యాత్ ...॥' (యోగశిఖ. 6.55) చిత్తము చలించు సంసారము నిశ్చలమునొందుట మోక్షమనుచున్నది గాన చిత్తమును స్థిరపరచుము అనియును యోగశిఖ ఉపదేశము. కాన 'మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః' (శాట్యాయనీ, అమృతబిందు. త్రి) మానవులకు బంధమోక్షముల కారణము మనస్సే కావున, 'ఉపాయేన ప్రయత్నేన లాలయేత్ చిత్తబాలకమ్' (ముక్తి. 2-13) ఉపాయ ప్రయత్నముచే చిత్తమను బాలుని లాలించిన గాని సాధకు కుదురడు. 'నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాంతో నాసమాహితః । నాశాంతమానసో వాపి ప్రజ్ఞానేనైనమాప్నుయాత్ ।' (కఠ. 1-2-24) దుష్కృత్యములనుండి విరమింపనివాడు, ఇంద్రియములను నిరోధింపనివాడు, సమాహితత్వము లేనివాడు, మనశ్శాంతి పొందనివాడు, ప్రజ్ఞానముచేనైనను ఆత్మను పొందజాలడు, అందుచే సర్వోపనిషత్తులు 'మనః

పరిత్యజన్మోహాయో త్యాగ ఇత్యభిధీయతే ' (మహో. 6-48):
మనస్సును శూన్యమొనర్చుటయే త్యాగమని వాక్రుచ్చు
చున్నది.

అట్టి మనోనాశమునకుగాను 'యథాశక్త్యా గృహే న సంత్యజ్య త్వం తాపశాంత్యై న లక్ష్యతే । సర్వవస్తుపరిత్యాగే చేత ఆస్తే విరక్తిమత్ ॥ ' (అన్నపూర్ణ. 1-45) సర్వత్యాగము గావించవలెనని చెప్పి అట్టి త్యాగమునకు, సర్వవస్తుత్యాగకారణమై అస్పృహను చెప్పుటకై, 'ఆత్మానాత్మవిచారేణ ఈ సర్వత్యాగం పరిత్యజేత్ ' (అన్నపూర్ణ. 1-46) ఆత్మానాత్మవిచారముచే సర్వమును త్యజించవలయునని అన్నపూర్ణ స్ఫురించెను. అట్టి చిత్తమునకు సర్వశాంతియగు వాసనలకు కూడ సాధింపవలెను. అద్వైతాత్మ గ్రాహ్యము సాధ్యము గావించుటచే మనోవృత్తులు త్యాగమునకై వృత్తిని మనసుల శాంతిసాధించుట సహాయము.

అంత బ్రహ్మోపాసనయు బోధింపబడును. ' సర్వస్య ప్రణవో హ్యాదిర్మధ్యమంతస్తథైవ చ । ఏవం హి ప్రణవం జ్ఞాత్వా వ్యశ్నుతే తదనంతరం ॥ ' (1-27) ఓంకారము సర్వము నకు ఆదిమధ్యాంతములు. అట్లు గ్రహించినవాడు వెంటనే నిత్యంబైనదానిగ అత్మను పొందును. ఎందుచేతన, ' ప్రణవో హ్యపరం బ్రహ్మ ప్రణవశ్చ పరః స్మృతః ॥ ' (1-26) ఓంకారము అపరబ్రహ్మము, అదియే అది పరబ్రహ్మము. కావున ' సర్వ వ్యాపిన మోంకారం మత్వా ధీరో న శోచతి ' (1-28) సర్వ వ్యాపి అయిన ఓంకారమును తెలిసిన ధీరుడు శోకింపడు. అటులే ' ...ప్రణవో బ్రహ్మ నిర్భయం । ప్రణవే నిత్య యుక్తస్య న భయం విద్యతే క్వచిత్ ॥ ' (1-25) ఓంకారము

సర్వోత్తమమైన బ్రహ్మము. ఓంకారమునకే సర్వజ్ఞత్వమైనవాడు ఎత్తి చూపుచున్నది కొందరు. కఠ 'యుంజీత ప్రణవే చేతః' (1-2-15) వట్టి ప్రకరణములో వివరిస్తున్న విధము గానిందవలెను. అట్టి అనిన, ఓంకారమును సమగ్రముగా నిర్వచించి ధ్యానము అనుసంధించిన ఉపనిషత్ 'ఓంకారం పాదశో విద్యాత్ పాదా మాత్రా న సంశయః। ఓంకారం పాదశో జ్ఞాత్వా న కించి దపి చింతయేత్॥' (1-24) ఓంకారార్థమును పాదశః గ్రహించవలెను. పాదములు మాత్రలని సందేహము లేదు. ఓంకారతాత్పర్యమును గ్రహించినంత నిజమే నేను వెరుంగ వానాకల్పకము అని గౌడపాదాచార్యుని వ్యాఖ్యానము.

కృష్ణయజుర్వేద ఉపనిషత్తులలో బ్రహ్మోపాసనము ముఖ్యముగా ప్రతిపాదితమగును. బ్రహ్మోపాసన అనునది యుపనిషత్తులలో సర్వసర్వత్ర ఉపాసనావిధములుగా గానుపించుచున్నది. ఛాందోగ్యోపనిషత్ ప్రారంభమున ఉద్గీథరూపమున (1-1-1) దాని నుపాసించుచున్నది. 'ఓమితి బ్రహ్మ। ఓమితీదం సర్వం।' (1-8-1) అని తైత్తిరీయము మొదలైనవి దాని ప్రాధాన్యమును బోధించుచున్నవి. మరి, పరమహంసపరివ్రాజక, నారదపరివ్రాజక, మొదలగు ఉపనిషత్తులు దాని విశేషార్థప్రాధాన్యమును విశదీకరించి, దాని, అవస్థాచతుష్టయముతో సమన్వయించి, దాని ఉపాసనా విధానము మొదలైనవి బహువిధముగా వివరించుచున్నవి. అవియే అకార, ఉకార, మకార, అర్ధమాత్ర, నాద, బిందు, కళా, కళాతీత, శాంతి, శాంత్యతీత, ఉన్మనీ, మనోన్మనీ, పురీ, మధ్యమా, పశ్యంతీ, పరానామములు ఓంకారమాత్రలు

షోడశకముగా పోషించి, తదనుగుణముగ జాగ్రజ్జాగ్రత్త, జాగ్రత్స్వప్న, జాగ్రత్సుషుప్తి, జాగ్రత్తురీయములనుగ జాగ్రత్తును చతుర్విధమనుగ విభజించినట్లు స్వప్నమును చతుర్విధముగను, సుషుప్తిని చతుర్విధముగను, అట్లే తురీయమును విభజించి, మొత్తమునకు షోడశపాదములుగ గావించి క్రమముగా ప్రణవము యొక్క షోడశ మాత్రల కన్వయించుచున్నవి.

నాదబిందు మొదలైన ఉపనిషత్తులు దీని ద్వాదశకముగను విభాగించి యున్నవి: ఘోషిణీ, విద్యుత్, పతంగినీ, వాయువేగినీ, నామధేయ, ఐంద్రీ, వైష్ణవీ, శాంకరీ, మహతీ, ధృతి, నారీ, బ్రాహ్మీ, అని వాని నామధేయములు. తారసారాదిక శ్రుతులు ప్రణవమునకు అష్టమాత్రల మాత్రము చెప్పెను. అకార, ఉకార, మకార, బిందు, నాద, కళా, కళాతీత సత్తములు వానికి నామధేయముల నొసగుచున్నవి.

ప్రణవమును సప్తభూమికలతో సమానపరచి శ్రుతులు సమన్వయించి శుభేచ్ఛా, విచారణా, తనుమానసీ, సత్త్వాపత్తి, అసంసక్తి, పదార్థభావనా, తురీయగ అను సప్తభూమికలను ప్రస్తావించి, అట్లే అవస్థాపరత్వమును పోషకముగ బరిణమింపజేసి, ఆకారమునందుగల జాగ్రత్తురీయము వరకు ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయ భూమికలుగను, ఉకారములోగల స్వప్నతురీయమువరకు చతుర్థభూమికగను, మకారగత సుషుప్తితురీయమువరకు పంచమభూమికగను, అర్థమాత్రలో తురీయ తురీయమువరకు షష్ఠభూమికగను తదతీతము సప్తమభూమికగ సమన్వయము నొసగుచున్నవి.

ఈ విధముగా సర్వోపనిషత్తులు ప్రణవమునకు అతి ప్రాధాన్యము నొసంగుచున్నవి. 'సకృదుచ్చరితమాత్ర ఊర్ధ్వ మున్నామయతీతి ఓంకారః' (అథర్వశిఖ) ఒక్కసారిమాత్ర ముచ్చరించినమాత్రమున ఊర్ధ్వమైన పరమపదప్రాప్తి నొసంగు చున్న గాన ఓంకారమనియు, 'ఉచ్చార్యమాణ ఏవ ప్రాణాన్ ఊర్ధ్వ ముత్క్రామయతి తస్మాదుచ్యతే ఓంకారః' (అథర్వశిఖా. 1-1) దీని నుచ్చరించుటచేత సర్వప్రాణములు ఉన్నతినొందును అది ఓంకారము అనియు, నోంకారము స్తుతిపాత్రమై యున్నది. 'సర్వవిఘ్నహరో మన్త్రః ప్రణవ స్సర్వదోషహా' (యోగతత్త్వ. 64) సకలవిఘ్నములను సర్వ పాపములను ప్రణవము నశింపజేయును అని యోగతత్త్వ ముపదేశించును. 'సదా నాదానుసంధానాత్ సంక్షీణా వాసనా భవేత్' (యోగశిఖ. 6-79) సంతత నాదానుసంధానముచే వాసనలు క్షీణించుచుండుటచే 'నాస్తి నాదాత్పరో మంత్రః' (యోగశిఖ. 2-21) నాదానుసంధానముకంటె శ్రేష్ఠమైన మంత్రము కానరాదు. అందుచే 'సర్వే వేదా యత్పదమామ నంతి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదంతి। యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మ చర్యం చరంతి తత్తే పదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్' (కఠ. 1-2-15) దేనిగూర్చి వేదములు వచించుచున్నవో, సర్వతపములు పలుకుచున్నవో, దేనిని గోరి బ్రహ్మచర్యమును అవలంబించుచున్నారో, ఆపదమునుగూర్చి సంగ్రహముగా నీకు తెలుపుదును అది ఓం అని యమునిచే స్తుతింపబడి 'ఏతద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏతద్ధ్యేవాక్షరం పరమ్। ఏతద్ధ్యే వాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య తత్' (1-2-16)

ఉపాసనే బ్రహ్మము. అదియే పరము. దీని తెలిసికొనినవాడు కోరినదాని నెల్ల పొందును అని చెప్పబడియున్నది. కాన 'ఏతదాలంబనం శ్రేష్ఠం ఏతదాలంబనం పరమ్। ఏతదాలంబనం జ్ఞాత్వా బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥' (క.1-2-17) ఈయాధారము ఉత్తమము, పరము. దీని నెఱింగినవాడు బ్రహ్మలోకమున పూజింపబడును. అట్టి పవిత్ర నాదానుసంధానమును, 'సంధి హ్యావస్థాదిహ్యాన్తి యోగా జపే ప్రణవం సదా। ప ప లిప్యతే పాపేన పద్మపత్ర మివాంభసా।' (21) అని చెప్పినట్టు అనువదించి గాని ప్రణవమును సదా జపించు వానికి పద్మపత్రమునకు ఉదకము అంటని విధము పాపము అంటదు అని యోగచూడా మణి ప్రశస్తి గావించియున్నది.

ఓంకారమునకు బాహ్యగ్రంథము పంచకము 'అకార ఉకార మకార ఇతి త్ర్యక్షరం ప్రణవం' (అర్ధర్భోధ) అని యున్నది. ఏవి కనుకనాడుగ నాల్గవది మాత్రగను సుషుప్తులు గలవు. ఇవి సర్వవ్యాపకములై సాక్షాత్కారసంబంధమున తెలియుచున్నవి. 'ప్రథమా జాగ్రత్ వైశ్వానరీ ద్వితీయా స్వప్నం తృతీయా సుషుప్తి చతుర్థీ తురీయం మాత్రా మాత్రాః ప్రతిమాత్రాగతా సమ్యక్ సమస్తానపి పాదాన్ జయతీతి స్వయంప్రకాశః స్వయం బ్రహ్మ భవతి ఏవ సిద్ధాకర ఏతస్మాత్ ధ్యానాదౌ ప్రయుజ్యతే' (అథర్వ శిఖ. 3) ప్రణవములోని ప్రథమమాత్ర జాగ్రత్తు. రెండవది స్వప్నము. మూడవది నిద్ర. నాల్గవది తురీయము. ఓంకారము మాత్ర మరియొక మాత్రలో లయించును. అట్లు ఓంకారమాత్రనుండి మరియొక మాత్ర జనించును. ఇది స్వయము

ప్రకాశము. దీని ధ్యానముచే బాహ్యవిషయము లన్నియు సిద్ధిగలుగును. మోక్షముగూడ సిద్ధించును. ఈవిధముగా నోంకార ప్రాశస్త్యమును దెల్పు మాత్రా పాద సమన్వయమును, అనగ మాత్రా అవస్థా సమన్వయమును నిట్లు ఉపాసనావిధానమును మాండూక్యమును బోధించుచున్నది.

—•—

తొమ్మిదవ మంత్రము

జాగరితస్థానో వైశ్వానరోఽకారః
ప్రథమా మాత్రాఽఽప్తే రాదిమత్త్వా ద్వా ప్నోతి
హ వై సర్వాన్ కామానాదిశ్చ భవతి య ఏవం వేద.

జాగ్రదవస్థా స్థానమైన వైశ్వానరుడు అకారము. సర్వవ్యాప్తముగుటచే ప్రథమముగుటచేత ప్రథమ మాత్రయగు అకారము అతడే. దీని నెఱింగినవాడు సర్వకామములబొందిన ఎల్లరకు ప్రథముడగును.

పూర్వమంత్రమున ఓంకారములకు జాగ్రదాద్యవస్థలకు పూర్ణముగా వచింపబడిన సామ్యమే పాదమాత్రలకు ప్రత్యేకముగా నిందు దెలుపబడుచున్నది. అందుచే ప్రథమమగు ఓంకారమున ప్రథమమైన అకారము, విశ్వాదులలో ప్రథముడగు వైశ్వానరుడు నని స్వీకరింపబడి వాని సమానత్వము నిరూపింపబడుచున్నది. జాగరితస్థానవర్తి విశ్వుడు అనగ వైశ్వానరుడు. ఇతడు ద్వితీయ మంత్రోక్తము లేదా సప్తాంగో పంచవిశుచేత సర్వవ్యాప్తిగలవాడగుట స్పష్టము. భూలోకాది

స్వర్లోకపర్యంతము అనఁగా అని అద్భుత ఛాందోగ్య శ్రుతి ప్రమాణముగ నిరూపింపఁబడియున్నది. అయితే ఓంకార ప్రణవ మాత్రయందు అకారముగూడ 'అకారో వై సర్వా వాక్' అను శ్రుతివచనము, సర్వశబ్దములకు ఆకారమే వ్యాపకమై ఆధారమై యున్నది. అది సర్వశబ్దములకు అంతర్గతమే గదా. నేఁడు వేద ములలో అకారమే ఉచ్చరింపఁబడు సామాన్యవిధేయము. అటులనే జాగ్రదవస్థయు సూక్ష్మ స్థూలవస్తుల సంస్పర్శము. దాని నుండియే బయట అవస్థల జ్ఞానము సంభవించుచున్నది. కాన జ్ఞానప్రధానముగ నది సర్వావస్థాంతరము అని చెప్పవలెను. మరియు అకారము సర్వాక్షరములకు ప్రథమస్థానము నలంక రించి యున్నది. అటుల అకారము ఓంకారమునకుఁగల అ ఉ మ అక్షరములకు ఆదియైనట్లు సర్వాక్షరములకు ప్రథమమే. దానికి బాహ్యము వ్యక్తరూపము కూడ ప్రధానము. అట్లే విశ్వాది పదార్థమయమునకు వైశ్వానరుఁడే మొదటివాఁడు. ఇట్లు అకార వైశ్వానరులకు ద్వివిధ సామ్యము గోచరించుచున్నది. ఈవిష యము నెరింగిన సాధకుఁడు సర్వకోరికల బొందినవాఁడై గొప్ప వారిలో ప్రథముఁడగును.

ఇటుల జాగ్రదవస్థా సాధనోపాయము తెలుపఁబడినది. సర్వవిధ సాధనల కేమకారణమును ఆధారమును ఈయ వా వస్థ గలదు. కాన దీనియందు దృఢనిష్ఠ నొందినచో సర్వేతర అవస్థలును సాధ్యములగునని చెప్పఁగలము. అందులకై శాస్త్ర ముపదేశించు కర్మ భక్తి జ్ఞానాదిక సాధనలన్నియు జాగ్రదవస్థా ధీనములే యగును. సాధకుఁడు ప్రథమమున అకారసాధన గావించి, దాని ప్రాప్తి దృఢ్ఢమగుటను సర్వవిధోపాసనముల

సాధించి, పిమ్మట కొన్ని ధర్మశాస్త్రములు ఉపదేశింప బోధ
చున్నదో, అయితే సాధకుడు జాగ్రదవస్థను సాక్ష్యము గావించు
కొనుట నుద్దేశము. అందుచే జాగ్రత్తులో అనుభవాకారము
లైన చతుర్విధకరణములలో స్థూలములైన కర్మేంద్రియముల
నుద్ధరించి, వాని సకలము సూక్ష్మముగ పరిశీలించి,
సర్వాని యోగము గావించినచో సాధన సిద్ధించును. తాపై
యోగవిధానము లేదు నియమాది సమాధిపర్యంత సాధన
విధానము నుపదేశింప, సద్గ్రంథశాస్త్రము విశేషాది సాధన
సంపన్నమైన బోధించియున్నది. దాని ననుసరించి, సద్గురువు
నాశ్రయించి, అర్థమయమును గావించి, పరోక్ష జ్ఞానమం
నార్జించి, తత్వాలోకన సాక్షాత్కారము గావించి, అపార
వస్తువైన అనన్యవస్తువును స్మరించినచో నైనాను చెప్పు
చున్నది. కామ్యసంకల్పమును చేయుటచే నింద్రియాను
భవ సంగమము లేక శాంత్యాది సత్కర్మము గొనుట సహజము.
అందు ప్రత్యక్షమైన సర్వవ్యాపకమైన సద్వస్తువుపై దృష్టినిల్పి
దాని బొందు నాకాంక్ష పుట్టియుండును. కావున నిట్టి శాంతా
దులు బోధించిన సాధకుడే మోక్షాధికారియగుటకు అధికార
మిచ్చుచున్నది.

ఆకారరహితము మనుష్యుల కనుభవింపజేయు
టనాదిగ చెప్పుచున్నది. దాని సంపుటమున నుపయోగించి
నచో నది అనేక సత్ఫలితముల నొసంగుట సహజము. అనగ
ప్రపంచమున గల సర్వవస్తుచయములో పంచభూతములనో
తోడు గుణత్రయము కూడ సంయుక్తమై యున్నవియున్నవి.
గుణములలో దమన్ని ప్రధానమగునన్న ఆ వర్ణములను,

సత్త్వము చతుర్థ్యమగుచున్న చరణములు చెప్పుచున్నవి. అందువలన సత్త్వమునకుమించి రజోగుణమువలన్నచో విశిష్టత్వాతిశయము లభించు, సత్వమునకుమించి రజోగుణప్రధానమగునప్పుడో కామవశత్వ మును కలుగుచున్నది. కాన మహాసత్త్వసాహ్యస్థితిచేయనో విధానమున ప్రతిపత్తులోకం సత్త్వాతిశయమై వృత్తిశీలమై కావలె గుణాంశ సమస్తమంటు యూరాశాస్త్రాచార్యులు ముఖ్యార్థమగు చున్నది సత్త్వాతిశయము ఉన్నను గుణహీనతను గాన, వర్ణ వృత్తి ఉత్తమ కేవలసాధ్యమని చేయగ చెప్పనగు నమునేదు. అందుచేతనే 'భగా న్తి చ' (ప్రే. 2-7) సత్త్వము లను అవి రజస్తమోగుణమైనవి అనియు, 'తేజా సై శ్రేష్ఠం చ ప్రేష్ఠం చ వేద శ్రేష్ఠం శ్రేష్ఠస్య హ్యాహం భవతి' (బృ. 6-1-1) శ్రేష్ఠమైనది శ్రేష్ఠమైనవారిని నా యందునన్ వాడు తన వారిలో శ్రేష్ఠుడు శ్రేష్ఠుడుగ గాంచిపబడునని అనగా శ్రుతి వాక్యములు. అట్టి సత్త్వ చరాచరపరాలలోని సత్త్వాంశతర మగుచున్న శ్రేష్ఠత్వమును అనగ సత్త్వాంశమును గాంచు ఉపాసనలో మంత్రశర్మ్యంతట హాగ్రసమాసనావిధానములో ప్రధానము. అదియే ప్రథమము. అదియే శుద్ధమైన వైశ్వ నరుని అనగ విశ్వరూపదర్శనము గాంచుచు నదని. ఇట్టిరీతి తెలిసిన సాధకుడు పై బృహదారణ్యక శ్రుతిరీతి శ్రేష్ఠుడై శ్రేష్ఠుడై నాటివారిలో నగ్రస్థానము పొందగలడు. వేదాంతశాస్త్రమంత్ర విధానముగ 'అదిత్య భవతి' ప్రథమముచేయుడు. ఇట్టివానికి సత్త్వ గానమును పొందించుటకు అనేక గంధర్వాచా చేయు, కాగ్ర ద్వస్త్ర దశ మంతయు నశించే.

అందుచే 'ఆప్నోతి స్వారాజ్యమాప్నోతి మనసస్పతిమ్' (తై. వల్లి. 6) స్వారాజ్యమును బ్రహ్మపదము అమృతత్వము మనోమయమగు శివపదము పరమపదము లభించుచున్నది. అనగా శివధ్యానము సాధించుట వల్ల బాహ్యలోకములో శ్రేష్ఠమైన సామ్రాజ్యము లభించును. సరస్వతి స్వరూపమైన సమ్యగ్జ్ఞానసంపత్తి ప్రాప్తించి ధర్మార్థకామమోక్షములను అనుభవించగలడు. అట్లే 'అనన్తం బ్రహ్మ ... భూతాని జాయన్తే। ... జాతాని జీవన్తి। ... ప్రయన్త్యభి సంవిశన్తి' (తై. 3-6) అని స్పష్టముగ వచించి, 'ఆనన్దాద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయన్తే। ఆనన్దేన జాతాని జీవన్తి ఆనన్దం ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి' (తై. 3-6) ఆనన్దమునందే సర్వభూతములు జనించుచున్నవి. ఆనన్దమునందే జీవించుచున్నవి. ఆనందమునందే లయించుచున్నవి అను పరమార్థమును యోగాభ్యాసముద్వారా సాధకుడు పొంది, సర్వత్ర ఆనందమయుడై ఆనందించు సామర్థ్యముకలుగును. అందుచే ఈ ప్రకరణమందున్న వైశ్వానరోపాసనము అత్యంత ముఖ్యమని తాత్పర్యము.

అట్లే వైశ్వానరోపాసనము గూర్చి ఉపక్రమించినవాడు 'స సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేష్వాత్మస్వన్నమత్తి' (ఛాం. 5-18-1) సర్వలోకములు సర్వభూతములు సర్వదేవతలు ... భుజించి తృప్తిపొంద జేయగలడు అని ఛాందోగ్యశ్రుతి. అట్లే నారు 'మహాశాలా మహా ...' (5-3) ... సమర్థించుకొనియు ప్రశ్నించినపుడు ప్రతిపాదించినది. కావున ఈ వైశ్వానరోపాసనము ఉపనిషత్తులలో ప్రముఖస్థానము నలంకరించి యున్నది.

సాధనాభ్యాసమును సుదృఢముగ ధ్యానాభ్యాస విధానమును గోచరింపు విక్షేప కషాయ లయ రసాస్వాదనములు కలుగూడ యథాతథముగ గోచరించును. ధ్యానాలంబనములలో విక్షేపము లేనటు సాధకుని [illegible] దశేంద్రియములు ద్వార ధ్యానభంగమును గలుగ జేయుచుండును. అట్టి స్థూలేంద్రియ సమన్వితమైన జాగ్రదవస్థగూడ సాధకుని బాహ్యవృత్తములుగలదై యతని అభ్యాసమునకు అటంకకారకముగ నేర్పడు చున్నది. ధ్యానసమయమున బాహ్యసంబంధ విషయస్ఫురణ [illegible] అవసరమైన యుటుగూడ జాగ్రదవస్థనిత సర్వసంగములు అసంగతములై [illegible] సర్వసంగ పరిత్యాగము అవశ్యక మగుచున్నది. జాగ్రదవస్థానమున సంస్కారము గలదు- ఉపచయము మానసికముతో యగుచున్నది. చిత్త సంస్కార [illegible] రెండును రూపొందుచున్నది. అంతఃచే చిత్తము [illegible] ధ్యాన [illegible] సంస్కారములు ఉదయింప జేయుచున్న జాగ్రదవస్థలో జాగ్రతవహించుట ముఖ్యావసరమగుచున్నది. అనగా బహిర్విషయములలో నంతే సంగము తగ్గిన నంతవరకు సంస్కారములు ఉపశమించి ధ్యానములో గమనము బాధను తగ్గించును. అట్టి స్వప్నమును సాధకుడు యుక్తముగ నిరసించి, అందు అధిష్ఠానముగనున్న అత్యంతపరిశీలనము గావింప శుద్ధసంస్కారములు అనగ అధికాలసంస్కారము లేర్పడుచో సాక్ష్యము. మనల ధ్యానమున లయము, నిద్ర, నిస్సృతి యనునవియు [illegible] సంభావ్యతంకము, అందే [illegible] అజ్ఞానపరాపనమునను సుషుప్తియను అత్యంతాభావము [illegible] పోటువచే యగుచున్నది. కాని విక్షేప కషాయము లు సేకరించిన

కొలది స్థిర సమ్యక్దీనము, అది నిష్క్రియరూపముగాక అన్వయముగ లభించెచి, సుషుప్తి తురీయములుగ మారి, ఆత్మను స్వతస్త్రముగా నించు స్థితిగ క్రమముగ మారుచుండును. అయితే యీ మార్పు స్థితి లభించినను, రసాస్వాదనము కించిదానంద స్ఫురణవలనగూడ బంధకమే యగుచున్నది. ఆ పేవిధముగ నవస్థాత్రయములను దాటినను, తురీయము నాకసనిస్త్యయములో కేవలయుండుటచే సంకుచితమై, అపరిమిత బ్రహ్మానుభూతి గాభంకగోరణముగ చాలదు. కాని సాధనను అలవరచి, నా అల్పానందమున నిలువిపోవక, తనలోని బ్రహ్మమునే బ్రహ్మమును నుండి దృష్టినుంచినచో, పటుగూడ నచట నిలువక బంధోగ మించి, సర్వాతీతబ్రహ్మమును పొందును అని నూత్రము వ్యక్తపరచినదిగ బ్రస్తుతమునకు తెల్పబడినదియగును.

ఈ విశ్లేషణమాయ లయ రసాస్వాదనములను మరల ప్రతి అవస్థలోనుగలవు. ధ్యానమునందేకున్నను, జాగ్రత్తలో నీనాంగిను ఆటంకములను ఏంచుకున్నను సాధకుని జయింపానుచుచేయుండును. ధ్యానమునకు మనసంటగించబడిన ఆటంకములను గోచరములను ఉపకరాధ ప్రయోగించి సాధించినచో సాధకు తెలుసుకొనును. ఏస్థితిలోనున్నను, ఆత్మానుభూతిలో నిలచుచుండును సమాధి నేము గలదు. అటుచే యితర అవస్థలలోగూడ నన్వయించవలెను. ధ్యానము అన్వయించుకొని సాధించుటకు ఎక్కువ ప్రశ్నలయుండవలె నని వేరుగ తెల్పనవసరములేదు. ఇక సాధించి సిద్ధిగాంచుట అత్యంతకష్టసాధ్యము. మరియు నొక జాగ్రదవస్థను సాధించుటచే బహుప్రయోజనకారియగును, ఇక ఆ విధముగ నితర అవస్థల సాధించు కొన్న, సిద్ధి పొందుటమన్న అది కేవలము

చున్నారని పఠించుచున్నారు. కాని సాధకుడు దీనివలనికి సులభముగా లేడు. అందుచేత గౌడపాదాచార్యులుగూడ 'అస్పర్శ యోగో వై నామ దుర్దర్శః సర్వయోగిభిః । యోగినో బిభ్యతి హ్యస్మాదభయే భయదర్శినః' (మాం. కా. 3-39) చెప్పిన యోగమునాని యీ అస్పర్శయోగము, మహాస్పర్శయోగము అను సాధ్యముకానిది. యోగులు దీని జూచి భీతి చెందెదరు. అద్వైత యథార్థమును భయము లేనిదిగా ప్రతిపాదించు వారికిని భయము గాను తెలియని పలుకుచు, తామున్నారు అని సమర్థించుచున్నారు, అధికారులకు అది సులభసాధ్యమే అని గౌడపాదుని తాత్పర్యము. దీని నిర్వచనము గూడ గాంచవలెను గాదా.

—|—

పదియవ మంత్రము

స్వస్వస్థాన ద్వైతము దోషాత్
స్వాభేద బ్రహ్మతత్త్వ బోధకః
హ్యస్యోర్ధ్వస్థ తు వై ప్రోక్తంతి
మహాభావ్య రూపేణ బ్రహ్మవిద్యాలి
భవతి యో వేదం చేద ।

స్వస్వస్థానాభిమానులైన దైవములు, అధిష్ఠాతలచేత, రెండుస్థానములకు మధ్యమమందుటచేత ఓంకారములోని మధ్యమ మకారము అనును. దీని నెరింగినవారు, విజ్ఞాన సంతతియందును అధిక యెఱుకప్పుచున్నారు. ఎల్లరచేత సమాన గౌరవాదరములు

జాగ్రదవస్థను ఈతని సంకల్పమునందు, ప్రత్యక్షముగా కానిపోవు అనిశ్చయము. ఇచట త్రైగుణ్య ఉపాధులయొక్క సాన్నిధ్యము నిరాకరింపబడుచున్నది. అధిష్ఠానచేత నమలుకు ఉత్పత్తి కల్పన మునయుక్తము. పూర్వమునందున విశ్వ ఆకారములకంటె నిత్యము మనఃస్పృష్టము. ఎట్లు? విశ్వము కేవలము బహుప్రకృతి గలవాడై, స్థూలప్రకృతిని కల్పించుకొనియున్నాడు. ఆతని అనంతమునకు స్థూలప్రకృతియము లేనిదే స్థూలప్రపంచము గుర్తించుకొన్న గాని సాధ్యము కాదు. అనియమునుగాక నతని అనంతసాధనమంతయు స్వాధీనమునగాక ఈశ్వరశక్తిచే వ్యాపకత్వ స్థితిపై నాధారపడియున్నది. కాని త్రైగుణ్య స్థితి సద్వ్యాప్తి లేకయుం. అతనికి స్థూలప్రకృతి నిమిత్తమాత్రము లేదు. కాని వాని సంస్కారముల మాత్రము నెంటగాని, వానికి స్వరూపభేదత్వముల గల్పించి, వానితో సంబంధములు తొలగించును. ఈసృష్టి సంకల్పిత అస్థిరమై నాధారపడక కేవలము స్వశక్తిచేత తన సత్యాత్మ స్వరూపముల స్థాపించుకొనును. అందుచేత విశ్వమంతయు దైవమునకే అనేకవిధ శక్తిసామర్థ్యము లున్నట్లు విదితము. అతనికి మనస్సే ఆధారము. అది అతని జ్ఞానము, శక్తి, సర్వము. తన స్వశక్తిచే సృష్టింపబడిన సామాగ్రియు స్వతంత్రమై, పోషించుచు ఆకర్షించి, అంతర్యామిగ నడిపించుచు వాని సంహారము చేయుచున్నాడు. అనగ మరల తనలో లయింపజేసికొనును. అందుచేత దైవమునకు జగత్సృష్టి స్థితి లయకర్తయైన పరమేశ్వరుని సాక్షాత్కార ప్రతిబింబముగా అనిమితము శక్తిసామర్థ్యముల స్వరూపముతో ప్రకటించును. అందుచే నతడు విశ్వముకంటె సర్వోత్కృష్ట యగుట కే సందేహము లేదు. కావున నతనికి నంటుగ

గల ఉపాదానముగాను ఆకారములేనిది వర్ణనముగ చెప్పంబడి యున్నది.

ఈ గతి ఆత్మస్వరూపము నిర్ణయించుట కారణము చూపబడి యున్నది. జైనుడు విశ్వప్రాణులకు మధ్యనుండుట యెఱుగును. అందుచేతనే స్యాద్వాదము సంభావ్యము అనియు, కాన జైనుడు ఉభయలోకముల దర్శించుచుండువాడు జ్ఞానాకారస్థి వాక్యముల బాహ్యము గాంచియున్నాము. ఇట్టి అవకాశము విశ్వ ప్రాణులకు అభావము, అంతియేగాక బాహ్యసంబంధము మనము గాంచినట్లు జైనునికి, ఇతరులకుగల సత్యానుభవ సంపత్తి గలదు. అందుచే వతని సర్వదర్శనములు నాశ మయ్యెను. అట్టి జైనునికి స్థూలాతీత యింద్రియాతీతస్థితి యైన ప్రజ్ఞ విషయము గ్రాహ్యము. పరిపూర్ణ కేవలము పంచాంగానుభవము. స్థూలత్వము స్పష్టముగ నిరూపింపను లేదు. అంతియేగాక, నిర్వాణలోకమైన స్థూలత్వము జైనునికి లేదు. అట్టి ప్రజ్ఞకు ఏమాత్రమైన విస్మృతి అనగ అజ్ఞానముగాని లేదు. ఈ కారణములవలన విశ్వప్రాణులకు మధ్యమున్నను, యుక్తి లక్షణములు గలిగి, దోషములు లేకయుండుట జైనుని ఆధిక్యత యని చెప్పవచ్చును. ఇదే అన్వయము అనాది మహాత్ముల మధ్యగల ఉపాదానముగా చేయబడియున్నది.

ఈ జైనదర్శనమును గ్రహించినవాడు, తన జ్ఞానమును పెంపొందించుకొనును. స్వానుభవములతో నాధారపడక మనస్సుపై దృష్టినిలిపి, దాని బంధించుచు, ధ్యానించుచు నుండుటచే నామనస్సునకు ఏకాగ్రత కలుగును సర్వ సామర్థ్యము సిద్ధించుట సహజము. దానిచే దానికి ఏకాగ్రత సామర్థ్యము

వ్యాప్తి సాధన చేయుచును ప్రతిదినమభ్యసించినచో అతి అతిసులభతరమై సాధ్యమగును. కావున నతని జ్ఞానసమృద్ధి గాంచునని ఉపనిషత్తు. అట్టి ప్రజ్ఞాతిశయోత్కర్షను గౌరవింపనివా రెవరుందురు! అతని గౌరవించుట స్వాత్మగౌరవముగా భావించి మిత్రశత్రు భేదమంతయు తనలలో సమీకరణమై యుండును. అతనికి శత్రువులే ఉండరాదు. అట్టి అపూర్వ ప్రజ్ఞావాభా వతారములో బుట్టినవాడుగాని పెరిగినవాడుగాని బ్రహ్మవేత్త కాక యుండగలడా! భగవత్స్వరూపము ఎట్టివానికైనను సత్ప్రవృత్తి గలుగజేయు సామర్థ్యముతో నుండు నిజ సంపద ప్రీతి, అందే ప్రకృతివారి విమలయము వాలోచింప నవసరము. అతని నతని సన్నిధానమున ప్రత్యక్షముగ బ్రహ్మవిదుడే యుండునని మంత్రతాత్పర్యము.

—•—

పదునొకండవ మంత్రము

సుషుప్తస్థానః ప్రాజ్ఞో మకారస్తృతీయా
మాత్రా మితేరపీతేర్వా మినోతి హ వా
ఇదం సర్వమపీతిశ్చ భవతి య ఏవం వేద ॥

సుషుప్తిస్థానము గలవాడైన ప్రాజ్ఞుడు ఓంకారమున తృతీయమాత్రయైన మకారము. ప్రాజ్ఞుని మకారములు రెండును పరిమాణములగలవనియు, సర్వమునకును లీనమగుటకు గలవనియు సమానములు. ఉపాసకుడు నిశ్చయముగా,

సర్వముగనూక్ష్మ ప్రాణము నెఱుంగుడు. సర్వభావములు తెలియుటచే
గాంచుము.

మీక్ష్మ నైజసుడు ఆకాశ ఉపాధిమువలతో సమష్టియై పరచి, అంతర్యామిగల శక్తిస్వరూపము శోభపరచి, తత్సంబంధ ఉపాసనావిధానములను ఉపదేశించి, పిమ్మట వానివాని ఫలితములుగూడ ఉపదిష్టము చేయుచున్నది. ఈ మంత్రమున సుషుప్తిస్థాన ప్రాజ్ఞునకు మకారము సమన్వయించుచున్నది. ఈ రెండింటికి గల సామ్యములను చూపి లయమును, 'మితి' అనగా కొలత మానము అని వచించినది. అనగా ధాన్యాదుల నొక కొలతపాత్రతో గొలిచినట్లు ఆ ప్రాజ్ఞ మకారములు కొలచుచున్నవని యర్థము. ఏలనగా గొలుచుట యను పదార్థము తెలిసి! జాగ్రత్స్వప్నములు ఏకీభూత చేతోముఖరూపముగా ప్రాజ్ఞునిచే కొలువబడుచున్నవి. విశ్వతైజసస్థితులు సంధ్యాగర్భాంత్యకముగా ప్రజ్ఞానఘనమై ప్రాజ్ఞునితో నిమిడియుండి కాలాంతరమున సంచలనమునొంది చేతోముఖమై అనగ బహిర్గతములై స్వప్నజాగ్రత్తులుగా మారుచున్నవి. ప్రజ్ఞానఘనత్వమున లేని విషయములు తైజస ప్రాజ్ఞుల గ్రహింపబోలదు 'మాప వారి స్వరూపము ప్రాజ్ఞుని పరిమితము గావించుచున్నాడనియే తాత్పర్యము. అట్లుయనచో జాగ్రత్తులో నానాత్వము భేదములు నానాత్వ జ్ఞానములు గలుగుటచేతా అని సంశయించినచో, లేదు అని అద్వైతశాస్త్రము వక్కాణించును. తురీయము శుద్ధచైతన్యస్వరూపము. అతడే ప్రాజ్ఞుడు. కాని తాను తురీయుడైన ఆత్మ యను జ్ఞానము విస్మరింపబడుటచే ప్రత్యేకముగ నతడు ప్రాజ్ఞుడని చెప్పబడియున్నాడు. విస్మరించినంత

మాత్రమున నరుఁడు ఆత్మ సాక్షాత్కారమును పొందలేకున్నాఁడు. అందుచే నరునిలో ఆత్మసాక్షాత్కారము అజ్ఞానముగ నుండిపోవుచున్నది. సాధనాదులచే నరుని అజ్ఞానమహానిద్ర మేల్కొలుపఁబడిన అంతట తురీయజ్ఞానము అతనికి కలుగుచుండును. ఆత్మయందు లేని విషయము అవస్థాత్రయమందును లేదుగదా! అవస్థాత్రయములలో ఆత్మసాక్షాత్కారము యుండియు, అంతఃకరణావచ్ఛిన్నమగుటయు తత్సంబంధమైన అన్యథాజ్ఞానములు గోచరించుచుండుటచే ఆత్మ ప్రత్యక్షముగ తోఁచుట లేదుగదా కాని అవిద్యాధ్యాసపూర్వకముగ సర్వ నామరూపములలోనుండి అది కర్తృత్వ భోక్తృత్వములుగల వ్యక్తిరూపముగ తోఁచుచునే యున్నది. కాని నెంత నామరూపములు తానజ్ఞానము తోఁచుచుండునో అంతగ ఆత్మ ప్రస్ఫుటమగుచుండునని అద్వైతశాస్త్రమతము. అందుచే బ్రహ్మంతమున మాత్మ విషయముగాని స్తోత్రజ్ఞానముగాని అక్షానము. కాని ఆత్మజ్ఞానము ఏకము అద్వయము. అందుచే జాగ్రత్తులో మన కనుపించునది మాత్మచైతన్యమంతేయు, అన్యథాజ్ఞాన సంస్కారజన్యరూపమున సర్వజ్ఞత్వ సృష్టి స్థితి లయ కారణమైన ప్రాజ్ఞునిలో యాదృశ్యమయినయుండి పై చెప్పిన విధాన సాధనమువలన నేర్చుకున్నాఁ కాలపరి ఆ సంస్కారములు దగ్ధ్యాతములగుటచే మాత్మ ప్రకాశించుచున్నగాని అది పూర్వగామికమే. అయినను ప్రాజ్ఞుని సర్వజ్ఞత్వము అవస్థాపరిమితము గాన అజ్ఞానమిస్సితేము యగు అపరిమిత్వగ బరిగిననము. జాగ్రత్తులో గ్రహింపబడుచున్న విషయము పిమాత్మత్వ మాతమయము. ప్రాజ్ఞుని సర్వజ్ఞత్వము సంతర్గతము యగును. గదా జ్ఞానాభివృద్ధి గలుగఁజేయుచున్నదని గ్రహింపవలెను

జాగ్రత్స్థితిలో యుండుటచేత నిజ స్వరూపస్థితి సంస్కారములచే సాక్షాత్కరించుటకు నైజముద్రితిని పరిపక్వమైనా? అట్టిలో కూడ ప్రకృతిసంబంధమైనది తెలుసుకొనుటకు. ఉదాహరణకు చిత్త వృత్తులు ప్రాజ్ఞుడే పరిమితము చేయబడుచున్నవి 'ఋతి' అను శబ్దమును యోగశాస్త్ర సంప్రదాయమునందు ప్రాజ్ఞ ఫలము సూచించుచున్నది. అదేవిధముగ పదార్థము ఆకార ఉకారముల గ్రహించుచు పరిమితిచేయుచున్నది. ఆకారము ఉకారమనగా ఉకారము మరల మకారమునకు లయించుట మితము. పంటకొంటు వాని నుచ్చరించిన దివ్యశక్తియు. అట్టి పదము మకారమునందుండి ఉకార ఆకారము గ్రహించుచుండుట స్పష్టము. కాన మకారము వాని గ్రహించుచున్నదని అర్థము.

మరియొక సాహిత్యమును తెలుపుచు 'ఋతి' పదము ఉపయోగపు అను అర్థమునే తెలుపుచున్నది. ఈవిషయమును ఉపనిషన్మంత్రమున 'సత్యం' అను శబ్దార్థమున తెలుపబడియున్నది. స్థూలేంద్రియములు స్థూలవిషయముల సంస్కారములుగా నున్నవి, తన్మాత్రలతో వాని సూక్ష్మ స్థితిలోనికి బంపి వానిని విభాగించి గ్రహించుచుండును. అటులే సూక్ష్మేంద్రియములు సూక్ష్మవిషయముల అహంకారసంస్కారము లుగా నున్నవి, అట్లే బీజసంస్కారములనుగ మార్చి ప్రాజ్ఞునకు అందించి ఇచ్చుచు నుపదేశించుచుండును. సాత్త్వికపై నియంత్రితమనస్తత్త్వము తన విషయములతో సహా శ్రోత్రత్వక్చక్షు రసనఘ్రాణములను తీసి, దాని కర్తృత్వాభిమానమాధారమును మరల అభినివృత్తి ప్రజ్ఞానఘన స్వరూపమున నాత్మయం దుంచును. అందుచే ఋతి పదము యిట్లు ప్రయోగించబడి

యున్నది. అట్లే అకార ఉకారములు మకారమున అంతర్భ వించుటయు ప్రత్యక్షసిద్ధమైనదే యని పూర్వమే నిర్ణయింపబడి యున్నది. ఈ రెండు కారణములచే ప్రాజ్ఞ మకారములు సమానములు అని తెలుపబడియున్నది.

అయినను జ్ఞానమువలన ప్రయోజన మేమి? ఇట్టి దానా ర్థమునకు నెరిగినవాడు సర్వమును కొలుచువాడగునని ప్రమాణముగ చెప్పిన గ్రహించును. అనగా దాని వల్ల పూర్వోక్తములు తెలిసి కొనును అది ఆత్మస్వరూపముగా ఆత్మజ్ఞానము గల్గినచో అనియు, దాని అర్థ ఉపాధిమాత్రమేగాక, దానియందు అజ్ఞానజన్యమైన ఆత్మేతరపదార్థములను మిథ్యయని అనిత్య విభాగమున కనిపెట్టుచున్నవగుటయు, అట్టిదానియు జ్ఞానమును గ్రహించి, స్వస్వరూపమే సర్వమున కధిష్ఠానమని ఆత్మ యను ప్రత్యక్షముగా లోకమునందు చూచుచు, ఆత్మేతరముల అభావమునే జ్ఞాన అజ్ఞానములుగ గ్రహించి, త్యజించి, ఆత్మావలోకన సామర్థ్యమును గలిగి, సాధనాభ్యాసముచే 'ఇదం సర్వం' 'నతత్సత్' అను ద్వంద్వజ్ఞానము నొందకుండు నీ మిథ్యావిజ్ఞాన మనుపయుక్తమగుచున్నది. అనగా స్వస్వరూపమైన అనుభవ యుండిన ఈశ్వరుడు తానే యను అఖండజ్ఞానమును పొంద గలడు. అనగా విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞులనెడు మూడు అవస్థ లయందు స్వస్వరూపము వ్యవహరించు జీవాత్మమాత్రమే తానని గ్రహించుకొనుట గాక, త్రిపుటి సంబంధమున నెలకొనియు విరాట్ హిరణ్యగర్భ ఈశ్వరులను అనగ కార్య, కార్యకారణ, కారణబ్రహ్మములు కూడ తానే అని గ్రహించును. వాని కార్యము కారణాధీనము మండుటను అద్వైతసిద్ధాంతము

కార్యబ్రహ్మమైన విరాట్టు కార్యకారణ బ్రహ్మమైన హిరణ్య
గర్భునకు బద్ధుడు సాధించుటచే అనగ నభేద యుపాధికముగుటచే
మూర్తమైన బ్రహ్మప్రపంచమును గ్రహించి, విశ్వుడనగ సాధించు
నా యభిప్రాయమగ సమష్టిరూపమునకున్న విరాట్టు తానే యని
ప్రత్యక్షమగు స్థూలమును గ్రహించుటకు. అందుచే సకల విశ్వ తైజస
మిశ్రమము కల్పితము అని గ్రహించి, తాని సమష్టియొక్క దృశ్య
యనుటి, విరాట్పురుషునకు [illegible] నొందుచున్నది నాలుగ,
అందుచే హిరణ్యగర్భుడుగూడ తానే అనుచు తెలిసికొనుము.
అంతే హిరణ్యగర్భునకు కారణమైన ఈశ్వరుడుగూడ, తైజసుడు
ప్రాజ్ఞుడగ యభిప్రాయమున సమష్టి వ్యష్టి [illegible] సాధించుకొని
ఈశ్వరుడుగూడ తానే అని గ్రహించుకొనుము, అనగ తాను
ఆత్మ స్థానభేదమునచే ప్రాజ్ఞ తైజస విశ్వనామములు పొందుచున్న
యభిప్రాయమగ సాక్షిగ ఉండునట్టి, ఆ బ్రహ్మము వివిధ
వృత్తుల నొందినదని ఈశ్వర హిరణ్యగర్భ విరాట్టులనొను
పేరులు గాని సమష్టియైన సాక్షిగ యనియు గ్రహించి,
తత్త్వజ్ఞానమైన తానే ఈశ్వరుడని సాధు తెలుసుకొనవలె
[illegible]మును.

పండ్రెండవ మంత్రము

అమాత్రశ్చతుర్థోఽవ్యవహార్యః
ప్రపంచోపశమః శివోఽద్వైత ఏవమోం
కార ఆత్మైవ సంవిశత్యాత్మనాఽఽత్మానం
య ఏవం వేద.

అమాత్ర యనగా మాత్రలు లేనిది. అవ్యవహార్యము, ప్రపంచోపశమము, ఆనందకరము, అద్వైతమును అగు ఓంకారము నాలుగవపాదము. అదియే ఆత్మ. దాని నెరింగినవాడు ఆత్మలయమును పొందును.

'అకారః ప్రథమా మాత్రా భవతి! ఉకారో ద్వితీయా మాత్రా భవతి। మకారః తృతీయా మాత్రా భవతి। అర్ధమాత్రా చతుర్థా మాత్రా భవతి' (రామోత్తరతాపినీ. 3) యనుటచే నుపనిషత్తుల వలె అర్ధమాత్రను చతుర్థాంశముగ మాండూక్యము పైగానక, పూర్వము నేడవమంత్రమునందువలె ఆత్మనే చతుర్థపాదముగ చెప్పియున్నది. ఇచట అమాత్ర అనబడియున్నది. ఇది పూర్వ అకార ఉకార మకారములతో గూడి వానికి పరమైన నొక ప్రత్యేకతను కలిగి చతుర్థాంశభూతమైన ఓంకారమని అర్థము. ఇంక నిక విభాగములు లేక పూర్ణత్వము నొందియుండునదనియు గ్రాహ్యము. అటులే నిశ్చయుడు తెలుసుకొనునతడు. అతడు ప్రాజ్ఞసంబంధము లేకుండ, సర్వజ్ఞానమునకు మూలమైన తురీయమైన ఆత్మతో ఐక్యమగునని తాత్పర్యము. అట్లుగాక విశ్వునితో సాధ్యమైన అన్యభావాభావత్వము నశించి, మాత్రమైన అన్యభావానలేని తెలుసుకొనగ నతడు పరిణమించును. మరియు

నతనిలో నామాత్ర మన్యథాత్వము నశింపజేయగ నతడు బీజ సంస్కారరహితుడై అజ్ఞానమాత్రవిశిష్టుడై యుండును. అతడే ప్రాజ్ఞుడు. ఈ ప్రాజ్ఞునియందే అజ్ఞానబీజమును తొలగించిన, నతి శుద్ధుడైన ఆత్మగ నగునని యభిప్రాయము. అందుచే తురీయునిలో నీ భాగములు లేక సంపూర్ణత్వము యుట నుపదేశింప బడియున్నది.

౨౯. అద్వయత్వము. పూర్వోక్తమందను 'విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ స్వస్వోపాధిలయాత్ తుర్యత్వాత్మని ఏకీభవంతే' (పైంగల. ౩) విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞులు తమ ఉపాధులతో ప్రత్యగాత్మలో లయించగా 'యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ' (తై. ౨-౪; ౨-౯; బృహ. ౨౫), వాక్కు పొందక బాహ్య లేకనుండి మనస్సుతో సహా నివర్తించునో అనునట్లు వాక్యకరణము రెండును అంతర్ధానమగును. సూక్ష్మదృష్టి విచారించుటచే అభిధాన అభిధేయములు అనగ నామరూపములు రెండును మనోవికారములై మనోస్పందనముగ నున్నవి. జ్ఞాతృభయమున అవి మనోలయముతో గూడ నష్టములై పోవును. కాన తురీయమునకు నామరూపముల సంబంధము నశిత్యము. అట్లు నామరూపాత్మకములగు వాని నెల్ల స్పర్శరించుటే అందుచే నది అద్వయత్వము అని పలికబడినది. అట్లు అజ్ఞానము లేక కార్యకారణయుతముతో సహా లయించు 'ఏకం త్రిప్రత్యక్త్వం నిరస్తాహం నిరస్తరంగ సముద్రవత్ స్థితాత్మ దీపవదచల సంపూర్ణ భాసాభావవిహీన కైవల్యజ్యోతిః శిష్యతే' (పైంగలోపనిషత్ ౩) అట్లు త్రిపుటీ నిరస్తమగునట్టి నిస్తరంగ సముద్రమువలెను, గాలిలేనిచోట దీపమువలెను, భాసా

భావముచేత సంపూర్ణ నిత్యులై నిత్యతృప్తులై యున్నారు.
'యథా నద్యః స్యన్దమానాః సముద్రేఽస్తం గచ్ఛన్తి నామ
రూపే విహాయ' (ముం. 3-2-8) నదు లెట్లు ప్రవహించుచు
సముద్రమున దమ నామరూపములు విడిచి లయించుచున్నవో
అట్లే చిత్తము లయింప, సర్వద్వంద్వములు నశించి 'శాన్తా
త్మైక్యసిద్ధిః కైవల్యదాయినీ పరమపదం'
(మండలబ్రాహ్మణ. 6) మనోలయముయొక్క శ్రేష్ఠభావముచేతనే
ఆత్మైక్యసిద్ధి కలుగుచున్నది. ఇదే పరమతత్త్వము. 'చిత్తే
పంచత్వమాపన్నే తన్మనో నాస్తి సంశయః తదేవ చ తదా
శాస్త్రసిద్ధాంతే మోక్షః తన్మాత్రం' (మహో. 4-101) మనసును
నిశ్చయ పంచత్వము పొందినచో అదే అమృతము. అదే మో
క్షము. శాస్త్రసిద్ధాంతమునకు నదియే మోక్షము. 'మనస్తత్ర
లయం యాతి తద్విష్ణోః పరమం పదం' (నాదబిందు. 47)
చిత్తము లయించిన నదియే విష్ణువుయొక్క పరమపదము.
'నాదాంతేఽపి మనో నశ్యేత్' (నాదబిందు. 48) నాదాంతమున
మనస్సు అణగును. తరువాత స్వాత్మ ప్రకాశించును. నాదమయము
సర్వము లయించినయెడల నది సర్వప్రపంచాతీతమై నిర్వి
కల్పము. అందుచే నది నిరంతరమై ఆనందస్వరూపముగ నుండును.
'రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి' (తై. 2-7)
అది రసస్వరూపమైనది. ఆ రసమును పొంది ఆనందమును పొం
దునని అర్థము. 'ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న బిభేతి
కుతశ్చన' (తై. 2-4) అట్టి ఆనందస్వరూపుడైన బ్రహ్మమెఱి
గిన విద్వాంసుడు ఏనాటికిని భయమొందడు అనుటచే 'ద్వితీ
యాద్వై భయం భవతి' (బృ. 1-4-2) అనునట్లు ద్వైతము

లేని స్థితియే ప్రళయాన శేషించునది యైనట్టిదని ప్రపంచోపశమ శబ్ద అద్వైతపదములు బోధించు విధముగా ప్రతిపాదించుచున్నారము. అని ప్రపంచాతీత స్వరూపమైన ఆత్మతత్త్వమే సర్వగమ్యమైన నాయము స్థిరపడుచున్నది. ఇదియే తురీయము, ఆత్మ.

ఉపనిషత్తులలో బ్రహ్మనిష్ఠునకు మోక్షము అనగా జ్ఞానఫలిత సిద్ధికి 'బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం' (తై 2-1) బ్రహ్మవిదుడు పరమునందు పొందును. ఇది ఎట్లనగా నేమి? 'స యో హ వై తత్పరమం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి' (ముం. 3-2-9) ఆ బ్రహ్మమును తెలిసినవాడు బ్రహ్మమే యగును. 'బ్రహ్మవిత్ బ్రహ్మైవ భవతి' అనుచున్నట్టి అందు బ్రహ్మమే అగుచున్నాడు. 'యథా నద్యః స్యందమానాః సముద్రేఽస్తం గచ్ఛంతి నామరూపే విహాయ। తథా విద్వాన్ నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యం॥' (ముం 3-2-8) ఎట్లు నదులు ప్రవహించి, నామరూపములు విడిచి సముద్రములో అస్తమించునో, అట్లు విద్వాంసుడు, నామరూపాది విముక్తుడై దివ్యమైన పరాత్పరునిలో లయించును. అనగ 'తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి' (ముం. 3-1-3) అంతట విద్వాంసుడు పుణ్యపాపములు దగ్ధము చేసి నిర్మలుడై పరమైన లయమును పొందును. అప్పుడు ఇంతవరకు చెప్పుచున్న నాదు 'ఇత్యనాదే ... ' 'తాదృశ ... ' (స్పందక. 6, 7) అనుపనిషత్ వాక్యములలో వివరించు అర్థవిశేషము 'యథా ఘటే ... ఘటే నష్టే ... । ... భవేత్ ... పరమాత్మని॥' (మైత్రేయ. 4-10) ఎట్లు తెలుపు

జలము జలమునందు, క్షీరము క్షీరమునందును, ఘృతము ఘృతమునందు గల లయించి అవిచ్ఛేదముగనో అనగ అభేదముగనో యుండునో అట్టి జీవాత్మ పరమాత్మ లీనమగుచున్నది. అంతే 'అభయం ప్రతిష్ఠాం విందతే। అథ సోఽభయం గతో భవతి' (తై. 2-7) అంత్యలో అభయప్రతిష్ఠత్వము నొందగ అభయత్వము సిద్ధించును. 'య ఏతద్విదు రమృతాస్తే భవంతి' (బృ. 4-4-14) దాని గ్రహించిన వారు అమృతత్వమును పొందుదురు. 'అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే' (బృ. 4-4-7) అంతట మర్త్యుడు అమృతుడగును. అపుడు బ్రహ్మమును పొందును. 'అజం ధ్రువం సర్వతత్త్వైర్విశుద్ధం జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః' (శ్వే. 2-15) అజము, ధ్రువము, విశుద్ధము అయిన దాని గ్రహించి సర్వపాశములనుండి విముక్తి నొందును. ఇట్లే మరియు 'ఏతమేవ విదిత్వా మునిర్భవతి' (బృ. 4-4-22) ఇట్టి దాని గ్రహించి ముని అగును అను వాక్యములు బ్రహ్మజ్ఞాని బ్రహ్మమే అని తెలుపుటచే నతనిలో నింక నెట్టి పాశములు గాని అభావము అని గ్రాహ్యము.

అట్టి బ్రహ్మజ్ఞాని 'సర్వావస్థా వినిర్ముక్తః సర్వచింతా వివర్జితః' (నాదబిందు. 52) సర్వావస్థా విముక్తిని పొంది ఏ చింతయు లేకుండును. అతడు 'కాష్ఠవత్ జ్ఞాయతే దేహః ఉన్మన్యవస్థయా ధ్రువం। న జానాతి స శీతోష్ణం న దుఃఖం న సుఖం తథా।' (నాదబిందు. 53) ఉన్మన్యవస్థలో ధ్యానాసక్తుడై దేహము కాష్ఠమువలె నుండును. అతడు శీతోష్ణాదులను సుఖదుఃఖములను గ్రహించడు. మరియు 'భిద్యతే హృదయగ్రంథిః ఛిద్యంతే సర్వసంశయాః। క్షీయంతే

చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే' (ముం. 2-2-8) పరావరుని గాంచుటచే హృదయగ్రంథులు భిన్నములు గావించ బడును. సర్వసంశయములును ఛిన్నములగును. అతని కర్మములు క్షీణించును. కాన 'తరతి శోకమాత్మవిద్యాన్ శోకస్యాంతం గమిష్యతి' (శాండిల్య. 3-1) ఆత్మవిద్యచే శోకింపడు. అతడు శోకసముద్రము నంతమును పొందును. ఆత్మజ్ఞానిచే 'శాంతి మత్యంత మేతి' (శ్వే. 4-11) అత్యంతశాంతిని పొందును. 'సర్వమోహక్షయో యస్య శాంతిం గత పంచేంద్రియ ప్రభవాః' (సంన్యాస. 2-19) అతడు సర్వమోహక్షయమై మనసులోనున్న పంచేంద్రియ ప్రభవములైన శాంతిని పొందుచున్నాడు. 'శాంత మచల మద్వయానంద విజ్ఞానఘన ఏవాస్మి' (పరమహంస.3) అని స్థితుడై 'శ్రుత్వా స్పృష్ట్వా చ భుక్త్వా చ దృష్ట్వా ఘ్రాత్వా శుభా శుభం । న హృష్యతి గ్లాయతి యః స శాంత ఇతి కథ్యతే' (మహో. 4-33) శుభాశుభములను నాకర్ణించినను, స్పృశించినను, భుజించినను, గ్రహించినను సుఖదుఃఖములు పొందక యెవ డుండునో అతడు శాంతుడు అని పలుకబడును అనుశ్రుతి యుండ, 'లబ్ధ్వా శాంతిపదం గచ్ఛేత్ తదా ప్రశాంతమనోబుద్ధిరూపత్వం భవతి' (పైంగల. 4-9) శాంతిపదమును పొంది అంత ప్రశాంతమనోబుద్ధి రూపత్వమును పొందిన వాడగును. అతనికి నిక 'న తాపైః కించి త్ప్రకృత్యం' (సర్వస. 1-23) అతనికి తాపత్రయములు లేవు. 'తద్బ్రహ్మానంద సముద్రమగ్నా యోగినో భవంతి । తదపే క్షయా ఇంద్రాదయః స్వల్పానందాః ఏవం ప్రాప్తానందాః పరమయోగినో భవతి' (మండలబ్రాహ్మణ. 3) అట్టి జీవన్ముక్తి యనందమునొందిన మహనీయులైన యోగులు లభింతురు. జీవన్ము

మంత్రో బోధిస్తున్నట్లు యోగాచార్యులు ధ్యానసంపదలుగలవారై చెప్పు చున్నారు. ఈ ప్రత్యాహారసంకల్పమును ధారణ పదముచేయోగి అను చున్నారు.

'యథా న శక్యతే ధాతుం కర్తుంధ్యానం సన్నిధి । గత్వా ధ్యానంతథే శేషాన్ సర్వం చిత్తం ప్రాణాయామైః' (అన్నపూర్ణో. 4-49) జగత్తులోని వస్తువులు నిత్యమైన భావించ వచ్చును, ధ్యానధర్మాశ్రమంలో వచ్చిన శేషాన్నమునుపొందగా చిత్తము ఎట్లు సంకల్పించును ? అని అన్నపూర్ణో ప్రస్తావించినట్లు 'అభేద దర్శనం జ్ఞానం ధ్యానం నిర్విషయం మనః' (స్కం-ఉప. 11) అనుకీతి జ్ఞాన ధ్యానములు నారూఢమైన యోగి చిత్తవృత్తి ఎట్లుండును ? 'స్మృతి ర్విస్మరణం సమ్యక్సమాధి రభిధీయతే' (యోగచూడా. 1-37) యోగుల వృత్తుల విస్మరించుట సమాధి అనియు 'ధ్యానస్య విస్మృతి స్సమ్యక్సమాధి రభిధీయతే' (త్రిశిఖిబ్రాహ్మ. 37) 'ధ్యాన విస్మృతి స్సమాధిః' (మండల బ్రాహ్మ. 1) సర్వవృత్తిరాహిత్య స్థితియే యని నిర్వచింపబడిన నిర్వికల్పసమాధిలో మున్గియే యోగి ఉండును. 'సమాధి స్సమతావస్థా జీవాత్మ పరమాత్మనోః' (యోగతత్త్వ. 106) జీవబ్రహ్మముల సమత్వస్థితియే సమాధి అనియు, 'జీవాత్మ పరమాత్మ ఐక్యావస్థా త్రిపుటీరహితా పరమానంద స్వరూపా శుద్ధచైతన్యాత్మికా భవతి' (శాండిల్య. 1-11-0) సమాధి యనగా జీవాత్మపరమాత్మలఐక్యస్థితియై త్రిపుటీరహితమై పరమానందస్వరూపమై శుద్ధచైతన్యమగు చున్నదని శాండి ల్యమని బోధించును. మరియు 'ధ్యాతృ ధ్యానే విహాయ నివాతస్థిత దీపవత్ ధ్యేయైకగోచరం చిత్తం సమాధి ర్భవతి'

(పైంగల. 3) ధ్యాతృధ్యానముల వదలి, గాలిలేనిచోట నిశ్చల దీపవలె చిత్తముండుట సమాధియని పైంగల మువదేశింప, 'ధ్యాతృధ్యానే పరిత్యజ్య క్రమాద్ధ్యేయైకగోచరం। నివాతదీపవచ్చిత్తం సమాధిరభిధీయతే।' (అధ్యాత్మో. 35) అని అదే అర్థమును అధ్యాత్మ గానముచేసినది. 'సలిలే సైంధవం యద్వత్ సామ్యం భజతి యోగతః। తథాత్మమనసోరైక్యం సమాధిరభిధీయతే।' (వరాహ. 2-75, సౌభాగ్యలక్ష్మ్యు. 14) నీటిలో లవణము కలిసి పక్షమైనట్లు ఆత్మ మనస్సుల ఐక్యస్థితిగా సమాధి యొప్పుచున్నది. అందుచే 'ప్రభాశూన్యం మనశ్శూన్యం బుద్ధిశూన్యం నిరామయం। సర్వశూన్యం నిరాభాసం సమాధిరభిధీయతే।'(సౌభాగ్యలక్ష్మ్యు. 17) అనుచు సౌభాగ్యలక్ష్మ్యు సమాధిలో ఆత్మ తత్వము శూన్యముగ బోధించుచున్నది. కాని 'చితౌ దాక్ష్య సౌందర్య సౌభాగ్య ఘనగన్ధే। ఆనందస్యందినీ సామ్యే సమాధి రభిధీయతే' ((మహో. 4-61) వర్ణింపబడిన సౌందర్య సౌభాగ్యరసముంగలిగిన ఆనందప్రవాహరూప సమాధియని మహోపనిషత్తు సమాధిగల ఆనందలక్షణము నొక్కి చెప్పుచున్నది. అందుచే అన్నపూర్ణోపనిషత్తులో 'ప్రశాంత వాసనా త్యక్త్వా నిర్వికల్ప సమాధయః' (అన్నపూర్ణో. 4-62) సమస్తవాసనలు పరిత్యజింపబడిన నిర్వికల్పసమాధి అనుటచే 'సమాధి భవనాశనం' (మాండూక్యవ. 10-1) సమాధి జన్మరాహిత్య కారణమగుచున్నది. అటులే 'సమాధౌ మోక్ష మాప్నోతి' (యోగతారావళి. 116) మాత్రము గంగనా అనుచు ఉపనిషత్తులు పలు ప్రకారముల బలుకుచున్నవి.

[illegible] సమాశ్రితో [illegible] చున్నాడు [illegible] దని చెప్పబడెను. అట్టివానికి 'సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే' (33) అనునట్లు [illegible] ప్రాప్తము [illegible], 'జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా' (37) [illegible] తెలియబడగా సర్వ[illegible] 'అనిష్టానీ [illegible] ప్రపంచే [illegible] (38) [illegible] తెలియబడగా ప్రపంచము [illegible] ప్రపంచము గాని [illegible] అంతట 'తస్యైవ [illegible] ప్రాప్తం [illegible] (42) [illegible] జ్ఞానము [illegible] ప్రాప్తము [illegible] ప్రాప్తి [illegible] అని [illegible] [illegible] ప్రాప్తి [illegible] చెందుచున్నాడు [illegible] ఎందుచేతనన 'అహం బ్రహ్మేతి విజ్ఞానా [illegible] సంచితం విలయం [illegible] ప్రబోధా [illegible]' (అధ్యాత్మ. 60) 'అహం బ్రహ్మాస్మి' అను జ్ఞానముచే [illegible] సంచిత [illegible] ఫలించును. '[illegible] వేద [illegible]' (ముం. 3-2-9) అతని [illegible] అనియు [illegible].

అట్టి అతడు [illegible] '[illegible]' ([illegible]. 9) అనియు [illegible], '[illegible]

పఠతాం కిం ప్రయోజనం। ఏకం సర్వాత్మకం జ్ఞాత్వా వేదైః ప్రయోజనం కిం భవతి।' (పైంగల. 4-?) అమృతముతో తృప్తులైనవారికి క్షీరముతో ప్రయోజనమేమి! అట్లే ఆత్మను సాక్షాత్కరించుకొన్నవారికి వేదములతో ప్రయోజనమేమి? అందుచే 'దేహాభ్యాసాని సంబంధాన్ వర్ణాశ్రమ సమన్వితాన్। వేదశాస్త్రాణి చాన్యాని పదపాంసుమివ త్యజేత్।' (బ్రహ్మవిద్య. 81) దేహాభ్యాససంబంధములను, వర్ణాశ్రమములను, వేదశాస్త్రములను మరియితరములను కాలిధూళివలె త్యజింపవలెను అని తెలిసి సతము త్యజించవలెను. అట్లే 'ఉల్కాహస్తో యథా కశ్చిత్ ద్రవ్యమాలోక్య తాం త్యజేత్। జ్ఞానేన జ్ఞేయమాలోక్య పశ్చాత్ జ్ఞానం పరిత్యజేత్।' (బ్రహ్మవిద్య. 86) కాగడా గొనినవారు వస్తువును గాంచిన పిమ్మట దాని త్యజించునట్లు, జ్ఞానముతో జ్ఞేయమును దర్శించి పిదప జ్ఞానమును త్యజించవలెను. అతనికి 'న తస్య విద్యతే కార్యం న లింగం వా విపశ్చితః। నిర్మమో నిర్భయః శాంతో నిర్ద్వంద్వోఽవర్ణభోజనః' (నా. ప. 4-31) ఏకార్యమును లేదు. లింగమునకూడ అవసరములేదు. అతడు నిర్మముడు, నిర్భయుడు, శాంతుడు, ద్వంద్వాతీతుడు, అవర్ణభోజనుడై విరాజిల్లును. 'సందిగ్ధః సర్వభూతానాం వర్ణాశ్రమవివర్జితః। అంధవజ్జడవచ్చాపి మూకవచ్చ మహీం చరేత్॥' (నా. ప. 4-33) సర్వభూతములతో సందిగ్ధుడై వర్ణాశ్రమాచారరహితుడై, అంధునివలెను, జడునివలెను, మూగవానివలెను, ప్రపంచమున చరించును. తేజ 'యాగో

స్వాత్మనీచరమజ్ఞసన్నత్వా లోకే మూకవచ్చరేత్' (మండల బ్రాహ్మ. 5) జ్ఞానోస్మ్యస్మిన్ వినా వదమానే జడవన్మౌనిత్వే లోక ముగ విహరించుము. అప్పుడవు సర్వద్వంద్వాతీతుడవు.

అట్టి అనుభూతిస్థితిలో 'యతోవ్యాప్తానందైకబోధ స్వస్వరూపావాహ మస్మీతి' (నిరమహంస) ఏది వ్యాప్తానందైకబోధ స్వరూపము కలదో ఆ బ్రహ్మమే నేను అని గ్రహింపగలము. 'వేదాహ మేతం పురుషం మహాంతమాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్। తమేవ విదిత్వాఽతి మృత్యుమేతి' (శ్వే. 3-8) తమస్సునకు ఆవల, సూర్యప్రకాశ తేజస్సు గల మహాపురుషుని నే గాంచితిని. అతని నెరింగి మృత్యువు నతిక్రమించుము అని అద్వయానుభూతి సంలోకించిన ప్రకటించుచు, సత్యానంద సాక్షాత్కారము, 'జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదిప్రపంచం యత్ప్రకాశతే। తద్బ్రహ్మాహం' (కైవల్య. 17) అవస్థాత్రయమునకు దేనికి సాక్షిత్వ గలదో అది బ్రహ్మమే అది నేను, 'త్రిషు ధామసు యద్భోగ్యం భోక్తా భోగశ్చ యద్భవేత్। తేభ్యో విలక్షణః సాక్షీ చిన్మాత్రోఽహం సదాశివః।' (కైవల్య. 18) త్రిధామములలో భోగ్య భోక్తృభోగరూపమున ఏది గలదో దానికి విలక్షణమైన చిన్మాత్ర స్వరూపుడను నేను సదాశివుడను. 'న బంధోఽస్తి న మోక్షోఽస్తి బ్రహ్మైవాస్తి నిరామయం। ద్వైతభావవిముక్తోఽస్మి సచ్చిదానంద లక్షణః।' (అన్నపూర్ణ. 5-63) 'నాహం దేహో న మే దేహో బంధః'(మహో.4-123) 'బ్రహ్మైవ కేవలమహం పరిపూర్ణమస్మి' (వరాహ. 2-73) 'స ఏవ హి పరంబ్రహ్మ తద్బ్రహ్మాహం.

వ సంశయః॥ జీవ శ్శివ శ్శివో జీవ స్సజీవః కేవల శ్శివః॥ (స్కాంద. ?) అదియే పరబ్రహ్మము. ఆ బ్రహ్మమును నేను. సన్నందేహము. జీవుడు శివుడే. శివుడు జీవుడే. ఆ జీవుడు కేవలమగు శివుడే అని అనంతశాస్త్రయుక్త్యనుభవ నిశ్చయమగు జ్ఞానము చేసినను జీవన్ముక్తుడు, చేయుచుండును.

—•—